

glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3/1995

An II. Nr.7

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1995, Nr. 3

Anul II, Nr. 7

Redactor-șef : ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordache (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebici (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Tărățeanu (redactor-șef adjunct).

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Tatiana Duțu, Florin Anghel**, În legătură cu așa-zisa „răscoală de la Hotin“
(7 – 21 ianuarie 1919) 3
- Iuri Leapunov, Dragoș Olaru**, Refugiații ruși la Cernăuți (1919 – 1923) 11

PERSONALITĂȚI ISTORICE ȘI CULTURALE BUCOVINENE

- Ilie Luceac**, Unele considerații cu privire la originea familiei pictorului
Epaminonda A. Bucevschi 17
- Oltea Coșocariu**, Dimitrie Onciul, istoric modern al României 31
- Nicolae Cârlan**, Dimitrie Onciul în scrisori adresate lui S. Fl. Marian 35

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Vasile Oltean**, Popa Bratu (1484 – 1515) de la biserica „Sf. Nicolae“ din Scheii
Brașovului – autorul primului text de limbă română
– 30 noiembrie 1495 40
- Mircea A. Diaconu**, Avatarurile pastelului de la „Gândirea“ 43
- Adrian Dinu Rachieru**, Marcel Mureșeanu sau „ironia cordială“ 49

PROBLEME DE LINGVISTICĂ

- Ilie Popescu**, Îmbinări comparative înregistrate în graiurile moldovenești din
regiunea Cernăuți 53

ANIVERSĂRI CERNĂUȚENE

- Alexandrina Cernov**, Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor
premergătoare inaugurării 59
- Mircea Grigoroviță**, Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Misiunea
educativă și științifică 68

ARHIVA BUCOVINEI

- Mircea Lutic**, Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți.
Procese-verbale ale ședințelor ținute în perioada 29 noiembrie
1942 – 22 februarie 1944 79
- Ionică Nandriș**, Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mahala din Bucovina.
Însemnări pentru mai târziu (continuare) 99

CĂRȚI, REVISTE, CONFERINȚE

- Ștefan Ștefănescu**, Al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice (Montréal,
26 august – 3 septembrie 1995) 108
- Ștefan Purice**, Problematika istorică bucovineană în paginile revistei
„Bucovînskii jurnal“ 111
- Mircea Grigoroviță**, Maximilian Hacman, ultimul președinte cernăuțean al Societății
pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina 115
- Ștefan Hostiuc**, Tragismul ființei sau vocația jertfei? 116

Bucovina – Procese istorice și sociale

ÎN LEGĂTURĂ CU AȘA-ZISA „RĂSCOALĂ DE LA HOTIN“ (7 – 21 IANUARIE 1919)

Tatiana Duțu, Florin Anghel

București

Fără îndoială că principiul autodeterminării – cel care a stat la baza extraordinarelor restructurări geopolitice din toamna anului 1918 – a avut în practică și multe imperfecțiuni în ceea ce era considerat esențial pentru pacea Europei: trebuie să amintim doar situația orașului liber Danzig, a Prusiei Orientale germane, a teritoriului Memel (locuit de germani și anexat Lituaniei) sau a regiunilor Saar, Teschen și Silezia Superioară. De aici, socotim necesar a sublinia în studiul de față, că la momentul 1918 – 1919, problema Basarabiei și a Bucovinei a fost o problemă de identitate național-demografică, politică și culturală.

În plan general – al scopurilor, mijloacelor și strategiilor – diferențele de politică externă dintre bolșevicii și naționaliștii ruși și ucraineni – care vizau Europa imediată lor – sunt insignifiante. În mod evident este vorba despre o identificare între politica imperialistă țaristă și cea sovietică, același teritoriu constituind obiectul expansiunii: Finlanda, Statele Balcanice, Basarabia, Balcanii, Strâmtoarele: diferența este una calitativă, nu cantitativă¹. Datorită slăbiciunii, armata roșie nu a fost folosită pentru a exploata situațiile de criză din alte state (cu excepția conflictului ruso-polon din 1919 – 1920), liderii de la Kremlin alegând pentru spațiul european alte căi decât cea militară: diplomație, putere economică, propagandă, subversiune².

Relațiile Ucrainei cu Basarabia și România, în perioada la care ne referim, au fost determinate, în primul rând, de situația politică a noului stat independent ucrainean și raporturile sale cu Moscova. Se impune, deci, o scurtă referire la situația politică a Ucrainei, marcată de extinderea bolșevismului, ceea ce a imprimat atitudinii sale față de statele vecine o linie sinuoasă, reflectată în contactele diplomatice ale vremii.

În 1918, la Moscova persistau neînțelegeri între Troțki și Lenin în problema ucraineană. Troțki se pronunța pentru ocuparea imediată a Ucrainei, în timp ce Lenin insista pentru apărarea Uralilor și a frontului sud-estic de acțiunile lui Kolceak, Krasnov și Denikin³. În realitate, puterea politică nu era pregătită pentru o acțiune militară: haosul și dificultățile incredibile de analizare a desfășurării evenimentelor crea dorința de a aștepta și a vedea. Contradicțiile erau accentuate și de faptul că, în octombrie 1918, bolșevicii au încheiat un acord cu liderul naționalist ucrainean Vladimir Vinicenco, adeptul unei „dictaturi naționaliste ucrainene a proletariatului“ (recunoașterea independenței mișcării naționaliste în schimbul legalizării prezenței

comuniste în guvern după răsturnarea hatmanului Skoropadski, monarhist și germanofil)⁴.

La trei zile după semnarea armistițiului Aliaților cu Germania (11 noiembrie 1918), sub conducerea liderului social-democrat Semion Petliura, s-a declanșat răscoala împotriva lui Skoropadski, iar germanii și austro-ungarii au fost somați să își retragă trupele din Ucraina. Abia peste o lună, la 14 decembrie, hatmanul și-a prezentat demisia și a plecat la Berlin⁵. Între timp, la 20 noiembrie 1918, la Kursk, cu aprobarea lui Lenin și Troțki, se constituie Guvernul Provizoriu Sovietic Ucrainean; după demisia lui Skoropadski, trupele lui Petliura au ocupat Kievul (la 14 decembrie 1918)⁶.

În acest moment, se afirmă o personalitate politică al cărei rol a fost determinant în evoluția politico-diplomatică a epocii, în această parte a Europei: Cristian Rakovski. Lui i-a încredințat Lenin sarcina de a bolșeviza Ucraina și de a ajuta primul stat socialist să stabilească legături (și diplomatice, dar și revoluționare) cu lumea exterioară. În perioada aprilie-octombrie 1918, Lenin l-a numit pe Rakovski în fruntea delegației bolșevice care a parlamentat, în Ucraina, cu Skoropadski, apoi cu germanii⁷.

Revenind la situația politico-militară din Ucraina, Rusia a profitat de permanentele tensiuni dintre Petliura și Vinicenco, din cadrul Directoratului Republicii Ucrainene (ultimul era convins că o alianță cu Rusia comunistă era necesară pentru supraviețuirea statului ucrainean), dar și de slaba pregătire și coeziune a armatei naționaliste și, în ultimele zile ale anului 1918, trupele sovietice declanșează ofensiva antiucraineană. La 3 ianuarie 1919, Harkovul era ocupat, la 12 ianuarie, Cernigovul (200 km vest de Kursk și 80 km de Kiev), iar la 20 ianuarie, orașele Poltava (după 16 zile de luptă) și Ekaterinoslav (Dnepropetrovski)⁸. În ultimele săptămâni ale lui 1918, și primele săptămâni ale lui 1919, între socialistul Vinicenco și G. V. Cicerin, comisar al poporului pentru afacerile externe, s-au semnat mai multe acorduri, cel mai important fiind cel din ianuarie, prin care sovieticii promiteau că nu vor interveni în treburile interne ale Republicii Ucrainene, iar Vinicenco asigura legalizarea Partidului Comunist Ucrainean⁹.

La 16 ianuarie 1919, primejdia bolșevică, promisiunile Aliaților (francezi) de sprijin, precum și pericolul preluării conducerii Directoratului de către simpatizanții Moscovei au determinat declanșarea stării de război dintre R. P. Ucraina și Republica Rusă. Vinicenco a acutizat criza conducerii naționaliste (a cărei autoritate era, în unele regiuni, nominală), demisionând și părăsind Kievul (la 1 februarie 1919). Câteva zile mai târziu, la 5 februarie 1919, trupele bolșevice intrau în Kiev, fără a întâmpina vreo rezistență, pentru că orașul fusese evacuat iar Directoratul retras la Vinița¹⁰. Pierderea Kievului a însemnat sfârșitul puterii politice a Directoratului, cauza naționalistă suferind o înfrângere; de acest context a profitat Lenin, care, la 25 ianuarie 1919, l-a numit în fruntea guvernului sovietic al Ucrainei pe Cristian Rakovski (bulgar din Dobrogea).

Toate aceste situații conflictuale, unele din ele deosebit de amenințătoare, erau imediat percepute și analizate în capitalele europene apropiate, îndeosebi la București și la Varșovia. România moștenise o situație demografică și culturală aparte, mai ales în zonele din nordul Bucovinei și Basarabiei (Zalescic, Coțmani, Vijnîța, Zastavna, Cernăuți, Hotin), în sensul că românii reprezentau, istoric, o continuitate, dar, din punct de vedere numeric, erau minoritari. Ucrainenii din zona Hotinului au venit din Podolia și Galiția: în 1712, turcii transformaseră Podolia în raia; după ce rușii au

ocupat Basarabia (1812), rutenii (ucraineni) au început să plece din raialele turcești ale Podoliei și Galiției, trecând la sud de Nistru¹¹. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au început să sosească și grupuri masive de evrei, tot de la nord de Nistru; conform unor date din 1930, valabile, fără îndoială, și pentru 1918 – 1919, în județul Hotin trăiau 163 267 ucraineni (35% din populație)¹² și aproximativ tot atâtea evrei.

Deznaționalizarea și strămutările de populație românească – mai perceptibilă în spațiul nord-basarabeian – au avut drept efect nesiguranta noilor frontiere ale României, în condițiile în care o parte a reprezentanților comunităților minoritare refuzau integrarea și cooperarea cu autoritățile centrale românești, iar realizarea acordului între valorile ucrainene și iudaice cu valorile românești era dificilă. Situațiile de acest gen au persistat o lungă perioadă de timp și, practic, ele nu erau rezolvate nici în momentul în care Uniunea Sovietică a atentat la integritatea teritorială a statului român creat în 1918.*

Pregătirile bolșevice de acțiune împotriva României au fost facilitate, astfel, într-o oarecare măsură, și de starea de spirit care domnea în zonele respective. Nu neapărat incapacitatea, cât timpul foarte scurt și complexitatea problemelor au silit autoritățile românești să nu forțeze integrarea, aparatul funcționăresc (cu excepția conducerii), sistemul de învățământ, polițienesc, administrativ nu s-au modificat, preponderența elementelor minoritare menținându-se o lungă perioadă de timp. Clivajul dintre populația locală și structurile românești s-a acutizat; izolaționismul a căpătat amploare, iar criza economică și politică (explicabilă în condițiile unui război încheiat de curând) a generat sentimente de nuanță radicală.

Problemele Basarabiei și Bucovinei nu s-au pus doar în raport cu Sovietele, conducerea naționalistă ucraineană a continuat să susțină un referendum în zonele de frontieră, conform principiilor wilsoniene ale autodeterminării. Astfel, reprezentantul diplomatic ucrainean la București atrăgea atenția că Ucraina naționalistă și România întregită au doi dușmani comuni: bolșevismul și albgardismul rus, care „VISEAZĂ Rusia cea veche una și indivizibilă“, fără a ocoli însă problemele teritoriale în dispută: „Ucraina democratică, după principiile lui Wilson, nu pretinde acele teritorii care doresc să rămână în granițele României Mari“¹³ (implicat se aducea în discuție referendumul).

Relațiile României și, în context, ale Basarabiei cu Ucraina, în perioada 1918–1920, caracterul lor tensionat au fost determinate, în cea mai mare măsură, de un element de loc de neglijat: ideologia. Există diferențe de atitudine din partea Ucrainei față de România, înainte și după pătrunderea bolșevismului aici. Ucraina bolșevică, condusă de Cristian Rakovski, a devenit, putem spune, instrumentul bolșevicilor de la Mosco-

* În acest sens este revelator documentul aflat la Arhivele Statului București, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar 282/1921, f. 13, adresa 08492/22 august 1921 a Ministerului de Război către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, în care se spune: „Urmare a înțelegerii ce a avut loc în vederea ordonării acțiunilor diferitelor organe ale statului, pentru stărpirea bandelor care jefuiesc teritoriul Basarabiei și Bucovinei, Comandantul Corpului IV Armată mai semnalează faptul că una din cauzele care înlesnesc banditismul este lipsa de patriotism la populația neromânească din acele ținuturi.

Se arată că jafurile se comit mai ales în satele cu asemenea populație și asupra unor persoane oficiale sau filoromâne.

Pentru remedierea acestui mare și fundamental rău, se impune ca în mijlocul acestor elemente, străine nouă cu sufletul, să se planteze suflete mari, destoinice și neobosite, în toate ramurile administrației române, care, printr-o propagandă românească intensă și după un plan bine stabilit, ar aduce servicii imense cauzei naționale (...).“

va. Nu înseamnă, însă, că Ucraina nu a dorit și revendicat Basarabia, dar naționalismul ucrainean și bolșevismul rusesc au creat condițiile propice declanșării acțiunilor fățișe de anexare a vechilor teritorii românești dintre Prut și Nistru. În plan diplomatic, Ucraina a susținut o Basarabie autonomă, reacționând defavorabil la Unirea din 27 martie 1918. În această perioadă, diplomația a constituit pentru bolșevici, fie ei ruși sau ucraineni, metoda de legiferare a politicii de forță, dusă în teren.

Îmbinarea ideologiei cu diplomația a determinat introducerea, pe plan european, a unui element nou, perturbator: agitația revoluționară. Singura grijă a bolșevicilor era aceea de a păstra o aparență de respectabilitate, pentru a nu provoca un conflict armat prematur. După 1918, „Rusia sovietelor știa atunci că interesul său consta în susținerea succesivă sau, câteodată, simultană, în secret, a fiecăruia dintre planurile de acțiune“ pentru divizarea Europei, dominată de interese. Bolșevicii proclamau existența primului stat socialist ca singura fortăreață în care „toți oprimații și toți cei care refuză să mai fie sclavi pot să se întoarcă pentru a obține ajutor“¹⁴. Fondarea Comitetului a dovedit „că una dintre cele mai mari dorințe ale bolșevicilor era aceea că revoluția rusă era primul pas dintr-o serie de conflagrații destinate transformării lumii într-o societate proletară universală“. Legătura dintre această concepție și Ucraina o face generalul rus Antonov în notele sale de mai târziu: „În Ucraina am înțeles semnificația internațională a luptei noastre. Pentru noi era clar că aceasta era o luptă cu toate forțele imperialismului universal, o parte fundamentală a revoluției proletare din lume“¹⁵.

Naționalismul ucrainean și expansiunea bolșevică au provocat mari neplăceri autorităților de la București, atât în plan diplomatic, cât și în persistența unei situații conflictuale pe frontiera răsăriteană. Pe tot parcursul anilor 1918 – 1919, paralel cu proiectarea unei campanii militare vaste, s-au desfășurat o serie de incidente de frontieră, printre care și așa-numita „răscoală de la Hotin“ (ianuarie 1919). Aceasta nu a fost un eveniment singular, fiind precedat de alte asemenea acțiuni (de exemplu, în noiembrie 1918) și continuând cu evenimentele de la Tiraspol și Odesa, de la sfârșitul lui 1919. Determinarea ideologică, în primul rând, a acestor incidente este dovedită și de pregătirile, dirijate de la Moscova, în direcția provocării și desfășurării lor.

Tentative de încorporare a Hotinului au existat și la începutul lui 1918. O telegramă din 25 mai 1918 semnalează faptul că la prefectul român de Hotin s-a prezentat un „comisar ținutar de Hotin al Republicii Democratice Ucraina“, cerându-i să predea toate actele și proclamându-se singurul comisar de drept al ținutului. Autoritățile românești au apelat la sprijinul autorităților militare austriece, care „au oprit pe comisarul ucrainean de a se amesteca în treburile interne ale ținutului Hotin“¹⁶.

Un alt incident s-a petrecut în noiembrie 1918, când misiunea ucraineană de la Iași trimitea o telegramă la Kiev, semnalând ocuparea orașului Cernăuți de către trupele ucrainene. „Dat fiind că în Bucovina au fost trimise trupe împotriva mișcării

* Pentru a-și crea un câmp de acțiune în Basarabia, bolșevicii au recurs la subminarea din interior, determinând formarea la Chișinău, ca și în întreaga Basarabie, a unor comitete operaționale, care aveau ca misiune organizarea și conducerea unor acțiuni „revoluționare“. Este cazul Comitetului Partidului Comunist din Chișinău, format din cinci membri (Piatiorca) și a Comitetului revoluționar român, fondat la Moscova, în iulie 1918, având printre membrii săi pe M.G. Bujor și Cristian Rakovski (cf. G. Ciorănescu, *Les Relations russo-roumaines*, Paris, 1967).

bolșevice, pentru a se evita vărsarea inutilă de sânge, ce ar putea provoca răcirea relațiilor noastre prietenești, Coandă roagă ca trupele ucrainene să fie rechemate...¹⁷

Pe 10 și 11 noiembrie 1918, Plutonul 3 Grăniceri Palanca raportează că pichetul a fost atacat cu numeroase focuri de armă de peste Nistru. Li s-a răspuns cu cinci benzi de mitralieră, la care nu s-a mai ripostat¹⁸.

Din aceleași surse se semnaleză atacarea, în noaptea de 17 noiembrie 1918, a Companiei 2 Securenii și Companiei III Hotin dinspre Ucraina.¹⁹

La începutul lunii ianuarie 1919, o telegramă a Marelui Cartier General semnala sosirea, la Cetatea Albă, a unor ofițeri albi, despre care se afirma că „au fost dovediți de organele noastre militare și administrative că făceau înrolări de voluntari pentru armata de Don și propagandă ucraineană printre populația noastră din Basarabia”²⁰.

În noaptea de 6/7 ianuarie 1919, un grup de țărani ucraineni din Basarabia au facilitat pătrunderea de peste Nistru a 83 de soldați sovietici înarmați și ocuparea podului în zona Hotinului. Conducătorii acestora au început să împartă arme populației, îndemnând la răscoală.

S-a organizat și un guvern, sub numele de „Directorat”, ce urma să devină organul suprem al „Basarabiei eliberate”. Președintele Directoratului a fost desemnat un anume Liscuh, iar ca membru și secretar – Tocan. Mișcarea s-a dezvoltat din zona localității Atachi, unde se afla cantonat batalionul român sub conducerea ofițerului Lascăr, lângă care se aflau regimentul 40 Călugăreni și regimentul 35 „Matei Basarab”. Aceste unități încadrau localitatea Atachi, de unde răscoala s-a extins la Bărnova, Ocnița (Lipnic) și Romancăuți. Comandantul grupului insurgent de la Ocnița era un oarecare Maievski. În ciocnirile produse între aceste grupuri înarmate și armata română a murit generalul român Poetaș²¹. În urma înfrângerilor suferite și datorită faptului că populația civilă a sprijinit din ce în ce mai puțin această acțiune, un grup restrâns de insurgenți s-a retras la Hotin, de unde, după o rezistență disperată, la 20 ianuarie, s-a retras dincolo de Nistru²². Activitatea așa-zisului Directorat s-a încheiat la 21 ianuarie 1919 cu trimiterea unei telegrame de protest împotriva României, cerând guvernului Ucrainei să trimită acest document Statelor Unite, Angliei, Franței, Germaniei, Austriei și Italiei.

La scurt timp după această acțiune, la 28 aprilie 1919, aliații au început evacuarea Sevastopolului. Cu această prilej, la Tiraspol s-a desfășurat un consiliu de război, ocazie cu care Cicerin și Rakovski au trimis guvernului român un ultimatum, cerând evacuarea Basarabiei de către trupele române. La 30 aprilie, au solicitat același lucru și pentru Bucovina. Cu această ocazie, a fost proiectată, pentru luna iulie 1919, o vastă acțiune militară, simultană cu atacarea României de către armata lui Bela Kun. Planul de ofensivă prevedea trecerea simultană a Nistrului prin punctele Dubăsari, Rezina, Hotin, Grigoriopol și Cetatea Albă. Pentru justificarea acestei acțiuni, Rakovski a trimis la Paris, Ministerului de Externe, la 13 mai 1919, o telegramă în care se spunea: „Cât despre violuri și progromuri, comise în Basarabia de oligarhia română, care se bucură de protecția specială a Franței, acestea cred că sunt suficient de cunoscute, datorită notei trimise de guvernul Ucrainei la începutul lunii februarie”²³. În cursul lunii mai 1919, trupele bolșevice au efectuat un atac de recunoaștere și bombardamente ale artileriei grele dinspre Tiraspol către Tighina. Toate încercările de debarcare pe malul drept al Nistrului au eșuat, ca și campania maghiară din iulie 1919.

Acțiunile din 1919 din nordul Basarabiei, foarte asemănătoare cu răscoala de la Tatar-Bunar, din 1924, au avut drept scop nu numai evidențierea principiului

general al ideologiei comuniste (exportul de revoluție, răsturnarea regimului social), ci și a ideii că majoritatea locuitorilor din zonele de frontieră basarabene și bucovinene s-ar opune autorității centrale românești și ar dori o schimbare imediată a statutului teritorial fie prin forță, fie prin mereu invocatul referendum.

Situația Hotinului și evenimentele petrecute în această zonă în 1919 sunt evidențiate și de activitatea diplomatică desfășurată în această perioadă. De altfel, aceasta a reflectat fidel influența ideologiei bolșevice asupra politicii ucrainene, grefată pe un naționalism tradițional. Principala idee pe care o ilustrează aceste tratative este aceea că, în demersurile sale, Ucraina avea ca obiectiv major anexarea întregii Basarabii (fapt pentru care a și susținut, la început, pe fondul unei slăbiciuni politico-militare, proclamarea Republicii Basarabene), în cel mai rău caz, a județelor Hotin și Cetatea Albă. Astfel că, dacă înainte de preluarea puterii de către bolșevici, guvernul ucrainean cerea României stabilirea frontierei în nordul Basarabiei și autonomia Galiției²⁴, după această dată, autoritățile noi ale Ucrainei precizează că nu se vor opune unirii Basarabiei cu România decât dacă Basarabia nu va dori această unire²⁵.

La tratativele de pace cu Puterile Centrale, Ucraina a informat guvernele Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei, Bulgariei și României despre poziția sa, printr-o telegramă în care se spunea:

„Cu toate că regiunile locuite de către două popoare dominante – ucrainean și moldovean, ce se perindă reciproc, nu încapă nici o îndoială că în partea de nord a Basarabiei locuiesc cu precădere ucraineni, iar în cea de sud (între gurile Dunării și Nistrului, pe litoralul Mării Negre) ei au majoritate relativă. Astfel că Basarabia, din punct de vedere etnografic, economic și politic, constituie, împreună cu teritoriul de bază al Republicii Populare Ucrainene, o unitate indivizibilă”²⁶.

Din partea sa, România a încercat, în permanență, să mențină și să întărească raporturile amiabile cu Ucraina. În telegrama circulară trimisă tuturor legațiilor române din străinătate, la 2 iulie 1918, se spune că: „Ucraina, de altfel, în proclamația care poate fi considerată ca actul ei de naștere, a desemnat, ea însăși, Nistrul ca una din frontierele sale, fără să se facă nici o rezervă”²⁷.

În septembrie 1918, poziția Ucrainei suferea deja modificări. Cu prilejul unor negocieri comerciale, primul consilier al Ministerului de Externe îi împărtășește delegatului român Contzescu speranța guvernului ucrainean că România va consimți la anumite concesii teritoriale în Basarabia, în porțiunile locuite de ucraineni²⁸.

În perioada următoare, presiunile sovieto-ucrainene cu privire la Basarabia s-au intensificat. Cristian Rakovski a ajuns până la amenințări cu declanșarea unor acțiuni militare. Tratatul de la Saint-Germain (prin articolul 59) și tratatul cu privire la frontiere, din 10 august 1920 (prin articolul 3, paragraful 6) a reglementat problema frontierei româno-ucrainene, consfințind granița istorică dintre Bucovina și Galiția răsăriteană. Această graniță este reconfirmată și de tratatul privind unirea Basarabiei cu România, încheiat la Paris, la 28 octombrie 1920, între România, pe de o parte, și Anglia, Franța, Italia, Japonia, pe de altă parte.

Chiar și după integrarea Ucrainei în URSS, discuțiile privind apartenența Basarabiei au continuat. În 1924, în ziarul englez „Manchester Guardian” au apărut o serie de articole declanșate de declarațiile lui Cristian Rakovski, însărcinatul cu afaceri al URSS la Londra. La aceste declarații, care readuc în discuție necesitatea unui referendum în Basarabia, a răspuns Nicolae Titulescu, pe atunci ministrul României la Londra. Arătând că, inițial, Ucraina nu a revendicat Basarabia, Titulescu precizează

că ideea referendumului a fost amintită de Sfatul Țării de la Chișinău în momentul în care conducerea ucraineană a crezut că poate obține o parte din teritoriul Basarabiei cu ajutorul armatei germane. „Legea Sfatului Țării, despre care dl. Rakovski declară că a fost violată de România, constituia doar o măsură de apărare a Basarabiei împotriva Ucrainei”²⁹.

Nicolae Titulescu a reluat aceste idei, întărindu-le cu argumente, mai ales de ordin istoric, în alt ziar englez. În iunie 1924, el preciza că, deși mulți istorici ruși încearcă să acrediteze ideea că Basarabia este diferită de România, cu un popor diferit de cel român, numind-o „Moldova Rusă”, realitatea este cu totul alta:

„...Granița dintre națiunea română și lumea slavă totdeauna a rămas Nistrul. La această frontieră a creat eroismul român, de-a lungul secolului al XV-lea, un dig pentru a apăra lumea creștină împotriva tătarilor și a turcilor. Pe lângă Nistru, de la nord până la gurile Dunării, fortificațiile de la Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Chilia și Ismail, sub zidurile cărora poporul român a sângerat timp de secole pentru a se apăra și a lupta pentru cauza creștinismului, rămân mărturie nepieritoare. Apărând această graniță s-a ridicat Ștefan cel Mare (1457 – 1504) împotriva lui Soliman Magnificul și a primit de la Papa titlul de «Apostol al creștinismului» ...”.

NOTE

1. Michael M. Karpovich, *Russian Imperialism or Communism Agression*, în volumul *Soviet Conduct in World Affairs. A Selection of Readings Compiled by Alexander Dallin*. Columbia University Press, New York, 1960, p. 190.
2. Ken Booth, *The Military Instrument In Soviet Foreign Policy, 1917– 1972*, Royal United Services Institute for Defence Studies, London, 1973, p. 34.
3. Arthur E. Adams, *Bolsheviks in the Ukraine. The Second Campaign 1918 – 1919*, Yale University Press, New Haven and London, 1963, p. 35.
4. *Ibidem*, p. 44.
5. Arnold D. Morgolin, *From a Political Diary. Russia, the Ukraine and America. 1905–1945*. Columbia University Press, New York, 1946, p. 33.
6. Arthur E. Adams, *op. cit.*, p. 77.
7. Francis Conte, *Un révolutionnaire – diplomate: Christian Rakovski. L'Union Soviétique et l'Europe (1922– 1941)*, Paris, Mouton Editure, 1978, p. 10 – 11.
8. Arthur E. Adams, *op. cit.*, p. 87 – 93.
9. *Ibidem*, p. 99.
10. *Ibidem*, p. 112 – 113.
11. Ion Nstor, *The Origin of the Ukrainians Established on Romanian Soil*. F. Edit. Bucharest. 1944, p. 35.
12. *Ibidem*, p. 5.
13. M. Chilianu, *Misiunea diplomatică a Ucrainei. De vorbă cu dl. Georges Gassenko, ministrul Ucrainei la București*. În „Universul”, an XXXVII, nr. 73, 16 (23), ianuarie 1919, p. 1.
14. Francis Conte, *op. cit.*, p. 23 – 25.
15. A. E. Adams, *op. cit.*, p. 240.
16. Telegrama 2093/25 mai 1918 a președintelui Consiliului Directorilor Basarabiei către MAE (înregistrată la nr. 03324/2 iunie 1918), Arhiva MAE, fond 71/1914, Partea I, vol. 8, fila 245.
17. Telegrama Misiunii Ucrainene din Iași, prin MAE Român, 25 octombrie/17 noiembrie 1918, Arhiva MAE, fond 71/URSS 1812–1920, vol. 133.

18. Telegrama nr. 01166 a șefului de stat major, col. Manoilescu către președintele Consiliului de Miniștri, Iași, Arhiva MAE, fond 71/1914, E 2, Partea I, vol. 9, fila 104.
19. Telegrama 517/30 noiembrie 1918 a Comisariatului General al Basarabiei către Președinția Consiliului de Miniștri, Arhiva MAE, fond 71/1914, E 2, Partea I, vol. 9, fila 105.
20. Telegrama Marelui Stat Major al Armatei Române către Președinția Consiliului de Miniștri, 7 ianuarie 1919. Arhiva MAE, fond 71/194, E 2, vol. 18, fila 168.
21. Cf. Al. Boldur, *Relațiile URSS cu România*. Arhiva istorică a Academiei Române, fond XX, dosar 2400, p. 211 – 212.
22. Cf. G. Ciorănescu, *Les relations russo-roumaines*, Paris, 1967.
23. *Ibidem*, p. 95
24. Telegrama 940 de la generalul Coandă către I.C. Brătianu din 15 ianuarie 1918. Arhivele Statului, București, fond Casa Regală, dosar 72/1918, fila 3.
25. Telegrama 943 de la generalul Coandă către I.I.C. Brătianu din 15 ianuarie 1918. Arhivele Statului, București, fond Casa Regală, dosar 72/1918, fila 6.
26. Mitru Ghițiu, *Basarabia și pretențiile teritoriale ale Radei Centrale Ucrainene (1917 – martie 1918)*, în „Cugetul”, 2/1992, p. 26.
27. Arhiva MAE, fond 71/URSS, 1821 – 1922, fila 133.
28. Notă privitoare la contractele politice directe și indirecte 1918 – 1924. Arhiva MAE, fond 71/URSS, 1921 – 1933, vol. 134.
29. Extras din „Manchester Guardian”, 26 mai 1924. *N. Titulescu, Basarabia. Cazul românesc*. Declarație făcută ca răspuns la declarațiile lui Cristian Rakovski, însărcinatul cu afaceri al URSS la Londra, în interviu publicat de același ziar la 20 mai. Arhiva MAE, fond 71/URSS, 1927 – 1943, vol. 132.

SUMMARY

Starting from archive documents and telegrams from that period, the authors demonstrate the existence of an expansion policy similar to the Ukrainian nationalism and to Bolshevism, which have caused big troubles to the authorities in Bucharest both on/the diplomatic level and in the maintenance of a conflictual situation on the Eastern front. Along the 1918 – 1919 years, parallel to the planning of a vast military campaign, a series of incidents happened, among which the so-called “the Hotin uprising” (January 1919), which was not a singular event in this respect. On the general level, it is mentioned that there were no essential differences between the foreign policies of the Bolsheviks, the Russian and the Ukrainian nationalists.

REFUGIAȚII RUȘI LA CERNĂUȚI (1919-1923)

Iuri Leapunov, Dragoș Olaru

Cernăuți

Răsturnarea de stat din octombrie 1917 din Rusia și izbucnirea războiului civil au constituit o mare tragedie pentru milioane de ruși, care fie că luptau cu arma în mână unul împotriva altuia, fie că erau siliți să-și părăsească patria pentru totdeauna. Era rezultatul politicii duse de „cel mai uman regim“, instaurat în Rusia după 1917, intolerant față de cele mai mici abateri de la dogmele totalitare bolșeviste.

Emigrația rusă cuprindea oameni ai diferitelor pături sociale între care marea majoritate o alcătuiau floarea intelectualității rusești.

Se știe că una din cele mai răspândite căi pe care se refugiau intelectualii ruși trecea prin Odesa, spre Constantinopol sau București, iar de aici mai departe spre țările din apusul Europei. Totuși, o serie de documente, descoperite de curând la Cernăuți în Arhivele Statului, vorbesc despre aceea, că mulți cetățeni ai fostului imperiu rus, îndeosebi cei din Ucraina, se refugiau prin Cernăuți, de unde mai ușor puteau să ajungă la București sau, prin Zalesciki, în Polonia. Documentele de arhivă mărturisesc despre aflarea sau trecerea prin orașul nostru a unor cunoscute personalități ale culturii ruse, printre care poetul, compozitorul și artistul Alexandr Vertinski, cântărețul Piotr Leșcenko, cântăreața de operă Maria Krivețka de Tobuc-Cercas ș.a.

Vom aduce aici drept exemplu numai două cazuri, dar care, prin caracterul inedit al documentelor invocate, semnate direct de cei în cauză, ni se par foarte elocvente și semnificative.

Primul caz este legat de reprezentanții cunoscutei familii de nobili (dvoreni) ruși Nabokov, rude apropiate ale scriitorului Vladimir Nabokov. În cartea sa de amintiri *Alte țărături*, ilustrul scriitor al emigrației ruse scria: „Tata avea trei frați: Dimitrii (însurat în prima căsătorie cu Falz-Rein), Serghei (însurat cu Tucikova) și Constantin (față de femeii indiferent, prin ce se deosebea izbitor de toți frații săi). Dintre cele cinci surori, Natalia era măritată cu Peterson, Vera – cu Pâhaciov, Nina – cu baronul Rauch von Traubenberg, iar mai târziu cu amiralul Kolomeițev, Elizaveta – cu cneazul Wittgenstein, Nadejda – cu Vonlearski. [...]. Cu unele din aceste familii, datorită unei simpatii reciproce sau a vecinătății moșiilor, noi ne vedeam mult mai des decât cu altele. Petrecerile la iarbă verde, spectacolele, jocurile aprinse, parcul nostru tainic din Vârsc, fermecătorul Batovo al bunicii, splendidele moșii ale Wittgensteinilor–Drujoselie de peste Siversk și Kamenka în gubernia Podolia – toate acestea au rămas un idilic fundal de stampă în amintire, ce își găsește acum un tablou asemănător numai în cu totul vechea literatură rusă“¹.

Documentul pe care l-am descoperit este scris de mătușa scriitorului, Elizaveta Wittgenstein, și reprezintă o cerere adresată Directoratului de poliție din Cernăuți. Mai jos cităm textul integral al cererii în traducere din limba germană.

„Către Direcția regală română de poliție din Cernăuți

Cererea

Principesei Elisabeth de Saju și Wittgenstein, născ. Nabokov, fostei doamne de curte la E.S. împărăteasa Rusiei, văduvei principelui Heinrich de Saju și Wittgenstein, rotmistrul regimentului imperial de busari.

Fiind refugiată cu familia mea, am venit anul trecut din gubernia Podolia și am primit în România (București) dreptul de liberă petrecere pentru mine și pentru familia mea compusă din: principele Ludvig, 19 ani, Piotr, 18 ani, Fiodor, 11 ani, fiica mea principesa Dorothea, 15 ani, educatoarea fiicei mele, supusa Marii Britanii, Elisabeth Lattimore, 51 ani, și a rudei mele îndepărtate, educatorul feciorilor mei și secretarul soțului meu mort, principele Heinrich de Saju și Wittgenstein, domnul Roman Leicmann.

Fiindcă în prezent i-am înscris pe copiii mei mai mici în instituțiile de învățământ locale, devenindu-mi imposibilă întoarcerea în viitorul apropiat la moșia noastră «Kamenka» din gubernia Podolia, mă adresez D-voastră cu umila rugămintă să-mi permiteți mie și familiei mele să rămân în Cernăuți.

Principesa Elisabeth de Saju și Wittgenstein.

Cernăuți, la 16 Oct. 1920

Iosefgasse, 16 (actualmente str. Ucraineană, 44 – I.L., D.O.)²

La 20 octombrie 1920, directorul poliției orașului Cernăuți, Constantin Tarantul, trimite această cerere secretarului general de interne în administrația Bucovinei cu propunerea „de petrecere în țară până la 1/11 1921.”³ A fost găsită și scrisoarea din 20 noiembrie 1920 în care secretarul general de interne (secția V) relatează directorului poliției următoarele: „Alăturat vă remitem cererea în chestie spre tratare conform emisului nostru din 7 noiembrie 1920 nr. 9101.”⁴ Deși documentul cu nr. 9101 încă nu a fost depistat, se știe că problema a fost rezolvată favorabil.

În fondul Școalei reale de stat din Cernăuți se păstrează jurnalul clasei a 2-a „b”, secția germană, pe anul de învățământ 1921/1922, în care este înregistrat elevul Wittgenstein Friedrich (Fiodor) cu următoarele informații despre el:

„Ziua și anul nașterii: 17.V.1909

Locul de naștere: Druznoselie.

Patria: Rusia.

Confesiunea: ortodoxă.

Naționalitatea: rusească.

Numele părintelui (mamei): Elisabeth.

Profesiunea: proprietăreasă mare.

Domiciliul: 11 noiembrie, 52 (actualmente str. 28 iunie, 52 – I.L., D.O.)⁵

Dirigintele clasei era Vladimir Orza, care preda limba germană. În afară de germană Fiodor studia româna (suficient) cu Alexandru Morariu și franceza cu Ernst Kallos (viitorul cronicar al vieții teatrale din Cernăuți), precum și religia, istoria, geografia, matematica, științele naturale, desenul și desenul liniar. Notele erau destul de bune și elevul a fost trecut în clasa următoare. Însă în noul an de învățământ 1922/1923 nu-l mai găsim printre elevii acestei școli. O notiță din jurnalul anului de învățământ 1921/1922 ne spune că elevul a primit la 30 iunie 1922 certificatul de frecventarea școlii. E posibil ca în acest an Wittgensteinii să fi părăsit Cernăuții. Acest an este amintit în alt document, legat de numele și familia Wittgenstein și asupra căruia ne vom opri ceva mai jos.

Nu există nici o îndoială că în Cernăuți, cel puțin mai bine de doi ani, a trăit mătușa lui Vladimir Nabokov cu verișorii Ludvig, Piotr, Fiodor și cu verișoara Dorothea. După cum menționa însuși V. Nabokov, el avea 13 verișori („cu majoritatea dintre ei am fost în diferite vremuri prieten”⁶) și șase verișoare („de care, în marea majoritate, evident sau tainic, am fost îndrăgostit”⁷).

Ne-a uimit mult faptul că în cererea sa Elizaveta se da drept văduvă a „soțului mort”, cneazul Heinrich (probabil varianta germană a rușescului Andrei) Wittgenstein. În același dosar al fondului chesturei poliției a orașului Cernăuți am descoperit următorul document:

„nr. 3706/2 Imediat

Privitor la: Principele Andrei Saju Wittgenstein, liberă petrecere

Către Șeful Brigăzii de Siguranță Hotin

La telegrama D-voastră din 13.VI.1921 nr. 2359 am onoarea a vă înainta o copie a interogatoriului Principei Andrei Saju Wittgenstein.

Bilet de liberă petrecere s-a eliberat numitului pe baza pașaportului nr. 387, eliberat de la Consulatul rus în București în ziua de 12 aprilie 1921 cu valabilitatea până la 15 maiu 1922.

14/VI 1921.⁸

Și aceasta aproape cu un an mai târziu după ce Elizaveta se da drept văduvă! Cu părere de rău textul interogatoriului lui Andrei Wittgenstein, despre care se vorbește în acest document și care ar fi putut aduce mai multă lumină în problema dată, încă nu a putut fi depistat.

E posibil ca în acele vremuri de restriște, cneazul Wittgenstein să-și fi pierdut familia și singur să fi ajuns la București, unde primește și pașaportul cu nr. 387 de la Consulatul rus. Am vrea să credem că pentru el orașul Cernăuți a fost locul celui mai fericit eveniment din viața sa – locul descoperirii și întâlnirii cu familia pierdută.

Al doilea caz este legat de cântăreața rusă, de origine poloneză, Maria Krivețka, care, după cum mărturisea, s-a refugiat la Cernăuți „din cauza teroarei nemaipomenite a bolșevicilor”. Într-o adresare către ministrul Bucovinei ea ne face o mărturisire zguduitoare despre calvarul prin care a trecut împreună cu fiica sa minoră până a ajuns pe pământul salvator al României. Redăm mai jos textul acestei adresări:

„Domnule Ministru,

Subsemnata Maria Krivețka de Tobouc-Tserkass, de profesie artistă de operă, actualmente la Cernăuți, hotel Bristol, ușa nr. 52, am onoarea a Vă supune următoarea rugămintă:

Sunt artistă de la opera imperială rusă și am avut norocul de a cânta de mai multe ori la curtea împăratului Nicolae al II-lea, primind de la împărat și din partea familiei imperiale decorațiuni.

Aproape acum o lună m-am refugiat din cauza teroarei nemaiapomenite a bolșevicilor, tatăl meu vitreg fiind împușcat de către teroriștii bolșevici din pricina contrarevoluționismului lui. Din Odesa am fugit la Camenca cu o căruță țărăneas-că. Pe la câțiva kilometri de la Camenca, în satul Alexandrovca, care este punctul cel mai apropiat pentru trecerea Nistrului, am fost urmărită de către bolșevici. După denunțul unui evreu care mi-a oferit a mă duce pe mine peste Nistru, ceea ce am refuzat, bolșevicii au căutat a mă împușca. Mi-au prădat toate bagajele mele, lăsându-mă pe mine și pe fiica mea minoră desculță și numai într-o singură cămașă.

Viața mea a fost salvată numai mulțumită unui țăran, care m-a ascuns atât pe mine, cât și pe fiica mea timp de două zile în satul lui, fiind și el arestat de bolșevici.

Am trecut Nistrul în satul Napadowa, unde reprezentantul Consulatului polon, Mela Menski, auzind că sunt de origine poloneză, ne-a luat sub protecția D-sale, eliberându-ne o adeverință. Cu această adeverință am făcut carantină la Rizina, unde prin politeța autorităților românești mi s-a dat puțința de a mă îmbrăca pe mine și pe fiica mea. Pe urmă după regula trecerii emigranților polonezi am sosit la Bălți, unde autoritățile românești mi-au dat, din sentimentul de milă pentru deplorabila stare materială în care mă aflam a doua oară, voie de a da două concerte. La Bălți am avut norocul de a mă întâlni cu câteva familii din Basarabia, care m-au cunoscut pe mine din anii 1908-1909 când am stat în Basarabia împreună cu soțul meu și familia mea. Astfel identitatea mea ca Krivețka s-a dovedit prin mărturisirea a zeci de familii basarabene.

La Bălți s-a și găsit un număr de jurnale, printre care «Soarele din Rusia» din anul 1916, prin care se documentează și numele meu de artistă Maria Tobouc Tserkass, precum și dreptul meu de a purta decorațiile, despre care am vorbit mai sus.

Astfel persoana mea era complet stabilită.

După terminarea concertelor mele la Bălți am trebuit, conform adeverinței polone, să plec la Cernăuți, unde trebuia să primesc la Consulatul polon viza cuvenită pentru călătoria în Polonia, sau de a cere autorităților românești în drept autorizarea de a sta câteva luni în România Mare, pentru a face un turneu artistic.

Sunt născută în orașul Vilna (Litonia) și sunt poloneză din naștere, dar toată viața mea am stat în Rusia și în prezent nu am nici o rudă în Polonia și aproape nu mai cunosc limba polonă. A pleca acum în Polonia înseamnă pentru mine și fiica mea moartea prin foame.

Cu cel mai profund respect Vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a-mi da voie pentru mine și fiica mea să rămânem câteva luni în România Mare, unde am multe rude, care îmi vor face chip a mă odihni și a-mi îndrepta sănătatea mea ruînată, fără de care nu voi avea puterea pentru a face turneul, singurul izvor pentru a-mi trage existență pentru mine și fiica mea de 11 ani.

La Cernăuți trăiește și reprezentantul proprietarilor din guvernământul Podoliei Dr. de medicină Lissner, care mă cunoaște și poate adeveri identitatea persoanei mele.

Sperând că Domnul Ministru va binevoi în considerarea celor expuse mai sus a da curs rugăminții mele respectuoase, semnez cu asigurarea celui mai profund respect al meu.

Cernăuți, la 24 Septembrie 1920.

*Marya Krivecka de Tobouch-Tscherkass.*⁹

Această rugămintă ajunge tot la C. Tarangul, directorul poliției, care la 1 octombrie 1920 încuviințează pentru M. Krivețka „petrecerea în țară până la 1 Mai 1921”¹⁰.

Astfel, aici, în țara vecină, și-au găsit salvarea sute și mii de cetățeni ai fostului imperiu rus. Atunci, la începutul anilor 20, majoritatea dintre ei mai sperau într-o revenire cât mai grabnică la locurile dragi de baștină. Nimeni nu putea ști că noul imperiu, „imperiul răului”, ce se instaura în Rusia, avea să dănuie ani și ani, acaparând cu timpul chiar și meleagurile pașnice ale Bucovinei. Pentru ei începea viața tristă și nostalgică a emigranților, viața oamenilor fără de patrie, dar care era totuși mai bună decât a celor rămași acasă.

Documentele descoperite în arhiva cernăuțeană sunt mărturii autentice ale acestor evenimente și, după părerea noastră, ar trebui să trezească un interes deosebit la istoricii, criticii literari, ce se ocupă de problemele literaturii, culturii și emigrației ruse de după 1917.

NOTE

1. Vladimir Nabokov, *Drughie berega*, în *Sobranie secinenii v cel'rioh tomab*, vol. 4, Moscova, 1990, p. 162-163.
2. Arhivele Statului Regiunea Cernăuți (A.S.R.C.), fond 38, Chestura de poliție a or. Cernăuți, inv. 1, d. 671, f. 14, 14 verso.
3. *Ibidem*, f. 9.
4. *Ibidem*, f. 8.
5. A.S.R.C., fond 985, Școala reală de stat a or. Cernăuți, inv. 1, d. 8, f. 109.
6. Vladimir Nabokov, *op.cit.*, p. 196.
7. *Ibidem*.
8. A.S.R.C., fond 38, Chestura de poliție a or. Cernăuți, inv. 1, d. 671, f. 12.
9. *Ibidem*, d. 609, f. 33.
10. *Ibidem*, f. 34.

SUMMARY

The authors bring forward a less explored theme – the Russian emigration in Cernowitz. Archive documents show that, after the overthrow of the Russian state power in October 1917, a lot of citizens from the late empire, especially those from Ukraina, are forced by circumstances to pass through Cernowitz on their journey towards the West, where they are met by the benevolent and sympathetic attitude of the Romanian authorities. The quoted documents give evidence of the ordeal through which several members of the well known Russian nobel family Nabokov – Vladimir Nabokov close relatives – and the opera singer Maria Krivetka went till they reached the saving land of inter-war Bukovina.

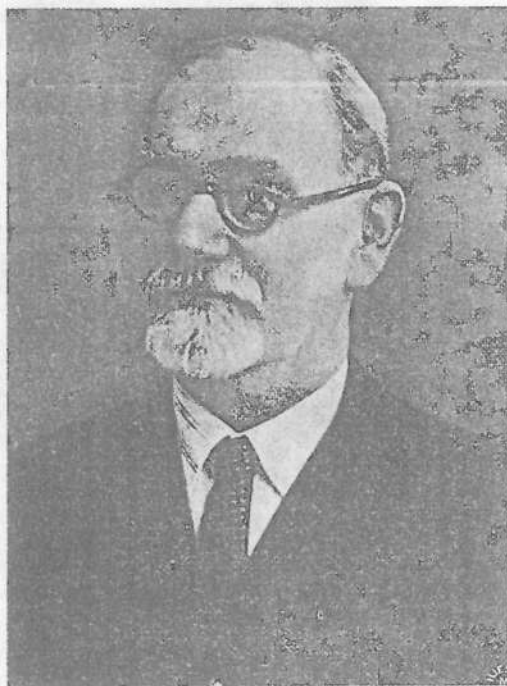
UNELE CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA ORIGINEA FAMILIEI PICTORULUI EPAMINONDA A. BUCEVSCHI

Ilie Luceac

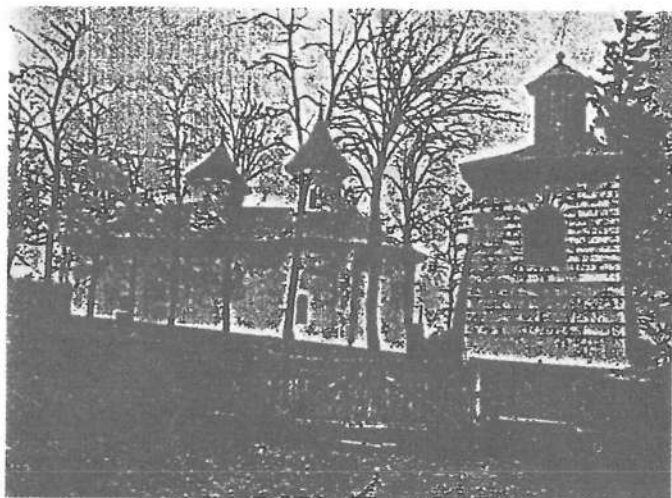
Cernăuți

O scrisoare publicată în „Țara Fagilor“, almanah cultural-literar, pe anul 1992, alcătuit de ziaristul cernăuțean Dumitru Covalciuc, ne-a reținut atenția prin faptul că se referea la unele date în legătură cu originea familiei pictorului E. Bucevschi. Semnatară acestei scrisori (vezi: 1, 126) era d-na Diana Bucescu din Timișoara, ale cărei adresă și număr de telefon la domiciliu am reușit să le aflăm mai târziu. Motivul pentru care am îndrăznit s-o deranjăm a fost acela pe care-l anunța însăși autoarea în scrisoarea amintită, cum că ar deține o parte din arborele genealogic al familiei Bucevschi din comuna Ilișești. Mulțumim pe această cale d-nei Bucescu pentru generozitatea de a ne pune la dispoziție arborele genealogic al acestei distinse familii, definitivat de tipograful Dimitrie Bucevschi, nepot de la frate al lui Epaminonda Bucevschi. Documentul în cauză prezintă un real interes pentru întregirea și precizarea datelor referitoare la viața și opera pictorului bucovinean.

Diana Bucescu, fiica lui Vasile și a Margaretei Bucescu, stabiliți cu traiul în Timișoara, este la rândul ei nepoată de la frate a cunoscutului tipograf cernăuțean Dimitrie Bucevschi. Ea face parte din cea de a 8-a generație a acestei familii, dacă pornim enumerarea de la preotul Ioan Bucevschi, decedat la 1817, primul de pe lista

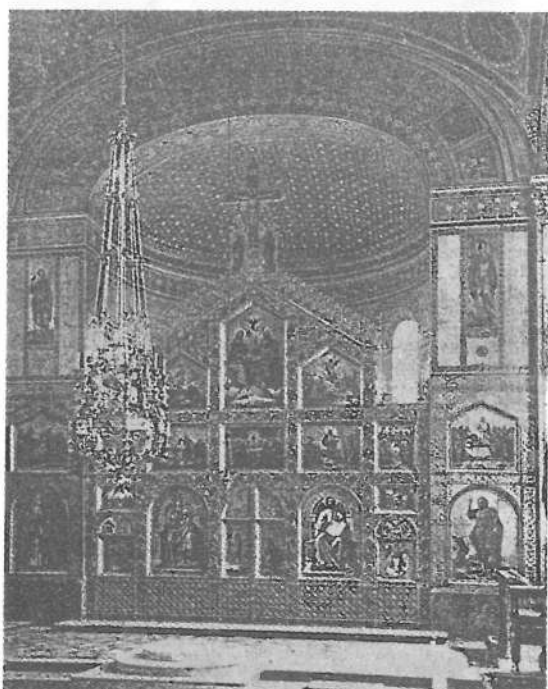

DIMITRIE BUCEVSCHI
Directorul Tipografiei „Mitropolitul
Silvestru“ din Cernăuți (fotocopie)

Biserica fostei mănăstiri din Ilișești

documentului despre care vom vorbi în continuare. Nu am reușit să intrăm în posesia unor date mai amănunțite despre ocupațiile dumneaei în prezent. Știm doar că

Altarul catedralei de la Zagreb, pictat de Bucevschi

bunicul ei, Gheorghe Buceșcu (fratele lui Dimitrie), a decedat la 12 mai 1939, iar soția acestuia, Maria Covalciuc, a decedat la 31 decembrie 1931.

Tipograful Dimitrie Bucevschi, fiul lui Niculai al lui Mandache (acesta fiind frate cu preotul Dumitrache, tatăl marelui pictor), s-a născut la 22 octombrie 1858 la Ilișești. El publică în 1939 la Tipografia „Mitropolitul Silvestru” broșura *Originea familiei Bucevschi* în colaborare cu avocatul Ioan Negură, fiul părintelui consilier mitropolitan Gh. Negură. Această broșură conține un arbore genealogic (reprodus în materialul de față) început încă de preotul Ioan Bucevschi (fiul lui Ioan Dascălul), fost paroh în comuna Bilca, jud. Rădăuți, decedat în februarie 1928. După școala primară, pe care o face la Ilișești, și studiile liceale la Suceava, Dimitrie Bucevschi îmbrățișează arta

**Îngândurare
(Bucevschi)**

grafia întemeiată de mitropolitul mecenat. D. Bucevschi a mai contribuit la cumpărarea Palatului Național de către Societatea pentru cultură. La inițiativa lui s-a clădit internatul pentru meseriași al Societății, de asemenea a contribuit la construcția aripei drepte a Palatului Național. În 1883, D. Bucevschi devine membru al Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina. Fiind unul dintre primii industriași în Cernăuți, mai târziu el a devenit și membru fondator al acestei Societăți.

A fost, de asemenea, și membru onorific al Societății muzicale „Armonia” din Cernăuți, membru fondator al Societății „Școala Română” din Suceava, membru onorific și fondator al Cabinetului de lectură din Ostrița (Cernăuți). Mulți ani la rând Dimitrie Bucevschi s-a aflat în calitate de președinte al Societății patronilor tipografi și președinte al Societății meseriașilor români din Bucovina. În multe rânduri, a făcut parte din consiliul Camerei de Industrie și Comerț din Cernăuți, intrând și în Direcție ca vicepreședinte al acestei Camere (vezi: 2, 33).

Dimitrie Bucevschi a contribuit și la propagarea operei unchiului său, cu broșura *Originea familiei Bucevschi*, care include arborele genealogic al numeroasei familii, întocmit inițial de preotul Ioan Bucevschi din Bilca, apoi definitiv și completat de neobositul tipograf în măsură în care i-au permis documentele de arhivă. Pentru mulți dintre intelectualii care făceau parte din familia Bucevschi promovarea operei lui

tipografică, învățând meseria la Iași, din anul 1872, în tipografia lui Teodor Codrescu.

În anul 1882, odată cu înființarea primei tipografii românești în Cernăuți de către mitropolitul Silvestru Morariu, Dimitrie Bucevschi se angajează aici ca lucrător. Din 1886 până în 1938 va fi, neîntrerupt, director la Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, unde va desfășura o bogată activitate culturală.

După moartea marelui mitropolit Silvestru, tipografia înființată de Î.P.S.S. a trecut la Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina. Așadar, 52 de ani în capăt, Dimitrie Bucevschi a condus-o și a apărut-o de diferite atacuri din afară. Câte cărți și alte lucrări tipografice de valoare au văzut lumina tiparului aici! Frecventând arhivele Cernăuțului și ale altor orașe, avem posibilitatea să ne convingem de acest adevăr.

Activitatea lui Dimitrie Bucevschi ca propagator al culturii în Bucovina nu s-a mărginit numai la faptul că el a condus tipo-

**Nănașica
(Bucevschi)**

„Dar eu, bietul de mine ?“
(Bucevschi)

Epaminonda era considerată ca un act de adevărată înțelegere și prețuire a talentului artistic al maestrului. „Noi, familianții, scrie D. Bucevschi, vom putea manifesta cel mai bine recunoștința noastră față de acest mare act de superioară înțelegere și dreaptă prețuire arhierescă, adăugând la acest muzeu* tot ce se găsește ca lucrare picturală sau document pe la fiecare dintre noi. Prin aceasta vom contribui și la eternizarea numelui familiei noastre, dar vom săvârși un act de pietate și față de opera unchiului nostru Epaminonda, care, păstrată în acest muzeu, este asigurată veșniciei, în timp ce răvășită pe la unii sau alții este sustrasă scopului ei și supusă primejdiilor de tot felul“ (2, 31).

Stabilirea precisă a originii familiei nu a putut merge mai departe de preotul Ioan Bucevschi, de la care pornește enu-

Ctitorii Vlejul din Poiana Stampei (Bucevschi)
(Muzeul de Arte Plastice Cernăuți)

* Este vorba despre Muzeul „Epaminonda Bucevschi“, înființat în incinta Palatului Mitropoliei în toamna anului 1937 la inițiativa și sub protecția mitropolitului Visarion Puiu (vezi: 7, 56).

Dimitrie Bucevschi mulțumește mitropolitului Visarion pentru generozitatea, înțelegerea și prețuirea de care a dat dovadă Î.P.S.S. față de opera lui Bucevschi prin organizarea acestui muzeu.

Un articol ocazionat de expoziția operelor lui Bucevschi din 1937 a publicat și avocatul I. Negură în revista „Iconar“ din Cernăuți.

Даніиль кѣ мѣла лѣи Дѣнезѣс Єпископъ Бѣковиній!

Дѣнз Дарѣа ши Цѣтерѣ прѣ сѣитѣлѣ ши де
вѣаца фѣкзторюлѣ Дѣ чѣл дат дѣнезѣцилор
Ученичій ши Апостолій, днитрѣ карѣ пѣнз акѣм кѣ
ча де ѣл дойле прѣиліирѣ ѣл ѣчелѣлши Дар ши ной
моуениторій фѣннѣ ѣ пѣне фѣлюрій де чинѣрїи ши
трѣптеле бесеричїи ѣ мѣрци чѣлор чѣ сѣл ѣред-
ничит ѣ сѣлжи сѣтѣлѣ Єлатарїи. Дѣнз ѣл кѣрѣ
Дар ѣчест кѣ вѣнз Кѣчерничѣ Бѣрбат Гѣворгїѣ
Бѣчевскїи, прин пѣнере мѣйнилор смеренїе ноастрѣ
естѣ дѣнз Правїла сѣнтѣ ши православиичїи бесеричїи
ѣ рѣсѣрїтѣлѣ хїротонисит рѣтїи Чнтецїи, Уподїакон,
Дїакон, ши ла 27. Ізлїи ѣн: 1802. Прѣвт десѣвѣр-
шнт; ши дѣнз черере Кѣчерникѣлѣ Парох локѣлѣи
Іван Бѣчевскїи сѣл ѣрѣндѣит ка викарїѣс ла ѣ
трїа парѣ де Попоренїи ши де венїтѣрїи парофїални-
чѣїи ла Іаншѣїи, ши ка пѣсторїѣ сѣфлетелор ѣ
лѣкѣнторїилор днн сѣнтїмералникѣ сѣтѣчѣ Брашка, не
чѣле 12 фѣлчїи де пѣмѣнт, ши кѣ тоате ѣвнчнѣїте
венїтѣрїи прѣвѣцїи дѣнз таѣл. Дѣчїи кѣ ѣчаста
рѣїициат рѣл фѣчѣл, ка де тоцїи сѣл фїѣ кѣносѣт
ши чннстїт ка Прѣвт чѣ естѣ десѣвѣршїи. Лѣл ѣл
ѣре сѣл сѣл цїѣ дѣнз Прѣданїле сѣнцїлор Апостолїи
ши ѣ пѣрѣтѣторїилор де Дѣнезѣс Пѣрннїи, карѣ ла
шаптѣ. де ѣ тоатѣ лѣме Євокарѣ лѣл ѣшѣзат, ши
ноау чѣлор фїнторїи рѣтрѣ православиника Крѣдннцѣ
нѣл дат прѣкѣл ѣ рѣлца, ѣша ши ѣ фѣчѣ, ка сѣл
фїѣ пнлѣда тѣрлѣ спрѣ фїѣцѣ карѣ лѣкрѣл вѣн, ши
пѣнз кѣмѣ рѣнтрѣ ѣчестѣ, ши рѣтрѣ кїемаре са ва
фн петрѣкзторїю, пѣнз ѣтѣнчѣ ши де чннстѣ прѣвѣцїи
ши ѣ парофїїи сѣле ѣре ѣ фїи пѣрѣташ.

Сѣл дат ѣ Резїднцїа Єпископїи ноастрѣ ла
Чернѣлцїи ѣ 30. Генарѣ 1806.

Данїилъ Кѣлѣховнчѣ
Єпископъ,

merarea genealogică. După cercetarea cronicilor și documentelor vechi păstrate în Arhiva Mitropoliei Bucovinei, Dimitrie Bucevschi ajunge la concluzia că bătrânul Ioan Bucevschi era deja preot român prin anul 1775, la momentul anexării Bucovinei de către Imperiul Habsburgic. „Când s-a anexat Bucovina la Austria, era la mănăstirea din Ilișești, zidită de marele medelnicer Ionașcu Isecescu, ca preot de mir Ioan Bucevschi“ (2, 8). Reproducem aici și fotografia bisericii fostei mănăstiri din Ilișești, unde au păstorit bucevschienenii: Ioan, Gheorghe și Dumitrache, tatăl pictorului. Mănăstirea s-a desființat, biserica ei însă a devenit pe timpul episcopului Daniil Vlahovici biserică parohială.

Ne-a părut interesantă republicarea unui act oficial, din care reiese că Ioan Bucevschi, fiind deja preot bătrân la anul 1804, primește pe fiul său Gheorghe ca ajutor pe lângă el, după ce acesta a fost hirotonisit la 27 iulie 1802, întâi ca ceteț, ipodiacon, diacon, apoi ca preot și în sfârșit desăvârșit ca vicarius (cooperator) la Ilișești. Actul poartă nr. 569, datând din anul 1804, și emană de la episcopul Daniil Vlahovici (vezi p. 21).

Reproducem acest document și cu litere latine. Transcriptia aparține lui Dimitrie Bucevschi (2, 11):

„Nr. 569 din anul 1804.

Daniil cu mila lui Dumnezeu Episcop Bucovinii.

*După Darul și Puterea prea Sfântului și de viață făcătorul Duch cel dat dumnezeestilor Ucenici și Apostoli dintre cari până acum cu cea de al doile primire al aceluiaș Dar și noi moștenitori fiind a pune feliuri de cinuri și treaptele bisericii a împărți celor ce s-au învrednicit a sluji sfântului Altar. După al căruie dar acest cu bună cucernicie bărbat **Gheorghe Bucevschi** prin punere mânilor smereniei noastre este după pravila sfântei și pravoslavnicii biserici a răsăritului hirotonisit întâi Ceteț, Ipodiacon, Diacon și la 27 Iulie 1802 preot desăvârșit și după cerere cucernicului paroh locului Ioan Bucevschi s-au orânduit ca vicarius la a treia parte de poporeni și de venituri parohialnicești la Ilișești și ca păstor sufletelor a locuitorilor din suptnumeralnicul sătuțu Brașca pe cele 12 falci de pământ și cu toate obicinuite venituri preoțești după taxă. Deci cu acesta înștiințat îl facem ca de toți să fie cunoscut și cinstit ca preot ce este desăvârșit. Însă el are să se ție după predaniile sfinților Apostoli și a purtătorilor de D-zeu Părinți, care la șapte de atoață lume soboare au așezat și nouă celor țititori întru pravoslavnică credință ni-au dat precum a învăța așa și a face ca să fie pildă turmei spre fiștecare lucru bun, și până când întru aceste și întru chemarea sa va fii petrecător până atuncea și de cinstea preoției și a parohiei sale are a fi părtaș.*

S-au dat în Reședenția Episcopiei noastre la Cernăuți în 30 Genaru 1806.

*Daniil Vlahovici
Episcop“.*

Acest document atestă originea etnică a familiei Bucevschi. Numele preotului Gheorghe Bucevschi este ortografiat în document cu *ski*, întrucât în alfabetul chirilic nu se poate reda altfel grupul de litere *chi*.

Dimitrie Bucevschi, referindu-se la originea numelui de familie, conchide: „Se știe precis că toate numele moldovenești găsite în Bucovina la 1775, prin influența

**Intrarea Maicii Domnului în biserică
(Bucevski)
(Muzeul de Arte Plastice Cernăuți)**

nești și la mănăstiri, eventual ar putea exista prin vreuna din mănăstirile Moldovei, în jurul Mănăstirii Neamțu, oarecare însemnări ale strămoșilor noștri, deoarece parte din bărbații familiei erau în legătură cu biserica, ca preoți, dascăli etc., parte călugărindu-se pe la acelea mănăstiri“ (2, 6).

Preotul Ioan Bucevski din Bilca, autorul arborelui genealogic al familiei, notează și el următoarele: „Tradiția familială zice că în străvechime s-au așezat patru strămoși în fosta Bucovină. Unul în satul Ilișești, al doilea în satul Pătrăuți lângă Suceava, al treilea în satul Frătăuții vechi și al patrulea în satul Jadova. Cel din satul Ilișești cu numele Ioan Bucevski a fost preot, căci la prima regulare a parohiilor din 1786 îl aflăm însemnat ca parohul de la biserica din acest sat. De la acest strămoș se trage apoi toată familia Bucevski, cea numeroasă și împrăștiată astăzi în toate părțile României...” (2, 6).

Dimitrie Bucevski scrie în broșura sa că mai existau două versiuni referitoare la originea familiei, însă ambele nu au confirmare prin document. Una, că Ioan Bucevski din Ilișești, cel mai vechi strămoș atestat de documente, ar fi venit

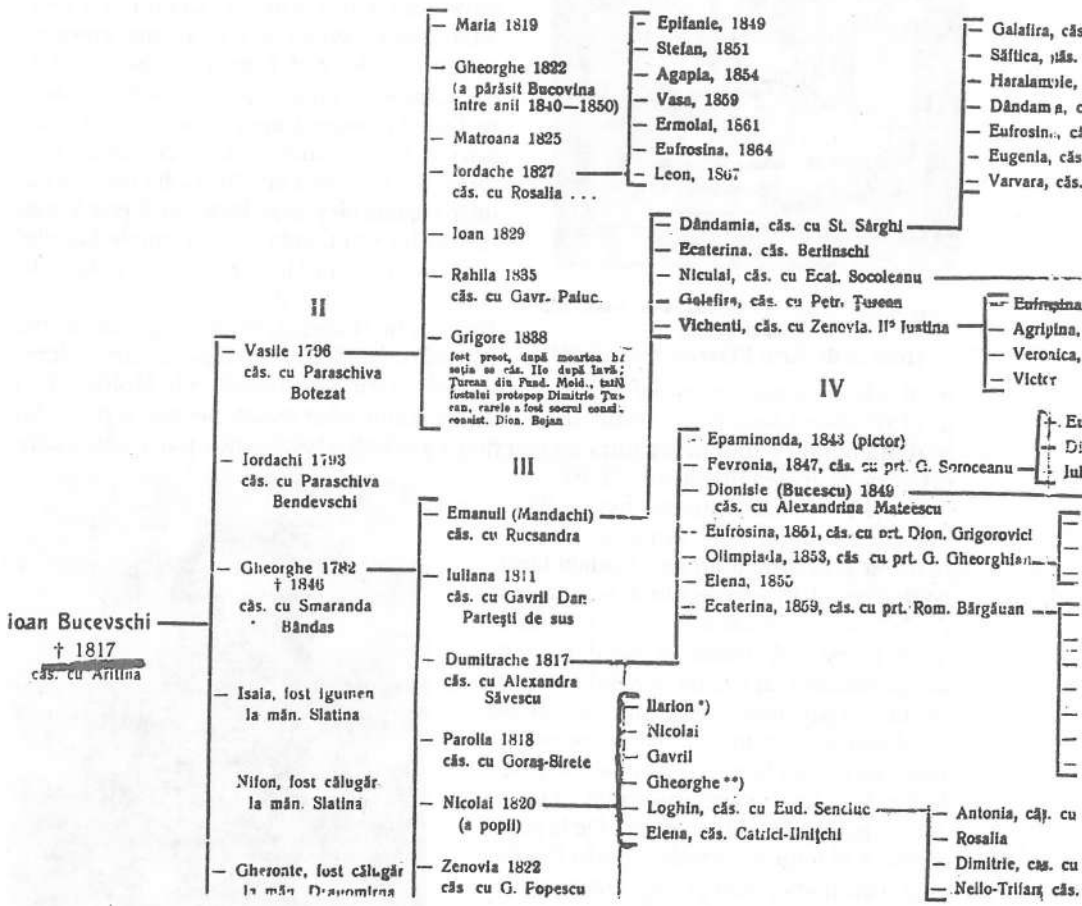
Galiției la care am fost anexați, prin trimiterea slujbașilor poloni și ucraineni, jandarmi și grăniceri, toate aceste nume au fost schimonosite pe înțelesul acestora, sub a căror conducere am fost puși.

Influența aceasta de adaptare a numelor a fost mai mare la acei ce se aflau în situații sociale care provocau contactul de neînălțurat cu autoritățile austriece de ocupație, care fiind trimise de Lemberg căutau să uniformizeze prin adăugarea sufixelor slave, rămânând neatinsă însă numele țăranilor, care nu aveau un contact mai apropiat cu autoritățile. Astfel, însuși episcopul Daniil, care era român curat, primește numele de Daniil Romanul, apoi schimonosit în Vlahovici (2, 8). Epaminonda Bucevski, aflându-se deja în 1882 la Mitropolia din Cernăuți în calitate de pictor diecezan, îi povestește nepotului său Dimitrie: „... numele familiei noastre apare în Moldova în jurul Mănăstirii Neamțu sub diferite forme: Bucevski, Bucevski, Bucevski, Bucevski, și cum atunci cărturăria se făcea numai pe la curțile dom-

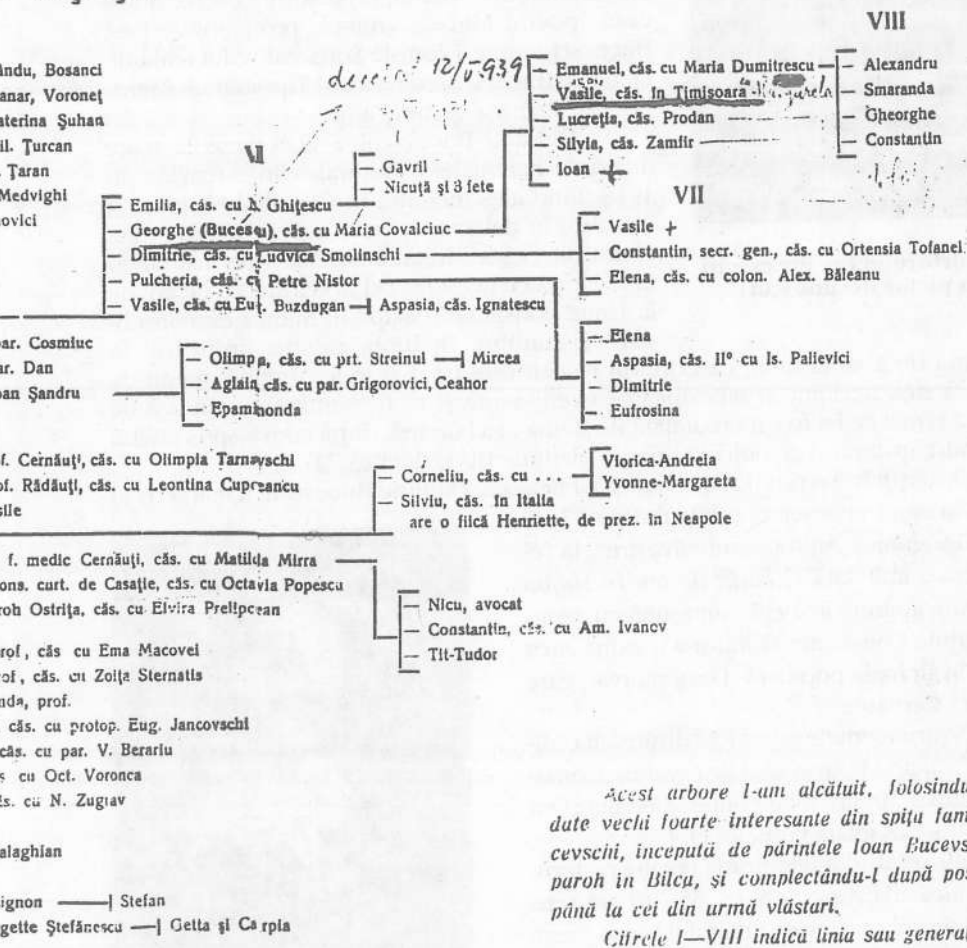

**Preotul Dumitrache, tatăl pictorului
(Bucevski)
(Muzeul de Arte Plastice Cernăuți)**

Arborele genealogic al familiei Bucevschi din com

Ilieșești

Acest arbore l-am alcătuit, folosindu-mă cu date vechi foarte interesante din spița familiei Bucevschi, începută de părintele Ioan Bucevschi, fost paroh în Bilca, și completându-l după posibilitate, până la cei din urmă vlăstari.

Cifrele I—VIII indică linia sau generația.

**Tatăl pictorului Ep. Bucevski
(un pictor necunoscut)**

din Banat, adus în Bucovina ca preot. Cealaltă, că familia ar descinde din târgul Bucecea, județul Dorohoi. Cert este însă că această familie a dat posterității personalități culturale de mare valoare. Descendenți direcți sau persoane înrudite cu familia Bucevski au fost Dionise Bejan, consilier consistorial, Nello-Trifan, director de scenă la Teatrul din Cernăuți, Corneliu Gheorghian, consilier la Curtea de Casație, dr. Octavian Gheorghian, medic renumit în Cernăuți, profesorul Eusebie Sorocean, poetul Mircea Streinul, prof. univ. Orest Bucevski, prof. Dionisie Soroceanu din Rădăuți, Dimitrie Bucevski, directorul Tipografiei „Mitropolitul Silvestru” și mulți alții.

Dimitrie Bucevski a luat parte la toate mișcările naționale și culturale din Bucovina, în 1918, fiind ales membru în Consiliul Național și membru în delegația pentru prezentarea Actului Unirii Bucovinei. În amintirile sale de mai târziu în legătură cu acest fapt el notează: „20 de ani de la Unire constituie o etapă în munca de consolidare a statului, în lupta pentru unificare, în

străduința de a arăta lumii că poporul român este unul și indestructibil, menit de istorie să stea neclintit în fața oricăror evenimente și să fie santinelă vrednică de purtarea armei ce i-a fost încredințată de Roma cea bătrână, după cum a spus poetul Alecsandri, inspirat și el multă vreme pe plaiurile Bucovinei”(3,72).

Desfășurând o rodnică activitate publicistică, Dimitrie Bucevski a mai scris în

1922 o broșură consacrată jubileului de 25 de ani al Tipografiei „Mitropolitul Silvestru”, la fel și o lucrare intitulată *O viață de om în slujba neamului*, apărută în 1937. Împreună cu reputatul părinte Constantin Morariu a condus circa opt ani în șir foaia populară „Deșteptarea”, care apărea la Cernăuți.

Pentru meritele sale a fost distins cu ordinele „Ferdinand I”, în gradul de cavaler, „Coroana României”, în gradul de ofițer, medalia „Ferdinand I” și „Răsplata muncii”, cl. I.

Într-un studiu referitor la creația pictorului Epaminonda Bucevski (8, 35–36) am scris despre meritul ce-i revine artistului bucovinean de a fi stabilit adevăratul portret al lui Ștefan cel Mare, reușind să scoată facsimile și copii foarte bune după desenele voievodului din *Evangeliarul de la Humor* și *Evangelia* de la 1550, dăruită mănăstirii Voronețului de mitropolitul Moldovei Grigorie.

**Mama pictorului Ep. Bucevski,
de un pictor necunoscut
(afirmația lui C. Gheorghian)**

Corneliu Gheorghian, cel mai apreciat cercetător al operei lui Bucevschi, nota: „Dacă originalele acestor evanghelii au o valoare neprețuită, nu e mai puțin adevărat că și facsimilele făcute de artistul Bucevschi sunt de valoare netăgăduită și ar trebui să fie păstrate cu pietate cuvenită” (4,6). Același lucru se poate spune și despre cele două tablouri: *Intrarea Maicii Domnului în biserică* și *Cititorii Velejul din Poiana Stampei*, care, în cele din urmă, au fost identificate și se păstrează în Muzeul de Arte Plastice din Cernăuți. Despre starea lor actuală am scris în articolul cifrat la notițele bibliografice (8, 36-37) Nu am ezitat să reproducem tablourile amintite în materialul de față, reușind să scoatem fotocopii după ele în speranța că vor avea viață lungă și vor delecta ochiul admiratorului ca și celelalte opere bucevschiene, cunoscute și apreciate.

De asemenea, am reprodus fotocopia portretului preotului Dumitrache, descoperit recent în depozitele Muzeului din Cernăuți, identificat de cercetătoarea Elena Gujva ca fiind autentic și reprezentându-l pe tatăl pictorului (6, 16). Întrucât Corneliu Gheorghian susține (cei drept fără comentarii adăugitoare) cum că portretul tatălui pictorului Bucevschi a fost executat de un pictor necunoscut, am reprodus, pentru confirmare, din cartea lui Gheorghian, și fotocopia portretului în cauză (vezi reproducția în 5,6 și aici). Asemănarea este evidentă. Dar, lăsăm la aprecierea cititorului să vadă care este adevărul. Dacă lucrurile stau așa, atunci reiese că și portretul mamei pictorului, despre care C. Gheorghian afirmă că aparține tot unui pictor necunoscut, aparține tot lui Bucevschi.

Liniile esențiale ale modelelor, contururile liniștite și domoale ale fețelor, privirea, puțin melancolică, dar expresivă, vie și curată, stilul și metoda de realizare a genului de portret denotă maniera caracteristică lui Bucevschi. Se observă aceeași școală, aceeași mână care a lucrat cu pensula, păcat că ne lipsesc nuanțele de culori la multe din portretele maestrului, având posibilitatea să le admirăm după reproducerea în alb-negru. Acelea care ni s-au păstrat în original confirmă întru totul afirmația prof. univ. Leca Morariu, care scrie: „Altă eminentă calitate care-l ridică pe Ep. Bucevschi la culmile definitive este veracitatea coloritului – culoarea umed de vie, cum o trăim într-o capodoperă ca *Nănășica* (o reproducem și în materialul de față –n.n.)... E marea revelație și cheia în descoperi-

Petre Gheorghian (Bucevschi)

Domnica Gheorghian (născută Siretean) de Bucevschi

**Sora pictorului, Olimpia,
mama lui Corneliu Gheorghian
(Bucevschi)**

**Doamna Teofila dr. I. Luția, născ.
Popovici, mama eroului Lascar
Luția † la Neajlov (Bucevschi)**

Rococo (Bucevschi)

Rococo (Bucevschi)

rea întregii mărimi a artistului Bucevschi“ (9, 226). Să admirăm portretele lui Petre Gheorghian, al Domnicăi Gheorghian (născută Siretean), al surorii pictorului, Olimpia, reproduse după publicația lui Corneliu Gheorghian. Toate privirile acestor oameni emană înțelepciune, toleranță creștinească, suplețe lăuntrică – trăsături de caracter bine cunoscute pictorului, păstrate peste ani în sufletele acestui neam.

Vom încheia cu o precizare, pe care ne simțim obligați să o facem. Dimitrie Bucevschi scrie în borșura sa: „În aripa dreaptă a Mitropoliei, în presbiteriu, unde a fost atelierul lui Epaminonda și unde dânsul s-a stins din viața pământească, se află la intrare deasupra ușei o frescă* executată de unchiul nostru, reprezentând artele protejate de marele mitropolit Silvestru. Ca anexă adaug acest document care va rămâne și o amintire eternă de la unchiul nostru Epaminonda Bucevschi“ (vezi fotografia din: 2, 35).

Corneliu Gheorghian în cartea *Bucovina în pictură* atribuie această lucrare pictorului academic Eugeniu Maximovici (vezi reproducția în: 5,2). În revista „Glasul Bucovinei“, nr. 2, 1994 (8,29) am reprodus fresca după fotografia lui Gheorghian, fără să dăm vreun comentariu, referitor la autorul ei. Tot în același număr al revistei „Glasul Bucovinei“, cercetătorul bucureștean Mircea Pahomi atribuie această lucrare lui Epaminonda Bucevschi (10, 118–119). În sfârșit, broșura lui Dimitrie Bucevschi a clarificat mai multe lucruri. Și avem tot temeiul să ne bazăm pe afirmațiile tipografului cernăuțean, deoarece aceasta ne-o dovedește nu numai faptul că Tipografia „Mitropolitul Silvestru“ a avut inițial sediul chiar în aripa dreaptă a Reședinței, unde era amenajat și Muzeul Arhiedecezan de Artă Veche Bisericească, ci și figurile înseși de pe reproducerile din Gheorghian și D. Bucevschi, atât de asemănătoare cu celelalte portrete pictate de Epaminonda Bucevschi.

BIBLIOGRAFIE

- Bucescu Diana, *Sunt o descendentă a pictorului Bucevschi*. Scrisoare publicată în „Țara Fagilor“ (almanah cultural-literar, alcătuit de Dumitru Covalciuc), Cernăuți–Târgu-Mureș, 1992.
- Bucevschi Dimitrie (cu colaborarea lui Ion Negură), *Originea familiei Bucevschi*. Tiparul „Mitropolitul Silvestru“, Cernăuți, 1939.
- Bucevschi Dimitrie, *Amintiri din anul Unirii*, în vol. Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii – 1918*. Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1938.
- Gheorghian Corneliu, *De-ale pictorului Epaminonda Bucevschi*. Extras din revista „Făt-Frumos“, Cernăuți, 1934.
- Gheorghian Corneliu, *Bucovina în pictură (Epaminonda Bucevschi)*. Extras din revista „Boabe de grâu“, an. V, nr. 9, București, 1935.
- Gujva Elena, *Ștrâbâ do portreta vâdatnogo maistra*, în revista „Jarovât“ (literaturna-mâstetca gazeta), Cernăuți, nr. 7 (9), 1994.
- Cf. Luceac Ilie, *Un pictor bucovinean: Epaminonda Bucevschi (I)*, în „Glasul Bucovinei“, nr. 1, 1994.

* Fresca a fost intitulată: *Mitropolitul Silvestru protector al culturii și artei bisericesti*. Din păcate, ea nu s-a păstrat.

Cf. Luceac Ilie, *Un pictor bucovinean: Epaminonda Bucevschi (II)*, în „Galsul Bucovinei“, nr. 2, 1994.

Morariu Leca, *Epaminonda Bucevschi, gloria picturii arborosene*, în „Anuarul Muzeului Bucovinei“, seria II, an. I-II, Cernăuți, 1994.

Cf. Pahomi Mircea, *Ctitorii românești la Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei“, nr. 2, 1994.

SUMMARY

The painter Epaminonda Bucevschi's family's genealogical tree was drawn up by the priest Ioan Bucevschi from Bilca, then completed and finished off by Dimitrie Bucevschi, former director of the „Mitropolitul Silvestru“ printing press in Cernowitz. The present study presents several portraits discovered in the repositories of the Art Museum in Cernowitz. This discovery complete the painter's already known creations, and also specify the identity of some paintings that were thought it belong to other unknown painters, but actually had been created by Epaminonda Bucevschi.

DIMITRIE ONCIUL, ISTORIC MODERN AL ROMÂNIEI

Oltea Coșocariu

București

Motto:

1. Martirul, eroul și înțeleptul sunt numai trei forme ale unei și aceleiași substanțe: adevărul.

Eminescu, Mass 2275, f. 75.

2. Și-apoi ni se pare că nici un neam de pe fața pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul.

Eminescu, Opera politică, I, 80.

În secolele XIX-XX, în istoriografia românească s-a simțit nevoia unei orientări care să ducă la cercetări istorice sobre cu riguroasă metodă de cercetare. Astfel a apărut o școală critică ale cărei baze au fost puse pe de o parte de Dimitrie Onciul în linia istoriei politice și de Ioan Bogdan pentru istoria culturii, în ce privește metoda de cercetare, iar, pe de alta, de Nicolae Iorga prin marea sa putere de generalizare și Ovid Densusianu în analiza fenomenelor lingvistice (Sacerdoțeanu, 2).

Cine a fost Dimitrie Onciul? Oare nu este justificată întrebarea, când încă multă lume nu știe că Dimitrie Onciul a fost un mare istoric și un mare pedagog.

În 1938, Teodor Bălan scria: „Cu toată indiferența cu care-i tratată memoria, suntem convingiți că personalitatea lui Dimitrie Onciul va fi, din zi în zi, tot mai bine și mai just apreciată. Timpul va procura distanța, perspectiva și atunci cel ce fusese iscusitul dezlegător de probleme, dibaciul orânduitor de știri istorice, educatorul unei generații de istorici și întemeietorul unei școli istorice, va străluci în adevărata sa aureolă“. (3)

La mijlocul secolului trecut, s-a născut în Bucovina, menită înstrăinării, istoricul care urma să dezvăluie misterul întemeierii principatelor române, atât poporului român cât și străinătății.

Dimitrie Onciul s-a născut la 26 octombrie/7 noiembrie 1856, în comuna Straja, județul Rădăuți, ca fiul preotului Dimitrie Onciul.

Dimitrie Onciul luptă cu o boală grea (periostită la piciorul stâng) care îi dă o infirmitate pe viață, dar în afară de frecventarea cursurilor universitare, el își face timp să activeze în societățile studențești românești.

La Cernăuți, el se înscrie în Societatea „Arboroasa“, activând ca membru în comisia literară.

Această societate făcea propagandă intensă pentru apărarea românismului în Bucovina, fapt pentru care a fost desființată în anul 1878 de autoritățile austriece.

Studentimea română caută să înființeze o altă societate. Dimitrie Onciul este inițiatorul și fondatorul Societății „Junimea“, continuatoarea Societății „Arboroasa“,

nume luat probabil după „Junimea“ din Iași. Onciul este ales președintele societății, iar Ciprian Porumbescu, secretar.

La Viena, activează în societatea studenților români „România jună“, fiind ales vicepreședinte, dar conducerea este lăsată în seama lui. Societatea avea ca scop strângerea rândurilor tinerei intelectualități române din cuprinsul monarhiei habsburgice. În 1880, Dimitrie Onciul a fost unul dintre studenții români care au cântat „Pe-al nostru steag“, imn compus de Ciprian Porumbescu pe cuvintele poetului Andrei Bărseanu. Imnul devine crezul pentru unirea tuturor românilor.

În 1885, D. Onciul scrie recenzia la lucrarea lui A.D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor din Dacia Traiană*. Prin critica judicioasă și forța argumentării, lucrarea lui Onciul s-a impus ca cel mai temeinic studiu de până atunci, la teoria *Argumentum ex silentio*, care nu susține continuitatea elementului român în Dacia. Teoria este susținută și azi de unii dintre vecinii noștri.

În timpul cât a fost profesor la Cernăuți, Dimitrie Onciul a scris istorioare pentru manualele de limba română. Astfel, în cărțile de citire pentru clasele a II-a și a III-a s-a introdus istorioara *Altarul mănăstirii Putna* iar în cărțile pentru clasele a IV-a și a VI-a s-a editat *Mănăstirile din Bucovina, Moldovița și Alexandru cel Bun, Putna și Ștefan cel Mare, Sucevița și Dragomirna*. Istoriorele sunt scrise în sens patriotic român și au ca scop trezirea interesului tineretului român din Bucovina pentru istoria Moldovei și comorile artistice din Bucovina.

Tot în acest timp el publică istoria Bucovinei până la anexarea de către Austria, studiu intitulat *Înainte de încorporare până la 1775*.

În anul 1895, Dimitrie Onciul face parte dintr-o comisie de definitivare a învățătorilor, când are un conflict cu inspectorul școlar Karl Tumlirz, care nu avea nici o simpatie pentru români. Ofensat, jignit, Onciul își dă demisia, argumentând nepuțința de conlucrare.

În acel timp se anunță concurs la Universitatea din București pentru ocuparea unui post de profesor la catedra de istoria veche românească. Dimitrie Onciul se înscrie la concurs și este admis.

În februarie 1896 se mută la București.

După cum scrie Teodor Bălan (3) : „Românii din Bucovina își dădeau seama că pierd pe cel mai erudit fiu al lor. Onciul pleacă acolo unde merita să fie, dar Bucovina, care nu se putea lipsi de nici un vlăstar al ei, pierde o figură reprezentativă, un mare om, un mare învățat. Deși de acum înainte despărțiți, totuși românii din Bucovina promit să rămână «Uniți în idei» cu D. Onciul“.

În anul 1900 este numit director general al Arhivelor Statului. În 1905 devine membru al Academiei Române, iar, în 1920, este ales președinte al acestui înalt for de știință. Din 1913 devine membru al Comisiei Monumentelor Istorice iar în anul 1919, președintele ei. În această calitate reușește să oprească dărâmarea operei de artă, Biserica Domnească din Curtea de Argeș și inițiază în țara noastră cercetările arheologice cu privire la epoca orânduirii feudale. În anul 1919, devine decan al Facultății de Istorie iar, în 1922, Dimitrie Onciul întemeiază Comisia Consultativă Heraldică, al cărei președinte este numit. În această calitate, împreună cu Paul Gore și alți membri, compune stema României Mari.

La conferința ținută la serbarea școlară din 10 mai 1900, Onciul spunea: „Jubiți școlari, pentru edificarea voastră este această serbare. Luați învățatură și exemplu din marile învățăminte ale istoriei și țineți minte înainte de toate să sădim în inimile tinerimii sentimentul datoriei către țară și mai înainte de toate iubirea de Patrie.

Cuvine-se să încheiem frumoasa serbare de azi cu o scumpă amintire din trecut. Sărbătorirea zilei de 10 Mai, astăzi, în 1900, are o îndoită splendoare; ea coincide cu aniversarea seculară a unei zile de glorie a străbunilor. Acum 300 de ani, Mihai Vodă Viteazul, domnul-erou al Țării Românești, biruitor în Ardeal, intra venind de peste munți să cuprindă Moldova, triumfător în Capitala lui Ștefan cel Mare, în sfânta cetate a Sucevei, ca domn al țărilor surori unite. Era o mândră prevestire a unui mândru viitor.“ (4)

Onciul opune combativitatea sa națională politicii culturale în sens habsburgic, pe care o promova germanismul față de români.

La solemnitatea de la Putna din 3/16 iulie 1904, cu ocazia aniversării a 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Onciul ține discursul festiv, pe care-l încheie astfel: „măreată umbră, revarsă lumina ta asupra noastră și spre faptele iubirei de țară, ale iubirei de neam, ale iubirei de lege, virtuți prin care tu strălucești în veacuri, îndreaptă și unește cugetele noastre.

Români din toată țara, români de pretutindeni, uniți în jurul acestui mormânt să zicem rugăciunea:

Etern Atotputernic, o, Creator sublim, Tu care ții la dreapta pe Ștefan, erou sfânt, fă în lume să străluce, iubita-i Românime, glorie Ție în ceruri, glorie pe pământ.“ (5)

Lipsa de zgomot în jurul numelui și operei lui Onciul se explică prin faptul că el făcea parte din numărul, după cum scrie Iorga, „Pașnicilor oameni de știință, închiși cu bucurie în cămăruțe pentru migălosul lor lucru“ sau „În multe prilejuri cuvântul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general“.

„Când, în plină ocupație, D. Onciul făcea ca Arhivele Statului să fie o instituție respectată de germani și ca mereu utila Comisie a Monumentelor Istorice să nu renunțe la misiunea pe care o avea, el se situa pe o poziție de demnitate profesională și civică. Tot astfel trebuie să interpretăm și cuvântul rostit la 31 ianuarie 1918 în Catedrala Mitropolitană în București, la împlinirea a 500 ani de la moartea lui Mircea cel Bătrân. Era un cuvânt de recunoștință pentru fapta unui mare luptător de odinioară și *ipso facto* un cuvânt de îmbărbătare pentru cei de față.“ (6)

În 21 noiembrie 1919, când se reînnuma capul lui Mihai Viteazul la Mănăstirea Dealului, simbolul unității românești, Dimitrie Onciul prezidează ședința solemnă a Academiei Române, dedicată Marelui Voievod. În discursul său, el spunea: „E întâia dată că sub bolta acestui templu al culturii românești se află întruniți fruntașii distinși ai națiunii din toate ținuturile patriei noastre“. (7) „El însuși venit dintr-o provincie supusă“, după cum scrie academicianul Alexandru Zub.

La deschiderea cursului de istoria românilor, la prelegerile ținute de D. Onciul, în 1919, despre *ideea latinității și a unității naționale*, el spunea: „Cunoștința despre latinitatea poporului românesc era atât de veche cât și existența lui însuși. Suntem în dezvoltare ascendentă. Să avem deci credința în steaua noastră! Dar să nu uităm eterna lege a istoriei că numai acel popor trăiește, crește și înflorește care știe să-și facă datoria în progresul omenirii spre perfecționare. O privire scurtă asupra latinității și a unității naționale în dezvoltarea noastră istorică ne va arăta cum aceste două idei învietoare, una fecundând pe cealaltă, au creat România de astăzi. Iată dreptatea noastră a învins; steaua noastră s-a înălțat. Mai mândră și mai prețuită ca oricând, România, încununată de gloria biruinței, se înalță între popoare o nouă viață națională, o eră nouă a istoriei sale: viața și istoria Românimii unite, libere și singură stăpânitoare a pământului său strămoșesc.“

Încheie prelegerea astfel: „Și privind îndărăt spre a măsura puterea și mijloacele prin care s-a îndeplinit această unire, aspirațiunea seculară a neamului, ne simțim a zice ca poetul:

*O, Românie, l-a ta mărire
Lucrează brațul dumnezeiesc.*“ (8)

Academicianul Ștefan Ștefănescu scria în 1992: „Om de știință de mare probitate, D. Onciul, prin scrierile sale istorice, adevărate modele ale genului, prin activitatea sa de ales dascăl, care a știut să formeze în «atelierul» său valoroși dascăli, prin importante funcții deținute în viața științifică a țării, ca și prin conferințele publice pregătite temeinic și care exprimau încrederea în împlinirea idealului național, a contribuit în mod însemnat la creșterea prestigiului «școlii istorice românești», la pregătirea spirituală a «generației Marii Uniri»“.

Neuitându-și nici un moment rădăcinile și prețuind rolul Bucovinei în mișcarea națională, care a condus la creșterea statutului național român, D. Onciul dădea expresie bucuriei lui la vestea Unirii Bucovinei cu România. La 7 noiembrie 1918, el trimitea o telegramă Adunării românilor bucovineni, reprezentanței naționale, care –, scria D. Onciul – „a îndeplinit cel mai mare act național al Bucovinei românești.

Trăiască scumpa Bucovină reînviată la viața românească! Trăiască, crească și înflorească Româniea“.

BIBLIOGRAFIE

- Eminescu M., *Cugetări*, Colecția Cogito, Ed. Albatros, p. 1-57, 1979.
Sacerdoțeanu A., *Dimitrie Onciul*, I, Ed. Științifică, București, p. 13, 1968.
Bălan T., *Dimitrie Onciul*, Tip. Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, p. 82, 83, 1938.
Onciul D., *Zece Mai*, Stabil. grafic I.V. Socecu, București, 1900.
Onciul D., *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*, At. grafice I.V. Socecu, București, 1904.
Zub Al., *Istoria și istorici în România interbelică*, Ed. Junimea, Iași, p. 99, 147, 1989.
Analele Academiei Române, *Dezbateri*, București, p. 29, 1919/1920.
Onciul D., *Ideea latinității și unității naționale*, Tip. Cultura Neamului Românesc, București, 1919.
Ștefănescu Șt., *Istoria Medie a României*, II, București, p. 16, 1992.

SUMMARY

The author evokes Dimitrie Onciul's personality, well known Bukovinean historian and pedagogue. In 1900 he becomes general director of the State Archives in Bucharest. In 1905 – a member of the Romanian Academy, and in 1920 – its chairman. He wrote a series of important scientific works referring to the history of Bukovina. During his university years, he activated within the „Arboroasa“ society together with Ciprian Porumbescu, the „Junimea“ society and the „Romania Juna“ students' society in Vienna.

DIMITRIE ONCIUL ÎN SCRISORI ADRESATE LUI S. FL. MARIAN

Nicolae Cârlan

Suceava

Correspondența marilor personalități incită întotdeauna curiozitatea, mai ales în contextul cercetării științifice. Oricum, scrisorile își au rostul lor bine statuat în cadrul investigației științifice și se dovedesc, mai de fiecare dată, surprinzător de relevante, îndeosebi când e vorba de a descifra coordonatele intime ale personalității, structura interioară a unui portret riguros și elevat cum e și acela al lui Dimitrie Onciul, despre care Nicolae Iorga afirma, în anul 1915, că „după studii de o nouă noutate absolută, făcute cu o strictă și aspră metodă, cu o răbdare puțin obișnuită în cultura noastră, și în stăpânirea, plătită cu îndelungate osteneli, a unui material întins și risipit, el reușise a da icoana adevărată, întrucât se poate reconstitui, a părții celei mai vechi și misterioase din viața noastră ca popor. Aceste studii au fost o revelație pentru cei cari puteau pricepe“. Pe bună dreptate, N. Iorga observa că „dacă azi avem o școală de istorici, lucrând după aceeași metodă, aceasta se datorește nu numai impulsurilor și exemplurilor ce au putut veni, ci inculcării răbdătoare, aspre, a disciplinei științifice. Acest lucru l-a făcut el, și pentru acest lucru a jertfit cu abnegație un timp bogat care putea fi consacrat unor studii personale, pe care dovedise că este în stare a le face cu trâinicie nezguduită, cu delicată observare și coordonare a celor așa de mici, fără știința deplină a cărora nu se pot încerca fără cutezanță lucrurile mari¹, pentru a completa, în anul 1923, apodictic: „Pretutindeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model²“.

Scrisorile adresate de Dimitrie Onciul lui S. Fl. Marian pun în lumină tocmai câteva dintre tușele oarecum mai discrete ale personalității, dintre care am evidențiat, anticipativ: spiritul de sollicitudine, sobrietatea, rigoarea, interesul pentru problematica majoră a vieții științifice și spirituale în general, propensiunea spre o informare cât mai exactă și mai completă de la izvoare de primă instanță, promptitudine în percuția polemică, interes pentru soarta arhivelor (particulare, în cazul de față) și pentru alte surse de informare (epigrafice, de pildă), entuziasm față de semnele bune ale vieții culturale românești din Bucovina (reprezentările teatrale, activitatea publicistică) pe care le apreciază judicios și obiectiv, cu accente critice nedisimulate atunci când situația o impune etc. Sub aspect mai concret ne vom opri la scrisorile adresate lui S. Fl. Marian, păstrate la Casa Memorială consacrată etnofolcloristului din Suceava, unde găsim nouă scrisori, semnate de Dimitrie Onciul, emise, în perioada 25 mai 1885 – 20 octombrie/1 noiembrie 1897, din: Vicov (2), Cernăuți (5), Berlin (1) și București (1). Credem că în 12 ani pe care-i acoperă cele 9 scrisori, corespondența va

fi înregistrat și alte specimene necunoscute încă sau care n-au mai ajuns până la noi, după cum este posibil ca schimbul de scrisori și informații să fi început mai devreme și să fi continuat și după 1897. Să mai precizăm că scrisorile existente au fost deja publicate de Eugen Dimitriu și Petru Froicu în volumul *Simion Florea Marian și corespondenții săi* (București, Editura Minerva, 1991, p. 251- 256), dar sensurile și semnificațiile pe care le conțin și le vehiculează merită a fi relevate atât pentru valoarea lor intrinsecă, dar și pentru actualitatea, în plan mai general, a unor aserțiuni și idei pe care nu putem să nu le împărtășim cu toții.

Una dintre problemele de referință ale acestor piese epistolare o reprezintă procurarea de materiale informative, surse de informații, instrumente de lucru pentru sine sau pentru alte persoane, ceea ce ține de componentele primordiale ale oricărei metodologii de cercetare științifică. Astfel, la 25 mai 1885, Dimitrie Onciul îi solicită, din Vicov, lui S. Fl. Marian *Ornitologia poporană română* pentru profesorul Polihronie Sârcu, de la Universitatea din Sanct Petersburg, despre care se dau și câteva detalii: „el este acolo profesor de limba română. Acum se ocupă de poezia poporană, pentru care studii are mare trebuință și de *Ornitologia* d-voastre“. În ce-l privește pe emitent, scrisoarea ne evidențiază o trăsătură a metodologiei de procurare a surselor. Onciul se află în corespondență cu Sârcu „pentru niște scrieri rusești“, sau, și mai direct spus: „El mi-a împrumutat o carte, care n-am putut-o căpăta de nicăieri, și doresc să-i fac și eu serviciul cum (sic!) mai curând și mai bine“. Îi sugerează lui Marian să intre în corespondență cu Sârcu, lucru care se și produce, de vreme ce spre finele aceluiași an profesorul din Petersburg îi solicită lui Marian să-l considere abonat pentru scrierile ce urmează a-i fi reeditate, conform unei „informații publicate în *Telegraful* din București de la 19 decembrie a.c.“³.

Peste o lună, din Cernăuți, de data aceasta, mulțumind pentru solitudine, D. Onciul solicită de la Marian *Revista pentru istorie, arheologie și folclor*, editată de Gr. Tocilescu, „pentru a răspunde lui Xenopol în chestiunea lui Iuga Vodă. Eu aflu anume că traducerea documentului lui Xenopol este chiar în punctul principal de bună samă greșită, și trebuie să susțin deci mai departe pe Iuga al meu“. Replica nu admite întârziere și Onciul se simte presat de timp: „Răspunsul meu trebuie să apară numaidecât în numărul viitor al *Convorbirilor*, fiind chestiunea lui Iuga în strânsă legătură cu originile mitropoliilor românești, despre care tratez în critica mea despre *teoria lui Roesler* din numărul viitor“ (iulie, 1885). Așadar, spiritul polemic, promptitudinea în declanșarea contraatacului pentru elucidarea unei probleme științifice în spiritul adevărului sunt caracteristici ale personalității istoricului de autentică probitate și obiectivitate, care a fost Dimitrie Onciul, și scrisoarea invocată aici, confirmându-le, ne face dovada că omul se identifică cu istoricul, în cazul de față într-o simbioză mai rar întâlnită.

În fine, în ianuarie și februarie 1895, Onciul îi cere lui Marian *Icoana cetății Sucevei*, „pentru opul *Die österr.-ung Monarchie*“ și, respectiv, sursa „de unde e scoasă fotografia Sucevei“. Și, pentru a parcurge întreg perimetrul preocupărilor pentru procurarea și schimbul de mijloace și surse de informație, să mai reținem că la 19 iulie 1886 Onciul îi restituie lui Marian, ca o compensație, „lista pentru *Descân-tece* cu 6 subscrieri“, pentru ca la 20 octombrie/1 noiembrie 1897 să înregistrăm o altă revanșă a lui Onciul pentru solitudinea preopinentalui sucevean: „Cu poșta de astăzi trimit poeziile populare ce le-ai dorit. Cele din Dobrogea nu le găsec în nici o librărie“ (scrisoarea e trimisă din București). De asemenea, într-o scrisoare comentată anterior (Vicov, 25 mai 1885), suntem puși în contact cu preocupările celor doi savanți

pentru recoltarea surselor epigrafice. Iată pasajul: „Cum stă (sic!) cu inscripția de la ruine? Păstrați-o bine, căci poate să fie de interes! În Cupca s-au aflat la arat o piatră cu asemenea inscripție, făcută cu un cui ascuțit ca și cea din Suceava, și pare să fie veche. Inscripția de la Cupca este românească: *pieatr... , biseare..., în sat...* Încă nu-i descifrată toată“.

Este bine știut că una din coordonatele activității lui Dimitrie Onciul, poate cea mai importantă și mai semnificativă, o reprezintă constituirea și organizarea fondurilor arhivistice, direcție în care a depus o muncă nu numai competentă și neobosită, dar și plină de pasiune și zel, dusă până la jertfirea, chiar dacă numai parțială, a împlinirilor de care era chemat, în aceeași măsură, în planul cercetărilor personale din domeniul istoriei. Evocarea semnată de Nicolae Iorga în 1915, din care am excerptat câteva pasaje la începutul acestei comunicări și unde Onciul este numit „creatorul Arhivelor Statului“, ni se pare elocventă și relevantă și în această direcție: „Pe dealul lui Mihai Viteazul geniul lui Hasdeu prezida, melancolic, la ruina unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului nostru putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat să facă, și oricine a cunoscut pe Hasdeu știe că a-i da o funcție administrativă, a-l pune să ordoneze și să păzească o instituție, fie și științifică, a-i impune să redacteze rapoarte și să iscălească adrese era nu numai o garanție de neglijare a instituției, dar și o ironie față de vioiul romantism dezordonat al acestei naturi de excepție. Și, atunci când Hasdeu însuși a înțeles aceasta, nimeni n-a «miluit» pe Onciul cu direcția Arhivelor, ci toți ne-am dat în lături înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al *fundatorului și orânduitorului* (s.N.C.).

Astăzi un imens și frumos palat se înalță pe locul ruinelor, într-o ordine admirabilă miile de documente și dosare așteaptă pe lucrătorii cari le vor face să vorbească. „Pasiunea aceasta îi era, probabil, congenitală lui Dimitrie Onciul, și corespondența în chestiune ne-o relevă și în alte ipostaze. Așa, de pildă, în noiembrie 1893, îl întâlnim pe Onciul intermediind în favoarea Academiei Române „afacerea manuscriptelor rămase de la Wickenhauser“. Ion Bianu îl abilitase să se ocupe și de „manuscrisele lui Schmid, despre care se crede că le-a vândut Academiei de la Pesta“. Onciul cere de la Marian o informație certă în acest sens și amănunte care-i relevă deja calități pragmatice necesare unui autentic arhivist: „... cam cât material a fost? Cu ce preț l-a vândut? Și când și prin cine s-a făcut acest lucru?“

În fine, de o importanță și semnificație aparte ni se par scrisorile lui Onciul referitoare la viața spirituală a Bucovinei, nu atât (sau nu numai) pentru că în acestea se relevă și mai pregnant spiritul deschis și tranșant critic, propriu în primul rând istoricului, ci, în mod deosebit, pentru că în ele se descifrează propensiunea de a formula un anume cod de principii de o natură mai generală și cu o valabilitate de durată, dovadă că unul dintre acestea își menține intactă actualitatea. Mai întâi însă, ca o paranteză, o informație despre trupa teatrală din București aflată în turneu, în vara anului 1885, la Cernăuți. Onciul apreciază că ea „se poartă aici foarte bine. Ieri am fost la *Fântâna Blanduziei*. Horațiu, Geta și Neera au jucat cel mai bine“. Constată însă cu regrete că „frecvența e foarte slabă; mai ales lojele sunt de rușine deșerte!“

Trei dintre scrisorile lui Onciul, cele mai interesante, după opinia noastră, din întregul set, tocmai prin faptul că depășesc glacialitatea „nemțească“, se referă la „Revista politică“, gazetă editată, cum se știe, la Suceava, cu aportul substanțial și plin de dăruire al lui S. Fl. Marian, între 3/15 mai 1886 – 1 aprilie 1891. Chiar în anul apariției, pe 7/19 iulie, Onciul se interesează despre „cum merge «Revista politică?»“,

mai cu seamă din punct de vedere al mijloacelor de natură tehnologică, precare (și) atunci la Suceava. Intrând în chestiunile de fond, Onciul își „denunță” virtuale calități de critic și îndrumător în domeniul publicisticii. Apreciază cel puțin corect calitatea articolelor, în mod special când se referă la cel intitulat *Conștiința națională* care „e scris bine și, cât se poate vedea pân-acuma, cu cunoștință de cauză, *mai ales din punct de vedere științific*” (s.N.C.). Își exprimă dorința de a colabora cu o recenzie, tradusă, asupra *Codicelui voronețean*, apărută în „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, interesându-se dacă „în revistă se pot publica și materii mai grele”. Recenzia ar face „cunoscut meritul ce-l recunosc lui Sbiera străinii, deși și criticii noștri n-au fost tocmai cu nedreptate”.

Peste doi ani, „Revista politică” se afla în stare de vădită dificultate „din cauza lipsei de abonați sau mai bine-zis – constată istoricul – a restanțelor la abonament”. Înțelegând importanța acestei publicații pentru viața politică românească din Bucovina, Onciul intervine la Victor Styrcia și Nicolai Mustazza care „ambii au recunoscut necesitatea de a susține foaia de orișice preț, *fiind aici angajată chiar onoarea națională a românilor din țară*” (s.N.C.). Atitudinea ni se pare cu atât mai demnă de apreciere, fără nici un fel de rezervă, mai ales când e vorba de Nicolai Mustazza, fiindcă pe acesta „revista l-ar fi batjocorit într-un articol privitor la direcția bunurilor”. Mai mult, cei doi inițiază „o subscripțiune între proprietarii mari, pentru a asigura revistei o subvenție anuală de vreo 500 fl.”. Cu totul remarcabile sunt, din punctul nostru de vedere, observațiile critice formulate de Onciul la adresa revistei, ceea ce îi dezvăluie spiritul constructivist autentic, în sensul că numai sesizând deficiențele poți trece la corijările de rigoare. De obicei, în astfel de împrejurări se produc consecințe nefavorabile celui predispus a pune „degetul pe rană”, însă Onciul, se vede, nu este omul precauțiilor egoiste și își formulează reproșurile, fără inutile ocolișuri, e drept că în termeni și tonalități de strictă urbanitate. Așadar, „unele articole sunt prea pipărate, ba chiar prea din cale-afară – pentru care să nu fie bănat!” Se dau și exemple de articole lipsite „cu totul de teme”, adică de o bază reală și de obiectivitate în privința aspectelor abordate. Faptele sunt clasate și chestiunea, probabil, definitiv închisă. Nu-i însă cu desăvârșire exclus să mai poată interesa astăzi faptul că studenților români de la „facultatea filosofică” li se atribuie învinuirii ce cad în sarcina a „câțiva juriști” (se înțelege că tot studenți români) sau că articolul *Gherghely Moldovan* e „prea aspru” și că „respectivul n-a meritat asemenea batjocură pentru românul cutare, care știm doară noi toți ce floare este. Până acuma, noi cernăuțenii n-am simțit nimica de românismul lui, și numai ce ne trezim cu un nou martir național. Prin aceasta nu vreau să zic că celălalt n-ar fi vinovat, căci fără îndoială putea să găsească destui alți candidați, dacă ar fi avut numai curajul să se opună locurilor mai înalte”. Ca simple informații jurnalistice, toate aceste deficiențe sunt astăzi fără importanță, ca principii de comportare morală a celor aflați în obiectivul scrisorii lui Dimitrie Onciul nu și-au pierdut nimic din actualitate. Și asta nu numai la Cernăuți. Însă, oricum ar fi, principiul formulat cu această ocazie de Onciul, și care ar putea intra într-o posibilă antologie a profesiunilor de credință al oricărui ziarist ce aspiră la onestitate și probitate, este de-a dreptul memorabil: „O foaie politică, care are scopul de a educa publicul, trebuie să fie un pedagog și ca un părinte; ea trebuie să eviteze de a fi nedreaptă cu ai săi, căci cea mai slabă bănuială de nedreptate poate să ajungă de a-i zdruncina cu desăvârșire autoritatea și influența ce ar trebui s-o aibă. *Dacă e vorba de a clădi și nu de a dărâma, trebuie a pune la lucru numai meșteri, nu însă tot soiul de salabori și pălmași!*” (s.N.C.). Peste un an, din Berlin, D. Onciul se

adresează lui Marian tot pe tema „Revistei politice“, începându-și misiva ex abrupto: „Entuziasmat de articolul *O cuvântare ținută într-o conferință pastorală la noi în țară*, apărut în numărul din urmă (15 iunie 1889 – n.N.C.), nu pot lăsa foaia din mână fără a felicita redacțiunea pentru publicarea lui“. Îl apreciază drept „unul din cele mai bune lucruri de felul acesta ce au apărut până acum în revistă“. El „se deosebește foarte favorabil de modul de a cugeta și a scrie la noi în țară“ (în Bucovina). Stilul e concis, autorul „pare să fie bine disciplinat în logică și stilistică“. Și mai departe: „Precum expunerea, așa și limba e mult mai bună decât la alți scriitori de-ai noștri“. Onciul observă că „chiar scrierile profesorilor noștri de limba română sunt departe de a fi asemenea în această privire“. În fine, analiza merge și la detalii de natură lingvistică: nivelul lexical – unde câteva vocabule (*catichisăciune, scolastic* în loc de *școlar*) „destăinuiesc pe bucovinean“ – și sintactic, unde, „la construirea frazei, am descoperit numai două erori (...), pe când alte articole sunt, pe fiecare pagină, pline de asemenea erori sintactice“. Ar dori să știe numele autorului „din simplul motiv de a cunoaște oamenii noștri care trebuie să-i stimăm mult“.

În concluzie, corespondența adresată lui S. Fl. Marian ni-l arată pe Dimitrie Onciul întru nimic diferit de cel pe care-l cunoaștem din alte surse (mărturii, evocări și, în principal, din opera sa de o rectitudine morală și o probitate profesională constituite în modele a căror strălucire nu poate fi estompată de trecerea timpului!). Deci, corespondența confirmă și întregește configurația personalității istoricului și arhivistului, lucru cu atât mai important cu cât, după toate elementele pe care ni le procură aceste nouă scrisori, Onciul nu-și construiește în corespondență o imagine convenabilă, un fel de portret retușat pentru posteritate. Dimpotrivă, el se manifestă, în calitate de corespondent (epistoler), cu toată sinceritatea gândului și simțământului.

NOTE

1. N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, Ed. pentru literatură, 1967, p. 18-19.
2. *Ibidem*, p. 204.
3. *Simion Florea Marian și corespondenții săi*, București, Ed. Minerva, 1991, p. 339-340.

SUMMARY

The author analyses D. Onciul's letter to the known Bukovinean folklorist Simion Florea Marian (9 letters, which can be found in the Memorial House S. F. Marian in Suceava). The correspondence add to the historian and archivist's personality: the preoccupation for the archive materials, unpublished documents, for the scrupulosity of the studies, the critical polemic spirit, defining permanent values, characteristic for Dimitrie Onciul.

**POPA BRATU (1484-1515)
DE LA BISERICA „SF. NICOLAE“
DIN SCHEII BRAȘOVULUI –
AUTORUL PRIMULUI TEXT DE LIMBĂ ROMÂNĂ –
30 NOIEMBRIE 1495
(500 ani)**

Vasile Oltean

Brașov

**Biserica „Sf. Nicolae“ din
Scheii Brașovului**

S-a încetățenit de mult ideea că scrisoarea din 1521 a boierului Neacșu din Câmpulung (Dlăgopole) către judele Brașovului Hans Benkner ar fi prima scrisoare românească, deși în 1475 un german a văzut în Tracia o scrisoare în „limba valahă“ adresată de un soldat fratelui său; la sfârșitul veacului XV (între 1482-1492), Udriște Năsturel banul se adresa brașovenilor prin formula românească: „bunilor i constitem“, iar Ștefan cel Mare scria craiului polonez Cazimir într-o „latină vulgară“ la 1485. Profesorul George Mihăilă a pus, de curând, în circulație un *Dicționar de cuvinte românești* pentru veacurile XI-XV, depistate în actele oficiale și manuscrisele slavone. Toate acestea, și multe altele permit concluzia academicianului Al. Rosetti, potrivit căreia s-a scris totdeauna românește, dar pentru treburi particulare, folosindu-se pentru documentele oficiale limba slavă.

Ca urmare, în cancelariile cetăților din Transilvania, stăpânite de autorități privilegiate săsești sau maghiare funcționau așa-ziii „scriitori de cetate“, numiți în documentele latine „notarius civitatis“, în traducere „scriitorul cetății cel românesc“, sau „logofeții cetății“, iar în limba germană „scribe valachicus“ sau „walaschischer

Schreiber“, care nu erau alții decât preoții comunităților românești din preajma cetăților. Pe bună dreptate consemna cronicarul șcheian Radu Duma în cronică sa din veacul al XVIII-lea: „Poate să socotească fieștecine precum au fost sașii (n.n. oficialitățile Brașovului) către ticăloșii (n.n. săracii) șcheai, că unde era să să trimită cu vreo solie, tot din Schei trimitea și când Sfatul avea nescaiva greutate, trimitea de ducea pe protopopul și cu doi jurați la Sfat și se sfătuiau...“ (Arhiva Muzeului, Catastif nr. 3). În acest sens valoroasele documente medievale ale Brașovului, adunate într-o impresionantă culegere de la sfârșitul veacului trecut, oferă numeroase dovezi pentru misiunile diplomatice ale preoților, grămăticilor, logofeților și negustorilor din Schei, trimiși în diferite misiuni diplomatice în Muntenia, Moldova și în cetățile transilvănene (v. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Brașov, 1886 – 7 volume).

În acest context înțelegem împrejurările în care preotul Bratu din Schei Brașovului scrie la Sibiu primul document de limba română, primind ca recompensă pentru traducerea documentului 1 florin, așa cum confirmă „Socotelile Sibiului“ pentru ziua de 30 noiembrie 1495, deci cu 26 de ani înaintea boierului Neacșu din Câmpulung.

Cum a ajuns preotul Bratu să slujească ca „tălmaci“ („scriitor la cetate“ – traducător) în cancelaria sibiană ne destăinuiește pe larg cronică locală a protopopului Vasile din Schei, preluată și de cronicarul Radu Tempea II și el protopop al bisericii șcheiene:

„Iară încă fiind viu popa Pătru (n.n. 1484-1500), venit-au oamenii din sat, din Rășinari, de lângă cetatea lui Hărman, ce-i zic Sibiul, aici la sfatul Coronei, ce-i zic Brașovul, pe numele apei ce-i zic Brașovia și au adus cărți de la domnii din Sibii, la domnii sfatului din Brașov și au poftit să le dea un preot de aici. Deci au socotit sfatul și au îngăduit aceea pentru voia sibiianilor și l-au dat pe popa Bratu, feciorul popei lui Pătru și l-au dus în sat la Rășinari și le-au fost preot până la moarte acolo. Iar deaca s-au dus popa Bratul, după câțiva ani, când era încă acolo popă la bătrânețe, s-au preoțit pe fiu-său Pătru... și au fost preoți amândoi acolo.

1495... atuncia creștinii dintr-acest oraș (n.n. Schei) s-au sculat și au mers iară la sfat cu cuvinte bune de au poftit să le scrie cărți la Sibii să-și întoarcă pe preotul Bratul înapoi. Ce n-au putut că n-au vrut să-l dea satul și sfatul Sibiului, ce au adus de acolo pe fiu-său popa Pătru, aici în biserica nouă, care au fost făcută de piatră“ (n.n. de Vlad Călugrul și Neagoe Basarab). (Arhiva Muzeului, ms. 39, p. 1, r. 1, v. ediții: Sterie Stinghe, Brașov, 1899 și Octavian și Livia Bot, București, 1969.)

Evident că refuzul „Sfatului“ (autorităților locale) din Sibiu de a-l înapoia pe preotul Bratu în Schei se datora întrebuintării sale în cancelaria sibiană, fiind „logofățul de cetate“ de acolo, așa cum la Brașov îndeplinea aceeași misiune popa Costea la 1477, urmat de protopopii Iane, Mihai, Vasile, Constantin și alții.

În perioada în care Bratu se găsea la Sibiu, la Brașov găsim un mare număr de dascăli, logofeți și „scriitori la cetate“, așa cum dovedesc documentele locale amintite. Astfel, grămăticul Gheorghe între anii 1482-1497, grămăticul Radu între 1481-1484, grămăticul Oprea la 1536, grămăticul Nan la 1545, dascălul Stoica Dobromir între anii 1530 și 1550 – aflați în misiuni diplomatice din partea Sfatului la curtea voievozilor Laiotă Basarab, Vlad Călugărul, Radu Paisie, Mircea Ciobanul. Pentru misiuni similare, la 1477, preotul șcheian Costea este chemat la curtea sa de Laiotă Basarab cel Bătrân pentru a-l sluji și doar moartea intervenită în acel an l-a oprit.

Astfel fapta preotului Bratu, de a scrie o scrisoare în limba română, trebuie înțeleasă într-un context de necesitate în care limba română nu mai putea suporta

„întinericul de cuvinte“ (cum spune diaconul Coresi) în limbă slavonă. Rămas la Sibiu până la moarte (1515), el lasă în Schei o familie și mai multe generații de cărturari din care face parte popa Petru (fiul său), protopopul Dobre (nepot, 1541–1572), protopopul Mihai (colaborator coresian, strănepot, 1576–1605) și fiii celui din urmă, protopopii Vasile – cronicarul (1628–1659) și Constantin (1605–1628) (n.n., anii menționați sunt anii de preoție).

De la popa Bratu se păstrează încă două Molitvelnice (colegate care includ pe filele de forțat un text de limbă română, o „Învățătură și întrebare, când va vrea vrun om de legea latinească să treacă la legea noastră să se boteze...“), o molitvă folosită în condițiile trecerii unui catolic la rit ortodox.

Arborele genealogic al popii Bratu de la Rășinari continuă până în veacul al XIX-lea prin preotul Bratu din Rășinari, bunicul poetului Octavian Goga, care îl găzduiește (e drept, pentru puțin timp) pe Mihai Eminescu în pelerinajul său din 1865 de la Blaj spre Giurgiu.

SUMMARY

The author asserts that the first Romanian-language document is written by the Priest Bratu from Scheii Brasovului at Sibiu (November 30, 1495), 26 years before the letter of Boyar Neacsu from Cîmpulung. Bratu was later transferred to Rasinari, where his genealogical tree continues till the XIXth century through Pirest Bratu from Rasinari, poet Octavian Goga's grandfather.

AVATARURILE PASTELULUI LA „GÂNDIREA“

Mircea A. Diaconu

Unul din semnele, nedeclarate, dar evidente, ale tradiționalismului e considerat pastelul, în care se recunoaște imediat întoarcerea către autohtonie și pitoresc și, nu o dată, o poetică de tip transfigurator, susținută de referenți concreți. În lirica interbelică, pastelul iese cu chioțe – prin Tristan Tzara – din sfera tradiționalismului, pentru ca ulterior să-și așeze fruntariile în dimensiuni moderne. Este cunoscut cazul lui Fundoianu, ale cărui *Priveliști*, cu imagini fruste, agresive la adresa sămănătorismului, se plasează în plin expresionism. Pământul nu e pitoresc, nici pictural, ci o voce a teluricului, glas al unei germinații care clocotește în adâncuri.

La „Gândirea“, cum era firesc, pastelul este expresia unor stări și atitudini diferite, situat în contexte funcționale multiple, rareori având valoare pur plastică. Chiar și atunci, naivitatea tabloului e înlocuită de o perspectivă estetică modernă. El poate fi expresie contextualizată a ideii religioase – prin simplă localizare geografică sau prin perspectivă sofianică – dar și ecou al sentimentului ori voce a amintirii.

Cu toate acestea, ceea ce constituie fundamentala deosebire de predecesori este raportarea eului la peisaj. Nu mai este vorba, pe de o parte, de simple echivalențe între ființă și natură, așa cum îl „preluaseră“ pe Eminescu sămănătorii (ei erau convinși că natura este „l'état de âme“ – Amiel), și nici de înțelegerea eului ca simplu contemplator detașat al unui peisaj concret sau imaginat, ca la Alecsandri.

De cele mai multe ori este, într-adevăr, vorba de reducerea eului la funcția vederii, care apelează la figuri ornante și plasticizante, la un limbaj care pare măcar articulat logic, semne ale unei rupturi între subiect și obiect. Pillat, de exemplu, sau Maniu – cel numit un „antiorfic“, împotriva tendinței sale de a realiza imagini hieratice – se situează între aceste coordonate, de la care, pornind, își individualizează discursul liric. Primul scrie, în fond, o poezie a timpului, a misterului elegiac temporal, celălalt, o poezie a vederii estetizante și nonconformiste, preocupată nu de tabloul în sine, nici de sentimentele pe care figurația evenimentială le-ar putea declanșa, ci de atitudinea estetică.

Altă dată, și este cazul lui Blaga și, parțial, al lui Nichifor Crainic, vederea e substituită, cum observă Ioana Em. Petrescu, de viziune. Asta nu înseamnă că eul trece în prim-plan, ci că natura își revelează propria individualitate și își dezvăluie transcendentalitatea. Cum zicea Novalis, „lumea exterioară e o lume interioară ridicată la condiția misterului“ (apud Andrei Pleșu, 1992, 50). În plan estetic, am spune că frumosul este înlocuit de sublim.

Ducând mai departe disocierea între *vedere* și *viziune* (făcută de Ioana Em. Petrescu), și pornind de la realitatea poeziei interbelice, există un peisaj pitoresc,

pictural, decorativ, fie idilic sau antiidilic, generat de o acută conștiință artistică sau de o melancolie confesivă, la Maniu și Pillat, în primul rând, și un peisaj stihial, demonic, în care poetul „face schimb de taine“ cu originarul sau cosmicul, și i se substituie acestora, la Blaga.

Între melancolic și damnare, între realul care poartă semnele unei biografii interioare și unul precar, în care se revelă misterul universal, oscilează sensibilitatea „peisagiștilor“ de la „Gândirea“. Impresionismului vizual, născut din tehnici simboliste, i se alătură obsesia adâncurilor de sorginte expresionistă, iar gratuității estete, chiar ludice la Maniu, indiferente în fața ontologiei realului, o conștiință artistică dizolvată în trăirea cosmicului.

Această disociere implică o ruptură evidentă între sensibilități – nu numai între mijloace și viziuni. Universul rural este, într-un caz, prilejul unei încercări de reconstituire prin tablouri, figuri, portrete – nu o dată cu intenții chiar etnografice – a unei lumi interioare, spațiul copilăriei, al strămoșilor, sau spațiu estetic și, în celălalt caz, semn al misticismului prin care eul se topește. Dar, tocmai astfel, eul reface nu fragmentar, ci integral, un spațiu sacru, mitic. Priveliștea dispăre în fond, nu mai este continuitate de impresii vizuale, auditive etc., se constituie din frânturi, însă așa, fără valoare picturală în sine, satul e proiectat în „zăriște cosmică“, iar sentimentul naturii presupune o experiență mistică. Rămâne de văzut dacă această experiență mistică este de natură religioasă sau nu, dar cert este că prin ea, la „Gândirea“, se propune un tip de „pastel“ care va face școală în mai mare măsură decât cel provenit din tiparul Alecsandri. Prin Pillat, Maniu, eventual Voiculescu, se încheie un ciclu, pastelul de tip Alecsandri își epuizează resursele, pe când prin modelul Blaga se deschide o cale pe care o vor epuiza poezii generației '60 și o vor transforma în manieră câțiva dintre poezii livești de la „Echinoc“ din generația următoare. Oricum, încă din 1942, Ștefan Baciu îi mărturisea lui Blaga: „Vă rog să credeți că prin mine o promoție vă mulțumește în tăcere“ (apud Blaga, 1982, 551).

Peisagistul cel mai cunoscut de la „Gândirea“, poate din întreaga perioadă interbelică, rămâne Pillat. El, de altfel, debutează în paginile acestei reviste cu celebrul pastel *În vie*, la ale cărui vibrații interioare se pare că nu va mai ajunge ulterior. Multe poeme din ciclul *Florica*, multe din *Satul meu*, dar și din *Limpezimi* sau din *Balcic* vor fi publicate aici și este evidentă, în aceste texte, structura neoclasică a poetului care apelează la sau „reformulează“ tehnici simboliste ce se manierează nu o dată în *Satul meu*. Fermecat de poemele din ciclul *Florica*, poetul începe să-și sistematizeze descoperirea și s-o transforme în metodă și „tradiționalism“, dar va renunța la ea atunci când, inspirat formal de spații... mai puțin autohtone, își redescoperă obsesiile tematice. Poetul mărturisea că întreaga-i poezie ar putea fi redusă la „viziunea pământului care rămâne același, la presimțirea timpului care fuge mereu“, tocmai prin această „ezitare“ depășind poezia „descriptivă, parnasiană și rece“ (apud Crohmălniceanu, 1974, 110-111). Elementul decorativ, chiar în ciclul *Florica*, este susținut estetic de o tehnică aproape *pointilistă*, venind oricum dinspre impresionismul lui Monet, pe care îl admira, și de răsfrângerea tabloului în atemporal și afectiv. Peisajul sugerează misterioase corespondențe în timp, pe care nu le descifrează, mulțumindu-se doar să le creioneze. De asemenea, procedeul „dublei figurații“, acea „interceptare a absolutului prin relativ, a idealului prin senzorial“ (Pompiliu Constantinescu, 1989, 81) dă individualitate construitei emoții pillatiene, care este, în fond, voluptatea senzorială a percepției absolutului, dar și nostalgia medierii lui de concret: „Cu galben și cu roșu își coase codrul iia./ Prin foi lumina zboară ca viespi de chihlimbar./ O ghionoaie toacă într-un agud, și rar/ Ca un ecou al toamnei răspunde tocălia...// S-a dus. Și iarăși sună... și tace. Dar aud/ – Ecou ce adormise și-a tresărit

deodată –/ În inimă cum prinde o toacă-ncet să bată/ Lovind în amintire ca pasărea-n agud“ (*În vie*). Dacă bucolismul horatian este schematizat în *Satul meu*, unde apar portrete și naturi moarte, cu intențiile ilustrative din *Povestea Maicii Domnului*, în ciclurile ulterioare, indiferent de datele peisajului, exotismul Balcicului sau al antichității, Pillat descoperă unduirile vapoaze ale timpului și substanța elegiacă a pastelului, nefiind un parnasian, ci un neoclasic: „Am oprit în luncă apa curgătoare/ La un scoc de moară printre verzii arini;/ Am oprit pe ape lin-tremurătoare/ Zilele de vară, razele de soare/ Noptile senine, stelele și luna/ Pentru totdeauna –/ Vremea care curge n-am putut s-o țin“ (*Vremea*).

Cu o sensibilitate educată la aceeași școală simbolistă, Adrian Maniu își refuză orice emoție gravă, permițându-și eventual o candoare a perspectivei. Trecutul său poetic nu a însemnat o depășire a parnasianismului, ci o cultivare discretă a gesturilor avangardiste. „Actul său de curaj de a ridica din nou pastelul, balada și simpla povestire în sfera lirismului“ (Vladimir Streinu, 1938, 307) este posibil tocmai datorită conservării elementelor iconoclaste, și de aceea nu putem crede că el este un „iconar al spațiului mioritic“ (Gh. Vrabie, 1940, 158). Iconar, da, căci notația grațioasă, primitivismul naiv, rafinamentul discret – trăsături des amintite – dezvăluie arta pictorilor de icoane pe sticlă. Dar spațiul mioritic, țărâm al unei ciudate nostalgii, nu e prezent la Maniu, căci voluptățile sale sunt de artist rafinat, pur plastice, hieratismul său e formal și domeniul metafizicului îi este cu totul străin. Tablourile sale sunt stilizări, linii vibrând de lumină, dar tentațiile emoției nude ori ale metafizicului sunt, îndată ce apar, discreditate. Ov. S. Crohmălniceanu demonstra convingător că „nu orice stilizare e dictată de un ochi care caută mereu planul transcedent“ (Ov. S. Crohmălniceanu, 1978, 93-94), ea putând fi și rodul unei viziuni „estetice“ sau simboliste.

În *Intrarea la schit*, Maniu vizualizează un spațiu grotesc, cvasineortodoxist. Am spune chiar „păgân“, dacă n-am simți că această disociere este totuși inoperantă în creația lui Maniu, el fiind interesat de efectul poetic al imaginii, de o scontată răsturnare a clișeeilor, a convențiilor. Păgânitatea lui nu e altceva decât raportarea estetică.

Fără îndoială, Maniu descinde tot din Alecsandri. Dar conștiința lui e mai acut artistică. De altfel, detaliul surprins cu minuțiozitate, scoaterea lui din tablou și mărit cu lupa, dintr-o intenție antiidilizantă, epicul travestit în fragmentară succesiune de tablouri sunt particularități preluate din arta de peisagist a lui Alecsandri, cărora Maniu le adaugă gratuitatea estetică. Lipsește la Maniu tema exterioară care să ordoneze vizualul sau epicul mascat în vizual. Pillat este, până la urmă, copleșit de emoția corespondențelor tainice și clasicismul său e infuzat cu sensibilitate simbolistă, pe când Maniu își construiește livresc, uneori ludic, aproape întotdeauna parodic (și autoparodic), „pastelurile“: „În ochiul de apă dintre genii de trestii/ plânge boul-bălții, îngânându-se .../ Prin dimineața brumată de-argint,/ lunecă luntrea, vâslită de-o călugăriță/.../ Acum luntrea s-a pitit, coșciug sub coroana de salcie./ Clopotul, stins de pretutindenii, liniștea încremenește./ Lumina bate din ce în ce mai străvezie,/ când, semn de-nțelegere, bubuie pușca haiducului“ (*Poveste tănuită*). În alte texte se poate vedea clar că Maniu nu lucrează după un model direct, ci după... modelul Alecsandri, căruia îi demonstrează cu rafinament structura epică și articulațiile compoziționale. Poeziile publicate la „Gândirea“ sunt parcă mai temperate în atitudine teribilistă, ceea ce nu se întâmplă în poezii ca *Ciobanul bătrân*, *Țară*, *Intrarea la schit* ș.a., aparținând volumului *Lângă pământ*.

La polul opus se situează Blaga, și lucrul acesta este evident chiar din titlurile volumelor. El nu-și numește nici un volum *Satul meu* sau *Lângă pământ*, ci *La curțile*

dorului, *Laudă somnului*, iar poeziile în care apare ideea satului, a pământului se intitulează *Biografie, Somn, Paradis în destrămare* etc. Vladimir Streinu avea dreptate să considere că una din particularitățile artei lui Blaga este „lipsa de spațialitate a perspectivei“, „peisajul de timp“ (Vladimir Streinu, 1983, 342), căci Blaga elimină detaliile particularizante ale peisajului, transformă concretul – timp sau spațiu – în legendă, evenimentul, oricât de banal, o față mușcând din măr, de exemplu, are semnificații cosmice, e un mister în care se revelă absolutul. La Sibiu, pe colinele Transilvaniei sau în Portugalia, același spațiu, mioritic. Semn că spațiul se adăpostește în freamătul sângelui, în tăria strămoșilor. Volumele pregnante dispar și un esoterism vag, o spiritualizare a lucrurilor stăpânește tabloul. Dar mai există la Blaga tablouri, în înțelesul liricii descriptive?!

„Spiritualismul magic ancestral“ (Const. Ciopraga, 1973, 216) înseamnă atât neortodoxism, dar și depășire a vizualului plastic, a imaginii convenționale pornind de la contemplație, de la un eu care privește, melancolic, ca la Pillat, sau puțin histrionic, ca la Maniu. Fără îndoială, peisajele lui Blaga sunt mistere revelate și taine, semne ale unui real aflat dincolo de lucrurile care îl figurează și dincolo de cuvintele care îl numesc. Imagistica sa, stihială, contrazice orice idee de plasticitate și pitoresc. Nu mai exemplificăm, știut fiind că satul lui Blaga se situează în mit, dincolo de vizibil, în timpul pur, nedeterminabil. Iar pastelul devine elegie, meditație sau imn: „Bucură-te, floarea mărului, bucură-te!!/ Uite în preajmă-ți pulberi de aur/ ca un nor de aer/ Tășnesc firele ca dintr-un caier/ de pretutindeni și de nicăieri! Nici o făptură/ nu-ntreabă. – Polenul căzut în potire/ ca un jar îl îndură/ toate florile, în dulci suferinți/ peste măsură/ și peste fire“ (*Bunăvestire pentru floarea mărului*).

Atitudinii ludice, estete, livești, tonului elegiac și contemplativ, Blaga îi opune vitalismul, exuberanța, perspectiva extatică a unui eu stihial. Panteismul primelor volume ale lui Blaga, prea explicit și retoric, devine suflet al naturii, demon al lucrurilor, în așa fel încât el ar putea să se întrebe, precum un erou eminescian, dacă nu cumva este el însuși reflex monadic originar. De aceea, pastelurile lui sunt poezii de cunoaștere, căci nu-și exprima el mereu mirarea în fața lumii, astfel creând-o și cunoscând-o?

Dacă am văzut cum „evoluează“ lirica peisagistă simbolistă, parnasiană sau expresionistă, nu poate fi lipsită de sens relația sa cu sămănătorismul atât de blamat. Este știut că Vasile Voiculescu sau Crainic încep sub ocrotirea spirituală a sămănătorismului, mai exact a lui Vlahuță.

Voiculescu nu poate realiza tablouri, în mod ciudat, din cauza sensurilor morale pe care le capătă, prea determinist, elementele unei posibile imagini. El conceptualizează, evocă pur și simplu sau implică direct subiectul, într-un mod facil. Tabloul obiectivat, ca în *Pe decindea Dunării*, cu vigoare a contururilor, – rusticitatea e primitivism –, devine în final pretext pentru o parcă prea evidentă substituție a prezentului cu timpul dacilor. Alteori, poezia de notație frustă, asemănătoare parcă cu a lui Maniu, se explicitează tot mai mult și se lasă copleșită de un eu alcătuit din idee: „Se scutură anii frunză cu frunză,/ Și vine o toamnă obositoare/ Cu cer spălăcit ca o pânză/ Purtată îndelung și ieșită de soare.// Orașul trezit din lăncede liniști/ Se umple de care de lemne și verde/ Și spun căraușii măhniți, că din miriști/ S-au smuls spulberate cele din urmă berze.//...// Privind din geam trunchiurile sparte/ Clădite la zid stive de stive.// Gândurile-ntoarse mi-aleargă departe,/ Peste spinări de codri și plaiuri grive//...//“ (*Sosec codrii*). Nu o dată, Voiculescu vede peisajul cu ochiul religiosului, spațiu autohton sau desen grațios al copilăriei, dar cu o funcție de mediere. Timpul evanghelic sau cel al copilăriei sunt pretexte pentru construirea ideii religioase. Iar altă dată, un *Cântec de toamnă* este până la urmă o *ars poetica*. Așadar,

există la Voiculescu imagini vizuale de o anumită plasticitate, dar nu un sentiment al naturii și nu pasteluri.

La Nichifor Crainic, pastelurile abundă în elemente sămănătoriste în primul volum, *Darurile pământului*. Ulterior, în poeziile de la „Gândirea“, tablourile de natură apar fragmentar pentru a surprinde hieratismul spațiilor ideale, cosmice, fără contururi clare, sau aspirația spre nemărginire: „Spre țara lui Lerui-Ler/ Nu e zbor nici drum de fier,-/ Numai lamură de gând,/ Numai suflet tremurând/ Și vâslaș un înger“ (*Țara de peste veac*). Nu întâlnim la Crainic nici ortodoxism, dar nici peisaj cu funcționalități explicit religioase. Mai degrabă tonul trist, ascuns în exuberanță, al căutătorului de dumnezeire, care e obligat să o recunoască, imprecis, în tablouri: „Cu bradul mă absoarbe-naltul cer/ Și cânt cu scorbura când vântul bate,/ Dorm cu tăcerile-n singurătate/ Și cu ecoul pe coclauri pier.//...// Ferigă ce te zbați fără-alinare,/ Eu vreau pe stânci cu mușchiul să rămân,/ Dar cu izvoarele m-adun și mân/ Cu ele către mare, către mare“ (*Cântec de munte*). Confesiunea, deși mascată (altădată e *Cântecul Dunării*), este evidentă și din cauza eului care se caută, de fapt, pe sine, iar tablourile par frânturi dintr-un plan autoreferențial. Oricum, Crainic realizează câteva imagini luminoase, abstrase concretului și materiei, ca în *Isus prin grâu*, text nepublicat la „Gândirea“, și tocmai prin asta se instituie și o atmosferă de religiozitate. Singurul text care ar putea fi considerat pastel, prin abundența vizualului, *Reculegere*, este evocativ, dar și pătruns de o undă mistică, de un fluid care lunecă mereu între teluric și celest. Să fie acesta fluidul din *Cântecul Dunării* sau din *Cântec de munte*? „Sezi puțin pe culme să privim de sus/ Hornurile fumegânde, după apus;/ Fumul casei noastre-n marginea cealaltă/ E mai-nalt și face seara și mai-naltă;/ E mai drept și mai albastru și mai clar/ Parcă tămâiază stelele de jar“ (*Reculegere*). Ca și Blaga, Crainic are obsesia luminii care metamorfozează lumile, dându-le statutul original, unul de consubstanțialitate cu divinul („Mă va-nvăli, spumoasă, pe crestele de hău/ O pretutindenească vibrare de lumină/ Și m-oi topi în boare de muzică divină./ Despovărat de zgura părerilor de rău.“ – *Desmărginire*) și de aceea „pastelurile“ lui sunt imnuri religioase: „Amiaza bate-n neteda câmpie/ Ca-ntr-o tipsie argintie;/ Dogoarea fumegă talazuri moi./ E ceasul ars și setea însorită/ Se tânguie în mugete de boi./ Pripită, dogorită,/ S-adună-n mii/ De turme, de cirezi, de herghelii/ Bălăgănind tălângi tăragănat/ Și-o jale toropită, de argat./ Te-apropie și bea, făptură arsă,/ Că apa mea ce trece nu se trece –/ Cu cât sorbi mai vie se revarsă/ Și tremură mai rece!“ (*Jgheabul*). Poetul are, evident, „nostalgia paradisului“.

Așadar, pastelul lui Crainic este mai aproape de acela blagian, așa cum poezia sa religioasă e mai apropiată de suflul mistic al poeziilor lui Blaga, dar diferențele sunt, cum se poate ușor observa, substanțiale. Tipologic, Crainic păstrează încă tonalitatea „dezrădăcinării“ sămănătoriste. Există la el chiar tonuri eminesciene, pătrunse în creația lui prin filieră sămănătoristă, chiar dacă încearcă să se revendice de la o nouă ideologie. Probabil că în momentul în care își conștientizează incapacitatea de a străpunge învelișul poetic sămănătorist, Crainic nu mai scrie poezie, refugiindu-se, cu talentul său poetic, în metaforismul eseurilor.

În concluzie, pastelul este la „Gândirea“ o specie recuperată, nu doar epuizată. Firește, în ceea ce privește revista, ar trebui să nu uităm că aici au apărut poeziile lui Bacovia, pasteluri ale golului cosmic, frânturi care „stenografiază“ absența metafizicului, sau câteva pasteluri ale lui Vinea și Philippide. Iar pentru poezia gândiristă, ar trebui amintită întreaga școală de pasteliști, fie în descendența lui Pillat, fie în aceea a lui Blaga. Stau oricum alături Gh. Tuleș, un pictural prin excelență, și Zaharia Stancu, ale cărui *Poeme simple* au fost publicate în mare parte la „Gândirea“, imaginile neidilice ale altui „avangardist“, Virgil Carianopol, și portretele rustice colțuroase

(incluse în volumul *Bulgări și stele*) ale lui N. Crevedia, poeziile lui Aurel Maniu, Vlaicu Bârna, D. Ciurezu, Ștefan Nenițescu ș.a. Dar Philippide, Bacovia, Vinea rămân doar colaboratori ai „Gândirii“, nu sunt gândiriști, iar ceilalți aduc în puține cazuri modificări, cât de cât de substanță, modelelor de la care pornesc, căci altele oricum nu propun.

BIBLIOGRAFIE

- Blaa, Lucian, *Opere*, 1, *Poezii antume*, Ediție critică și studiu introductiv de George Gană, Ed. Minerva, București, 1982, 604p.
- Ciopraga, Const., *Personalitatea literaturii române. O încercare de sinteză*, Ed. Junimea, Iași, 1973, 318 p.
- Constantinescu, Pompiliu, *Figuri literare*, prefață de Gabriel Dimisianu, Ed. Minerva, București, 1989, 408 p.
- Crohmălniceanu, Ovid. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, II, Ed. Minerva, București, 1974, 672 p.
- Ornea, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, București, 1980, 666 p.
- Petrescu, Ioana Em., *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, 248 p.
- Pleșu, Andrei, *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, ed. a II-a, Ed. Humanitas, București, 1992, 238 p.
- Streinu, Vladimir, *Poezie și poeți români*, postfață și bibliografie de George Muntean, Ed. Minerva, București, 1983, 496 p.
- Vrabie, Gh., *Gândirismul. Istoric. Doctrină. Realizări*, Ed. Cugetarea – Georgescu Delafras, f.a. [1940], 360 p.
- Crohmălniceanu, Ovid. S., *Literatura română și expresionismul*, Ed. Minerva, București, 1978, 334 p.

SUMMARY

The present study, about the misadventures of the lyrical poetry among the poetry published by the „Gândirea“ magazine, is only a fragment from an elaborate study on the Romanian lyrics in the inter-war period. From the methodological point of view, the present excerpt refers to the relations between some invariable elements concerning the style and theme, and, at the same time, it mirrors the original manner in which each of the great poets (Lucian Blaga, Ion Pillat, Adrian Maniu, Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic) defines his own lyrical *Ego* in relation with the landscape.

Further, the author presents several elements of permanence in the evolution of lyricism in the Romanian literature.

MARCEL MUREȘEANU SAU „IRONIA CORDIALĂ“

Adrian Dinu Rachieru

Timișoara

„Mă tem de invidia orei...”

O poezie a ruralității, îmbibată de candoare și cu inevitabile pusee mitizante propunea, până deunăzi, Marcel Mureșeanu. Poetul, născut la Cluj, la 28 noiembrie 1938, își înjghebase un scenariu liric; storcea acest fond rustic examinat sub zodia vechimii, cobora deci în „satul memoriei” cu un admirabil și dezinvolt efort recuperator. Asculta vocea istoriei, palpa tiparele originare încercat de „treburile zilnice”. Revenirile, estompând contururile, nu aveau însă nimic din jelania deznădăcinatului; nu era, așadar, vorba de un sentimentalism tânjitor, poate și pentru că sensibilul Marcel Mureșeanu, lunecând pe „panta melancoliei” se simțea mereu *acolo*: „Cel ce a plecat nu sunt eu” – va spune poetul, instalat în *ne-uitare*. Timpul regăsit, miticul recuperat coagulează într-o încercare iconografică, respectând datinile și calendarul: „Vine cositul, cum vin toate pe lume”; evenimentele „își spun povestea”, ritualurile curg implacabil. Inundația amănuntelor ne aduce în inima Concretului. Dar fisura melancoliei tălmăcește semnele: ființa e amenințată („intră apa în arcă”), cheamă în sprijin un descântec care întârzie. Poezia devine, imperceptibil, interogativă; are un miez filosofic, răscolind evantaiul întrebărilor esențiale, poartă ecoul agresiunilor timpului.

Fără a se lepăda de premise, fără a-și uita frisonul interogativ, Marcel Mureșeanu dorea, parcă, altceva; se îmbracă, în consecință, în armura altei expresivități. Volumul *Matineu* (1984) a și fost întâmpinat cu acuza de „mică trădare”. Evident, un volum-test anunțând virajul, „schimbarea la față”. Neapărat, noua poezie își trage sevele din același nucleu (memoria afectivă); doar că se echipează cu o haină ironică, își sapă o altă albie, își propune o corecție de orbită. Nouă nu este, deci, implicarea în cotidian, în vârtejul „marilor nimicuri”. Din felurite pricini, Marcel Mureșeanu se sincroniza cu estetica noului val, oferea o demonstrație de receptivitate și permeabilitate. Folosea – cum aflăm în *Viziune cu porumbei călători* (1987) – „cuvinte în infraroșu” și „călimări cu cerneluri subțiri” (v. *Propunere*). „Tulpina creionului” așterne rânduri care sabotează – prin retorism și frivolitate – nucleul dramatic. Suspectat chiar de mimetism, poetul acceptă grefele; colocvialitatea, gratuitatea probează virtuozitate dar strangulează izvoarele „umorului duios” (Laurențiu Ulici), obstacolează – prin bruij ironic – deschiderea meditativă. Marcel Mureșeanu își construiește un program parcă împotriva temperamentului; dă cu tifla, vrea să fie șugubăț, se privește acum în „oglindea lamei” (v. *Arte marțiale*), își lasă inima „la pas”.

Dibuiem o înscenare aici. Regia ironizării nu poate înșela. Chiar dacă e ispitit de un demon ghidus, Marcel Mureșeanu crede în „fondul sentimental”. În realitate,

poetul acuză „ora de fier a insomniei“, știe că noaptea va șterge „metaforele moarte“, așteaptă „clipa iluminării deșarte“, contemplă, atins de reculegere. O ironie cordială, s-a observat, îmbrățișează acest concret revărsat care deconspiră o memorie (colectivă) fabuloasă; deși, să reținem, poetul avertizează că „plouă cu uitare“. Erudiția vieții nu produce sâmburi uscați, stafidind textul; cenzura afectivă, micile cruzimi nu anulează o sensibilitate interogativă, mobilă, căutându-se neistovit în registrul altei expresivități. Este aici, poate, și răsfrângerea dilemelor omului postmodern care, înotând în eclecticism, seamănă la tot pasul – spun teoreticienii – o veselă confuzie.

Să reamintim însă că Marcel Mureșeanu este, la rădăcină, ardelean. Fixat de atâta vreme în Bucovina, el n-a acuzat crize de adaptare și nici nu exploatează filonul dezrădăcinării.

Să coborâm, așadar, în *memoria afectivă* a acestei lirici care pleacă dintr-un spațiu sacralizat fără a ajunge la un eticism afișat ori (la necuviințioase) explozii patriotarde. Poetul este cumpănit, calcă gospodărește pe drumul său și își ascunde (ne previne) „glanda lacrimală a acestui topos“; este, în aceeași măsură, o sensibilitate mobilă, permeabilă la impulsuri culturale, încât nu-și refuză reciclarea expresivității. Pe deasupra acestei disponibilități, concretul rămâne „uimitor de puternic“ (D.R. Popescu), „marile nimicuri își spun povestea“, „treburile zilnice“ confiscă scenariul liric. Este aici un efort recuperator, ușor calofil; dar inundația amănuntelor, epicizând fluxul liric, nu poartă spre cititor ecoul unor negre și neisprăvite lamentări. Dimpotrivă, împins de un demon ghiduș, cum spuneam, Marcel Mureșeanu își îngăduie mici cruzimi, purcede la simpatice *înscenări*, estompând conflictul dintre fondul sentimental (mereu decent) și forma ironică (ținută în frâu). Denunțat în urmă cu niște ani ca o „mică trădare“, acest *viraj* oferă o nouă haină unei lirici care și-a găsit matca. Glazura ironică întreține senzația de colocvialitate; poetul, obsedat de grijile sincronizării, vădește – spuneam – permeabilitatea, rămâne cordial, în fine orchestrează cu pricepere un amalgam de impresii, folosind asocianismul șocant. *Noua formulă* s-a înstăpănit, împlânzind erupțiile fondului și temperând tentațiile ironismului (devastator, la alții). Aș zice că nici memoria livrescă (folosind „cuvinte în infraroșu“), jocul de măști, acea înstrăinare de sine (împinsă spre destrămarea de amenințătoarele *degete ale cenușii*), „alunecarea interioară“ (cum zice nimerit poetul) nu-l aduc la sarcasm. Aseidiul, amenințarea nopții, „durerea de a exista“ nu sunt împinse la paroxism, cutureierate de frisonul anxios. Poetul își oferă o lume paralelă, realistă însă, cu densitate epică, pe care o descrie teatralizând, coborând în miniatural. Pe de o parte, înscenează oralitatea propunând dialogul, fie el cu îngerul (ca în *Loc de trecere*), fie cu sinele, în oglindă (*Rușinoasa fugă*) sau chiar un *Dialog în gura mare* când poetul „fără treabă“ și la adăpostul unor titluri inteligente, cosmice, ne întoarce spatele pentru a salva imaginea, trece „pe malul celălalt“, peste „hotarul realului“. Și bizareria împreunării lor, și asociaționismul șocant (deja pomenit), și mixajul ca rețetă (echilibrând formula temperamentală) salvează această coborâre în derizoriu de pericolele unei nepoeticități căutate. Mai mult, invocând „colecția de coșmaruri“, poetul se refugiază (suprimând însă, din nou, excesele) în intertextualism. Putem chema în sprijin câteva titluri (*Lecturi, Citate*), câteva versuri de un foșnitor și uscat farmec livresc („în durere se scaldă ca un Iisus/ dintr-o ediție veche și rară“), chiar peisajul frumos în care, lângă oala de pe foc, lângă impozitele care bat la ușă, „o carte deschisă zace pe masă“.

Totuși, să nu înțelegem de aici că Marcel Mureșeanu s-ar despărți prin *Călător în insomnii* (1991) de „zvăpăiața de lume”. El aruncă o privire în peisaj, biciuind fugitiv năravurile și moravurile (vezi „bunul obicei” al furțișagului), subminează Erosul, flagelând clișeele („Sunt a ta fregată gânguritoare”), dar recunoaște declinul („sângele fuge din inima mea”; v. *Trâmbițe strănte*), încearcă să ia pulsul Istoriei (este invocat un „sângeros Decembrie”) în câteva texte aproape ocazionale. Poemele sale scurte oscilează între armonia spectrală (ca în *Depresie*), pusă sub stăpânirea glacialității și caruselul cromatic, acum în „aerul lăcrimos” al urbanului (*Oraș în Ardeal*). Poetul are un „trecut de vânzare” (*Citate*) și, în același timp, îl și inventează (*Citeam o scrisoare*), alungând nostalgiile paradisiace, deoarece așteaptă „vestea cea rea”. Plutim în echivoc, dialogul curge într-o imprecizie regizată, lângă „râuri de inutilități”, acceptând la tot pasul corective. Un vers decupat din *Rețeta de pișcoturi* dezvăluie „un suflet așa-și-așa”; poetul ne vorbește „când de pe Lună, când dintr-un sat”, cutreierat de un discret fior nostalgic, iute reprimat (fără a stăruii, în termeni blagieni, asupra „sufletului satului”), corectând timidul impuls romantic, tăvălind – în schimb – versul în acidul ironiei. O muzică rece învăluie aceste *poeme scurte* în care autorul contemplă și se contemplă, cumva desprins de sine, privind cu ochi străin, necucerit de spectacolul interiorității; o poezie ținută sub control, înfrânându-și țipătul vital, evitând – deopotrivă – marile tensiuni și marile căderi, egală cu sine, salvată, curios, prin pigment ironic.

Cu o, de-acum, apreciabilă activitate și o carte de vizită pe măsură, Marcel Mureșeanu evită în volumul pomenit tocmai ceea ce titlul ar făgădui. Să fie acesta un reproș? Să fie, oare, poetul în inadecvare cu sine?

Să ne amintim, parantetic, că paradoxalul și insomniacul Cioran (cel care se vroia un gânditor existențialist și organic) recomanda eliberarea fondului adânc al subiectivității, strigătul, adevărurile „spermatice”, clocotul vieții, avântul spre iraționalitate. Chinul organic, imperialismul vital, trăirea infinității ne așază (clamează nihilistul) sub *legea freneziei*. Torturat, posedat de principiul demonic al vieții, creatorul răscolit acuză nevoia de mistică, descoperă sensul devastator, aproape insuportabil, al vieții care sparge formele. La Cioran fondul trăirilor (vorbind despre zguduirile ființei) repudiaza formele (care înseamnă închistarea în cultură).

Insomniile poetului (un motiv abia anunțat) nu ating la Marcel Mureșeanu coarda insuportabilului. Lirica domolită nu înseamnă, neapărat, un minus vital, o poezie de „seră”, amenințată de anemie. Blamând superficiala suferință estetică, tânărul Cioran iubea iraționalitatea organică a lumii și „revelațiile durerii”. Or, împăcând fondul cu forma, Marcel Mureșeanu contemplă cu autoironie aventura scrișului. Ar vrea, parcă, altceva, (mai) serios, denunță inutilitatea victoriilor, recunoaște chinul scriitoricesc („numai rupeam din mine câte-o bucată”); și, bineînțeles, recunoaște acum, când „toate se rostogolesc” și „mi-e negru de pajiște trupul”, amenințarea sfârșitului, „frica de Paradis”. Fără a pierde însă din umorul tonic, fără a uita să mimeze și să mineze protocolul, fără a fi înșfăcat de gheara lacomă a anxietății. Adică la mare distanță de acel debut „tribunist” (decembrie 1957) și de cel editorial, în colecția „Lucefărul” (*Pe adresa copilăriei*, 1969).

Nici *Am fost de față* (1993) nu schimbă aceste trainice impresii. După acea „cotitură tematică”, după virajul expresivității (implicit, a înnoirii viziunii), poetul epicizează, cochetează cu impulsul carnavalesc, râvnește, jucăuș, desacralizarea.

Primenindu-și, ciclic, mijloacele, el apasă *acum*, oarecum în răspăr, pe condiția de martor. Se mișcă lejer în spațiul domestic, aparent-umil, dovedind – cum observa Ion Cristofor – un sănătos instinct autoironic. Vom zice, deci, că Marcel Mureșeanu, consolidându-și statutul de poet citadin, lucrează – cum șagalnic ne și avertizează – „înlăuntru destinului“.

SUMMARY

The author presents a portrait sketch of the poet Marcel Mureșeanu from Suceava. Originally from Transilvania, the poet settled in Bukovina. In the sentimental memory of his lyrics, the poetry starts from a sacralized space without jingoistic explosions. In different periods he has published several collections of poems: *Matineu* (Matinee), 1984; *Viziune cu porumbei călători* (Vision with Carrier Pigeons), 1991; *Am fost de față* (I have been present), 1993 etc.

Probleme de lingvistică

ÎMBINĂRI COMPARATIVE ÎNREGISTRATE ÎN GRAIURILE MOLDOVENEȘTI DIN REGIUNEA CERNĂUȚI

Ilie Popescu

Cernăuți

Îmbinările comparative fac parte din compartimentul lingvistic numit frazeologie (îmbinări de cuvinte stabile ce se comportă ca și unitățile lexicale).

La un alt nivel lingvistic ele se apropie mult de expresiile idiomatice, la definirea cărora trebuie să ținem cont de următoarele criterii: a) sensul figurat al sintagmei, b) gradul mediu de coeziune, și c) imposibilitatea de a traduce expresia literal în alt idiom (1, 145).

Îmbinările comparative de care ne ocupăm se manifestă atât la nivelul propoziției (8, II, 83-84, 124-125, 207), cât și al frazei (8, II, 310, 312); respectiv și la nivelul stilistic (5, 90; 6, 108).

Prin structura lor, frazeologismele fac parte, alături de alte manifestări lingvistice, folclorice, din cultura populară care-și găsește expresia în graiurile teritoriale (1, 146). În această ordine de idei trebuie să reținem că expresiile frazeologice „nu sunt singurele elemente de stabilitate, ci că ele există alături de zicale și proverbe“ (1, 149), cu „aroma lor originală prin părțile noastre (bucovinene – n.n.). În ele și-a găsit reflectarea concepția despre lume și despre viață a celor care le-au zămislit“ (7, 460). Uneori aceste îmbinări stabile se evidențiază prin conotația lor, prin sensul figurat, formate pe baza unor comparații (10, 120).

O grupă considerabilă de frazeologisme, recoltate în graiurile moldovenești din regiunea Cernăuți, o constituie cele comparative. Ele pot fi clasificate în trei tipuri structurale principale.

1) TIPUL STRUCTURAL Sc*

Acest tip este foarte bine reprezentat în graiurile de care ne ocupăm:

A fi ca o gaină ploată** (I, V)*** – a fi indispus, năcăjit(ă); comp. cu expresia literară „a umbla ca o găină beată“ – a umbla împleticindu-se (3, II, 301).

* Aici și în continuare: Sc – substantiv comun, Sp – substantiv propriu, Sc + Sp – substantiv comun + substantiv propriu.

** În articolul de față transcrierea fonetică este simplificată.

*** Vezi „Lista satelor anchetate“.

- A nu scapa de şineva ca di râi* (Ct, I) – a se ținea ca scaiul de oaie; comp. cu expresia literară „se ține ca râia de om“ (pop.) (3, III, 757).
- A sî satura ca di brian* (C, Ct, I, Pj) – A fi săturat peste cap de o viață grea, amară; comp. cu expresia literară „a trăi (sau a se deprinde) ca viermele în hrean – a duce (sau a se deprinde) cu o viață amară“ (3, II, 471).
- A prindi radaşini ca brianu* (Ct, O) – a se stabili cu traiul pe un loc pentru mai multă vreme.
- A îmbla ca gierminili în ranî* (C) – a se mişca foarte repede.
- A îmbla ca ou în caldari* (C) – a umbla aiurea, fără rost.
- A sî grabi ca miriasa la pat* (O, V) – a se grăbi la o afacere importantă.
- A fi ca țâganu* (C, O) – a fi nemulțumit.
- A taşe chitic ca mâțu* (I, C, O) – a păstra o liniște absolută.
- A fi curat ca la aptecî (farmacie)* (O) – a fi foarte curat (într-un loc oarecare).
- A şti limba ca cotineni* (T) – a cunoaște slab limba maternă.
- A îmbla ca pintrigălu în borş* (Cr, O) – (despre copil) a fi neastâmpărat, șocrios.
- A iubi ca cânilu bota* (I, Sc) – a nu-i fi (cuiva) pe plac.
- A fi nişi ca fumuu, nişi ca drumu* (Vn) – se spune despre o culoare urâtă, respingătoare.
- A mieuna ca o mâțî leşinatî* (Dr) – a vorbi foarte încet.
- A sî farma (îmbla) ca găza în cilindru* (O, V) – a fi foarte agitat.
- A juca ca ursu* (Ig) – a face un lucru forțat de altcineva.
- A sî scapa ca ursu la albini* (Ct, O) – a face abuz de serviciile cuiva.
- A vorbi ca o moarî strâcatî* (Ct, O) – a vorbi mult și fără tâlc.
- A trânti ca cu prajâna în baltî* (Sc) – a nu vorbi la subiectul (tema) în discuție.
- A cârâi ca şiorili* (Pj) – despre mai multe persoane care vorbesc în același timp, făcând mare gălăgie.
- A hodorogî parcî ar şi la clacâ* (I, Pj) – a vorbi foarte mult și fără tâlc, a pălăvrăgi.
- A hodorogî ca babili la bazar* (I, Crp, O) – a vorbi mult și fără sens, a pălăvrăgi.
- A fi ca vinul cel vechi* (Ct) – a fi un prieten (amic) devotat.
- A se întoarce ca rachita după vânt* (Ct) – a-și schimba mereu părerile.
- A prinde (pe cineva) ca pi gaina cu graunțî în clonț (cioc)* (Ct, Pj) – a prinde pe cineva cu minciuna.
- A se râdî ca prostu la brânzî* (Crp, Pj, C) – a se bucura de o nimica toată.
- A sî scapa ca vaca la trifoi* (C, I, Pj) – a fi foarte bucuros de o aprovizionare din belșug.
- A îmbla cu banii ca cu surşelili* (Ig) – a avea mulți bani pe care-i cheltuiești fără măsură.
- A da drumul (la o vorbă) ca din baltî* (C) – a vorbi pe negândite.
- A ave minti ca la gaini* (O, Pj, T) – a fi prost, nătărău, neghiob.
- A fi cuminti ca țapu* (Pj) – a fi neghiob.
- A sta ca cornu berbecului* (I, C, Pj) – a fi îndărătnic.
- A fi mai deştept decât trenu* (C) – a se face „deştept“.
- A şti ca „tatâl nostru“* (C, I, Crp, O, Pj) – a fi profesional, exact, foarte deştept.
- A sî împopoța ca o malancî* (G) – a se îmbrăca foarte frumos.

A se sui ca porcu în troacă (O), *A ave obraz ca ochinca* (O), *A ave obraz ca talpa papucului* (Pj), *A ave obraz ca turiatca șibotei* (D, O) – a fi nerușinat, fără obraz.

Omul bat îi mai rău ca cânilii (B).

Omul leniș îi ca trântorul la albini (Ig).

A fi frumos ca un păun (Ct) – a fi foarte frumos.

A nimeri ca chioru în gard (O), *a nimeri ca gâza în borș* (O) – a nimeri întâmplător.

A hodorogi ca o galiatî spartî (O) – a spune verzi și uscate.

A nimeri ca gaina șeia chioară în graunți (O) – a da peste noroc.

A fi drăgălaș ca banu, a și întrebat ca banu, da și nu îmbla ca banu (O) – se spune despre sexul frumos: o femeie să fie modestă, atrăgătoare pentru bărbați, dar nu de purtare ușoară.

Cum îi pomântu așa-i și talpa (Cr) – surcica nu sare departe de la lemnar (trunchi), cum e turcul, așa-i și pistolul.

A îmbla ca bulendraru (G) – a umbla fără rost.

Motivarea: „După al doilea război îmbla un om prin sat cu caruța și strânge bulendri de la oameni pentru un preț foarte mic. Pi aista oamenii îl numeau bulendrar“ (inform. de la Dovghei I.) etc.

În total – 84 de îmbinări comparative.

2) TIPUL STRUCTURAL Sp

Acest tip structural are o arie de răspândire mai modestă:

A îmbla cu flori în mână (când e o mare nenorocire – n.n.) ca Parasca Bodiului (O) – satul arde, dar baba se piaptână.

A se uita (privi) ca Lenin la Burjuazie (C, O, Pj, I) – a-l desprețui (urî) pe adversar.

A trancani ca Drenca (G) – a pălăvrăgi.

A fi frumos ca Gheorghii a Chilini (D) – a fi foarte urât (cu ironie).

A fi gospodină ca Iliana a Doamni (D) – a nu fi bună gospodină.

A pați-o ca Ștefania (L) – a ajunge la o stare tragică.

Motivarea: „A trait cândva o femeie cu nume Ștefania, care dorme noaptea cu ușa deschisă. Într-o noapte a venit la dansa un bandit și a taiat-o“ (inform. de la Lupu V.).

A fi îmbracat ca Ion Molențu (S) – a fi îmbrăcat foarte urât.

Motivarea: „În Stroiești a trăit un om pe nume Molențu, cari vara îmbla în cușmă și cioboti“ (inform. de la Burdujan M.).

A merge ca Otrența lu Zimboc (L) – a merge foarte încet.

Motivarea: „Otrența era o femeie bătrână, șchiopă cari și mișca tare încet“ (inform. de la Aniculesei L.).

A mergi ca Gbiorghii Plamadialii (M) – a se mișca foarte încet.

Motivarea: „A trait în sat unul Plamadialii care aghe-aghe și târâe în tăți părții“ (inform. de la Ursulica N.).

A fi gospodar ca Vasiloai (M) – a nu fi bun gospodar.

Motivarea: „În ograda lui Vasiloai îi o mârșavenie nemaipomenită“ (inform. de la Ursulica N.).

A grai ca Nicolae Binezâc (B) – a vorbi foarte repede, sacadat.
Motivarea: „Nicolae era un om cari grai tari repedi cî nu-l înțelegeai. Și la fiecare vorbî tot spune «bine zâc eu» (inform. de la Meleniuc D.). De aici și supranumele Binezâc.

A fi îmbrăcat ca Dodon (C) – a fi îmbrăcat „gros” și fără gust.
Motivarea: „La noi la Cupca a trăit un om cari îmbraca multi haini pi dânsu, de râdiau tăți oamenii de dânsu” (inform. de la Morar M.).

A râdi ca Sonea lu Nicî (T) – a râde în glas tare; răs homeric.

Motivarea: „Sonea când rîde o aude tăt satu” (inform. de la Moscal A.).

A-i merge (cuiva) ca lui Iliu Doipești (B) – a-i merge (cuiva) anapoda.

Motivarea: „A trăit cândva la Boian un om care se ocupa cu pescuitul. Dar de fiecare dată prindea numai doi pești și venea acasă tare năcăjit” (inform. de la Toma L. cu studii superioare). De aici i-a venit supranumele Doipești.

A fi flămând ca Sinion Fulicî (B) – a fi foarte flămând.

Motivarea: „Sinion era un om din sat cari mânca tari mult și tot spunea la lumi câ-i flămând” (inform. de la Toma L.). Forma Fulicî vine de la verbul (*a*) *înfuleca*, „a mânca lacom și repede” (A, 463), prin afereză și extensiune semantică (10, 73).

A fi ca Mandrachi a lui Petrea (Os) – a fi foarte sărac.

Motivarea: „Mandrachi era un om sarac lipit pomântului cu mulți copii în casî. Și ca sî nu-i moară copiii de foami lucra la boieru satului” (inform. de la Cojocar D.).

A fi gioasă ca Cucuiata (Vn) – a fi gheboasă.

Motivarea: „A trait cândva la noi în sat o babî cucuiată cari era tari micuți și gheboasă” (inform. de la Gligor N.) etc.

În total – 26 de îmbinări comparative.

3) TIPUL STRUCTURAL Sc + Sp

Tipul respectiv se prezintă numai prin câteva îmbinări comparative.

A fi drept (ceea ce se spune – n.n.) *ca drumul la Hotin* (Dr) – a minți.

Motivarea: „Drumul ista ari multi cotituri” (inform. de la Bârca M.)

A fi drept ca drumul la Franșta (Valea Cosminului) (O) – a minți.

A fi drept ca drumul la Ropcea (P) – a fi foarte strâmb, greșit.

A fi drept ca drumul la Cotilău (M) – a fi foarte strâmb (în sens vag).

A fi ca capra lui Iuzu (G) – a fi foarte obraznic(ă).

Motivarea: „Iuzu avea o capră care se ducea și păștea prin grădinele străine” (inform. de la Ursuleac M. cu studii superioare).

A fi înflat ca curcanul Dochitei (Vn) – a-și da aiere, a face pe grozavul. Este o variantă a expresiei literare „a se umfla în pene (sau mai rar, a se umfla) ca un curcan” (3, I, 613).

A fi ca calu Ciaboreanului (G) – a fi foarte chinuit, năcăjit.

A mergi pi jos ca poșa Leun (T) – a umbla numai pe jos.

În total – 8 îmbinări comparative.

ÎNCHEIERE

1. Tipul structural *Sc* al îmbinărilor comparative, înregistrate în 25 de localități din reg. Cernăuți, are cea mai înaltă frecvență (84), grație faptului că și substantivele comune din limbă prevalează asupra celor proprii. Apoi urmează tipul structural *Sp* (26), iar cea mai restrânsă arie de răspândire o constituie tipul *Sc + Sp* (8).

2. Îmbinările comparative pot să indice: a) trăsături *fizice* ale omului (A fi frumos ca un paun), b) capacitățile *intelectuale* (a ști ca „tatăl nostru”, a avea minte ca la gâini), c) starea *materială* (a să scapa ca vaca la trifoi), d) starea *morală* (a fi ca capra lui Iuzu).

3. Unele îmbinări comparative formează un bogat lanț sinonimic (A hodorigi parcă ar fi la claci, a vorbi ca o moară strîcată, a hodorigi ca baba la bazar, a hodorigi ca o galeată, a trancani ca Drenca, a cârâi ca șiorili).

4. Alte îmbinări comparative sunt utilizate cu sens ironic (antonimic) (a fi drept ca drumul la Franța, a ști limba ca cotineni).

5. Câteva formații dialectale reflectă atitudinea oamenilor față de fostul regim comunist, care s-a prăbușit în 1991 (a lucra ca în colhoz).

6. Îmbinările comparative teritoriale au un caracter motivat (formă internă) (A fi flămând ca Sinion Fulici).

7. Materialul frazeologic analizat constituie o dovadă grăitoare a unor mari posibilități stilistice pe care le posedă graiurile teritoriale și ar putea servi drept importante surse pentru exprimarea artistică în operele scriitorilor (10, 125) (a prinde rădăcină ca hreanu, a juca ca ursu, a fi curat ca la apteci).

8. În majoritatea covârșitoare a cazurilor între comparat și comparant este utilizat jonctivul *ca*.

LISTA SATELOR ANCHETATE

Boian, r. Noua Sulița (B)
Carapciu, r. Hliboca (Crp)
Corovia, r. Hliboca (Cr)
Costiceni, r. Noua Sulița (Ct)
Corcești, r. Hliboca (Cor)
Cupca, r. Hliboca (C)
Dinăuți, r. Noua Sulița (D)
Dranița, r. Noua Sulița (Dr)
Igești, r. Storojineț (Ig)
Iordanești, r. Hliboca (I)
Grușăuți, r. Hliboca (G)
Lunca, r. Herța (L)
Marșenți, r. Noua Sulița (M)
Nesvoia, r. Noua Sulița (N)
Noua Sulița (NS)
Oprișeni, r. Hliboca (O)
Ostrița, r. Herța (Os)
Pătrăuții de Jos, r. Storojineț (Pi)

Pasat, r. Herța (P)
Stălinești, r. Noua Sulița (St)
Stroiești, r. Noua Sulița (S)
Suceveni, r. Hliboca (Sc)
Tărăsăuți, r. Noua Sulița (T)
Vancicauți, r. Noua Sulița (Vn)
Voloca, r. Hliboca (V).

BIBLIOGRAFIE

- Bara Mariana, *Expresii idiomatice în vorbirea aromânilor bilingvi din București*, în *Dialectologica*. Volum îngrijit de N. Saramandu, București, 1989.
- Breban Vasile, *Dicționar general al limbii române*, vol. 1-2, Editura Enciclopedică, 1992.
- Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. 1- 4, Editura Acad. R.P.R., 1955-1957.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1975.
- Dicționar de termeni literari*, București, 1976.
- Fierescu C., Ghiță Gh., *Mic dicționar îndrumător în terminologia literară*, Ediție revăzută și adăugită, București, 1979.
- Folclor din Țara fagilor*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993.
- Gramatica limbii române*, vol. 1-2, Editura Acad. R.P.R., București, 1963.
- Purice M. P., *Frazeologia dialectală*, Chișinău, 1979.
- Purice M., Zagaevski V., Ciornâi I., *Curs de dialectologie română*, Chișinău, 1991.
- Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1984.

SUMMARY

The dialectal comparative joinings (118) have been registered in 25 localities from the Cernowitz region, and classified according to three structural types: 1) *Sc* (84), 2) *Sp* (26) and 3) *Sc + Sp* (8). Some of them indicate man's *physical, intellectual, material* and *moral* traits, others have a real perspective to be used in belles lettres.

Aniversări cernăuțene

UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI ÎN CONTEXTUL EVENIMENTELOR PREMERGĂTOARE INAUGURĂRII

Alexandrina Cernov

Cernăuți

La 4 octombrie 1875, ziua de naștere a împăratului Francisc Iosif I, a fost inaugurată Universitatea din Cernăuți, concepută de către autoritățile de la Viena ca instituție de limbă, cultură și știință germană. Și-a început activitatea cu 188 de studenți dintre care 119 erau originari din Bucovina, 56 – din Galiția, 2 – din Austria, 2 – din România. După componența națională, nici o naționalitate nu forma majoritatea (50%): români – 51, evrei – 37, nemți – 27, poloni – 24, doi fiind de altă naționalitate.¹

Istoria creării Universității cernăuțene este legată de serbările jubiliare cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la răpirea Bucovinei (austrieicii folosesc termenul „încorporare”), care urmau să demonstreze rolul binefăcător al culturii germane, menite să civilizeze Orientul. De la bun început fusese organizată ca o sărbătoare cosmopolită ce urma să elogieze razele binefăcătoare ale culturii germane și rolul cultural al coloniștilor străini, reformele civilizatorii care au europeanizat Bucovina. În astfel de împrejurări, Comitetul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, exprimând de fapt atitudinea intelectualilor și boierilor români, refuză să participe la sărbătorile jubiliare din Cernăuți și să contribuie la ridicarea monumentului Austriei, proiectat de primarul orașului. Secretarul Societății Mihai Călinescu propusese atunci, ca în semn de protest, să se dea dovadă de completă pasivitate, chiar și față de evenimentul inaugurării Universității germane din Cernăuți.²

Această perioadă, însemnată pentru soarta istorică a românilor din Austro-Ungaria, a fost marcată de lupta pentru revendicările drepturilor naționale axată pe trei probleme fundamentale: biserica, școala și politica. Se preconiza înființarea unei mitropolii ortodoxe românești pentru toți românii din Austria, organizarea școlii naționale și, evident, a unei universități românești (unind teritoriile Banatului, Ardealului și Bucovinei), recunoașterea de către Casa de Habsburg a unei singure provincii românești. Aceasta ar fi dus și la o scădere esențială a influenței celorlalte naționalități, favoritele în aceste teritorii de autoritățile de la Viena și folosite ca element de opoziție față de românii de aici, precum a sărbilor în Banat, a ungarilor în Transilvania și a ucrainenilor în Bucovina.

Academicianul Radu Grigorovici, analizând în articolul *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*³ soarta Bucovinei, „marcată de această invazie a lumii occidentale într-un spațiu dominat anterior de o cultură autohtonă”, încearcă să răspundă la

una din cele mai grele întrebări pe care istoria le pune în fața oricărui cercetător, ce la o depărtare de secole caută să analizeze cât mai obiectiv faptele. „În lipsa de legi precise, afirmă R. Grigorovici, se vor aplica criteriile care vor fi inevitabil variate și subiective. Așa-zisul adevăr istoric este întotdeauna colorat de aceste criterii, mai ales dacă au o nuanță etică sau utilitaristă. A fost dreptă sau utilă cucerirea Daciei de către oștile lui Traian? Depinde de legile morale pe care le aplicăm și de alegerea beneficiarului. Sigur este că i se datorează nașterea poporului român.

Astfel ajungem prin analogie, continuă autorul, la încorporarea forțată a nordului Moldovei de Imperiul Habsburgic. A fost ea dreptă sau utilă? Răspunsul depinde de principiile etice și de interesele grupului din care face parte cel întrebător și ne dezvăluie, mai degrabă, interesele acestuia din urmă, decât adevărul de a cărui existență se îndoia, în *Evangelhia de la Ioan* citire, cinicul Pilat. Dar un lucru este sigur: această încorporare a avut consecințe majore și de lungă durată.⁴

Continuând să meditam asupra aplicării „legilor morale“ în studiul istoric ne punem întrebarea, dacă a fi sau a nu fi obiectiv, dilemă ce ne-o punem întotdeauna în dependență de calitatea etică și politică, înseamnă și posibilitatea de a fi obiectiv, deoarece, evenimentul istoric real provoacă alte evenimente, care prin evoluția lor nu mai corespund logicii anterioare a evoluției istoriei autohtone. Putem conchide oare că fiecare studiu istoric are menirea să răspundă la acele întrebări care vor corespunde unor anumite criterii și interese?

Istoricii ucraineni, afirmând că Bucovina „este străvechi pământ slav“, revendică drepturile ucrainenilor asupra acestui teritoriu, cu toate că nu-și justifică tezele și prin existența la perioada pusă în discuție a unei mișcări de emancipare națională ucraineană, marcată de evenimentele de la 1848, precum s-a întâmplat cu celelalte popoare din Austria: revoluția ungară în Transilvania, memoriile și cerințele românilor din Transilvania, Banat și Bucovina etc. Știința istorică contemporană ucraineană continuă, în acest sens, justificarea revendicărilor teritoriale ale istoricilor V.B. Antonovici, M.S. Grușevski⁵. Or, profesorul canadian Orest Subtelinai, după ce afirmă că: „Dacă 80% din populația ucraineană apuseană locuia în Galiția, celelalte 20% locuiau în două regiuni mai mici: Bucovina și Transcarpatia“, subliniază și faptul că guvernul de la Viena favoriza situația politică și economică a ucrainenilor din Bucovina, spre deosebire de cei din Galiția și Transcarpatia, unde erau favorizate naționalitățile, respectiv polonă și ungară, iar starea țăranilor ucraineni din aceste două ținuturi era deplorabilă: „Dintre toți ucrainenii apuseni, țăranii bucovineni erau cei mai înstăriți, în special datorită faptului că marii proprietari de pământ români nu aveau la Viena o influență tot atât de mare ca polonii și maghiarii. Deoarece politica Vienei îi folosea pe ucraineni ca opoziție în detrimentul românilor, primii, într-adevăr, au avut anumite priorități politice.“ Și, mai departe: „La sfârșitul secolului XIX consecințele acestei influențe erau învățământul bine organizat și posibilitatea de a studia la Universitatea din Cernăuți, precum și diferitele conveniențe politice“.⁶ Unicul factor care ar fi stagnat evoluția populației ucrainene din Bucovina ar fi fost, după părerea istoricului canadian, biserica, aflată sub influența românească: „... existau și piedici în calea dezvoltării naționale și politice. Bucovenenii, ca și românii, erau ortodocși, iar ierarhia bisericească era în majoritate românească. De aceea, spre deosebire de Galiția, biserica nu a avut și nici nu putea să aibă o influență importantă în dezvoltarea sentimentului național în Bucovina...“⁷ Nu se spune însă nimic despre subordonarea bisericii din Bucovina față de biserica sârbă, de orientare panslavistă, și rolul mitropolitului Hacman în destabilizarea bisericii românești din Austria. Însăși numirea lui

în scaunul Mitropoliei cernăuțene, nou formate, zădărnice atunci intențiile lui Andrei Șaguna de a crea, în Austria, o Mitropolie ortodoxă românească pentru toți românii din imperiu, intenții exprimate în numeroase petiții adresate Casei Imperiale și Senatului imperial:

„Majestate! *Românii de religie greco-orientală, din țările Majestății Tale* (s.n.), sunt în acea convingere că a sunat și pentru ei ceasul deplinei eliberări bisericești și n-au pierdut speranța că Majestatea Ta C.R. apostolică, față de credința și alipirea lor de tronul împărațesc, documentate până acum totdeauna cu mii de sacrificii, nu va mai suferi ca ei să rămână și mai încolo, în privința bisericească, într-o stare abnormă, anticanonică și de totul necăjoasă, ci te vei îndura prea grațios a le împlini dorințele lor cele fierbinți și în privința aceasta...”⁸

Prin urmare, cu toată autoritatea pe care o avusese atunci A. Șaguna, biserica românească nu era prea susținută de Casa Imperială. Se pune însă întrebarea: în ce constă secretul, totuși, că austriecii, care nu-i susțineau în plan politic pe români, nu au putut să se amestece esențial și în problemele bisericii, decât numai printr-o subtilă politică de dezbinare a românilor ortodocși din teritoriile Austriei și prin biserică. Iată răspunsul Majestății Sale către A. Șaguna:

„Iubite baron Șaguna! Ascultând cererile românilor greco-orientali din Transilvania și Ungaria, în consonanță cu intențiunea manifestată prin rezoluțiunile mele din 27 septembrie 1860 și 25 iunie 1863, am încuviințat să se înființeze o mitropolie independentă, coordonată cu cea sârbească și ca biserica episcopicească din Transilvania să se înalțe la demnitatea de mitropolitană”⁹.

În același timp, în Bucovina a fost consimțită o Mitropolie aparte, cu Hacman ca mitropolit, care a făcut foarte mult pentru emanciparea culturii și învățământului ucrainean, iar românii din Banat trec printr-un puternic proces de deznaționalizare (sârbizare), anume prin politica dusă de biserica sârbă, sub adăpostul aceleiași credințe, care permitea sârbilor să-și revendice pretențiile asupra Banatului. Știm, însă, că A. Șaguna dăduse prin biserică propriei națiuni o demnitate ecleziastică numai prin faptul că limba română se folosea la toate manifestările bisericești din Transilvania. Astfel, putem afirma faptul că autoritățile de la Viena i-au susținut pe ucraineni și în cele bisericești în defavoarea românilor din imperiu.

Ideea creării unei singure mitropolii ortodoxe românești, care i-ar fi unit pe românii din Austria prin credință, a avut mai mulți dușmani: guvernul de la Viena, biserica unită greco-catolică (indeosebi în Transilvania), biserica sârbească, dar și poziția mitropolitului Hacman care a preferat să facă o Mitropolie aparte în Bucovina. Astfel, afirmația că la acea perioadă ucrainenii din Bucovina nu ar fi avut nici o susținere din partea bisericii ortodoxe, aceasta având o ierarhie românească, nu este absolută. Explicația ponderei neesențiale a ucrainenilor în biserica ortodoxă din Bucovina ar fi mai degrabă faptul că ucrainenii, veniți din Galiția, erau în mare majoritate greco-catolici, iar procesul de dezvoltare a sentimentului de identificare națională a ucrainenilor bucovineni începe, după cum știm, și după cum afirmă și O. Subtelinai, abia între anii 1870-1880: „Când s-a început, între anii 1870-1880, acest proces, o mare influență a avut vecinătatea cu Galiția și afluența intelectualității galițiene. În 1869, pentru sprijinirea culturii naționale la Cernăuți s-a creat «Ruskaia Rada» – grupare politică care trebuia să-i reprezinte pe ucraineni în electorat. (...) Până la 1880 conducerea asupra ucrainenilor bucovineni a fost preluată de astfel de ucrainofili ca galițianul Smal-Stoțki (profesor de limba și literatura ucraineană la Universitatea din Cernăuți) și Micola Vasilco (mare latifundiar, local)”¹⁰. Și mai

departe: „În parlamentul vienez ucrainenii bucovineni, desigur, aveau asigurate cinci locuri respectabile. Astfel, datorită politicii echilibrate a Vienei în Bucovina, compromisul politic era mai real, iar tensiunea națională mai moderată decât în Galiția. În Transcarpatia, spre diferență de Bucovina, nu poate fi vorba de nici un compromis, maghiarii și-au supus complectamente ținutul...”¹¹.

Nu sunt convigătoare nici trimiterile la recensămintele austriece, efectuate după criteriul folosirii limbii, și nu după cel etnic, ceea ce creează o imagine foarte sumară asupra componenței naționale a Bucovinei. Dar și tabloul evoluției numerice a populației ucrainene indică un spor de populație (comparativ cu cea română) ce poate fi realizată mai degrabă prin imigrări sistematice, decât pe cale naturală.

Revenind la evenimentul ce a avut loc acum 120 de ani, nu numai ca la o simplă inaugurare a Universității din Cernăuți, care evident a fost un eveniment major pentru evoluția învățământului la noi, ci și ca la un important fapt de cultură, care în contextul politic al timpului, ca urmare a unor evenimente politice anterioare, a inițiat o nouă eră politică și națională pentru românii din Austria, constatăm că aceștia, fiind împărțiți în trei provincii istorice: Banat, Transilvania și Bucovina, au rămas să se confrunte separat cu problemele lor naționale, precum și cu pretențiile celorlalte naționalități – sârbii, ungurii, ucrainenii – susținute politic de Viena. Să apreciem momentul din punctul de vedere al rolului și poziției românilor, judecate din perspectiva zilei de azi. Anul 1848 adusese mari speranțe popoarelor din Austria. Românii bucovineni au inițiat diverse acțiuni, au trimis zeci de memorii guvernului de la Viena pentru recunoașterea drepturilor lor și dezlipirea de Galiția, aducând nenumărate dovezi și argumente istorice, religioase, lingvistice și etnografice. Românii din Ardeal, Banat și Ungaria, sub conducerea lui A. Șaguna, se pronunță pentru înființarea unei provincii românești cu autonomie politică și bisericească, cu garantarea folosirii limbii române, care i-ar fi unit pe toți românii din Austria. Se propunea ca împăratul să poarte și titlul de Mare Duce al Românilor. Acest Memoriu al tuturor românilor din Austria a fost înaintat împăratului Francisc Iosif la 25 februarie 1849 de către o deputație de români din Ardeal, Banat, Ungaria, la care au aderat și bucovinenii, Eudoxiu Hurmuzachi și Mihai Boldur. Reacția boierilor bucovineni nu fusese însă unanimă, majoritatea pronunțându-se pentru organizarea Bucovinei într-un ducat aparte. Evenimentul fusese consemnat în ziarul „Bucovina,” fără comentarii sau aprecieri (9 martie 1849), deja după ce A. Șaguna înaintase *Memoriul* la 5 martie 1849 ministrului președinte austriac.

Evoluția acestor evenimente în Bucovina, precum și consecințele lor aveau să hotărască în esență soarta românilor din Austria. Din corespondența dintre deputația ardeleană aflată la Olmütz și E. Hurmuzachi, aflat în această perioadă la Viena, se profilează clar atitudinea oficialităților austriece față de *Memoriul* panromânesc. Ioan Maiorescu, într-o scrisoare din 5 martie 1849, îi scria despre intervențiile făcute la ministrul președinte Felix Schwarzenberg: „Principele Schwarzenberg ne-a primitu întâi râu, zicea însă că ce s-a dat altora, se va da și românilor. Superat peste măsură, m-am dus a doua zi, adică sâmbătă, eu singur la Serenitatea Sa, și am vorbitu de la os, refuzându-i toate încriminările ce ungurii și sașii au aruncat asupra românilor și mai ales asupra comitetului. Am cerut ca să-mi spună curat ce crimă am făcut, adecă comitetul...”¹²

Din corespondența familiei Hurmuzachi¹³ aflăm că întreaga familie exprimase o mare satisfacție și susținere morală față de Eudoxiu și Mihai Boldur, care semnaseră acest *Memoriu* din partea bucovinenilor: „Noi toți, scria Alecu Hurmuzachi, am fost

cuprinși de o mare bucurie din pricina petiției românești, mai cu seamă din cauza participării tale la această importantă acțiune. Îți mulțumesc din inimă și din partea mea. Te binecuvântează fiindcă ai fost mai puțin fricos ca alții de aici, care și ei își zic români, dar nu posedă curajul să săvârșească fapte mari. Tu le-ai săvârșit. Tu ai acționat ca un adevărat patriot care știe să neglijeze micile considerații. De aceea vom fi mulțumitori întregii delegații și ție, cu care se mândresc bărbații care se interesează de binele poporului nostru“. Și în continuare: „Iar noi, membrii familiei Hurmuzachi îți mulțumim ție, în special, fiindcă alienându-te cu deputăția de importanță epocală în istoria poporului nostru, ai reușit să legi numele nostru de acest important eveniment...“ Așa apreciaseră frații Hurmuzachi evenimentul. Dar dacă în scrisorile lor din 6 martie 1849, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi lăudaseră colaborarea lui Eudoxiu Hurmuzachi cu românii din Ardeal și îl felicitaseră pentru atitudinea lui curajoasă față de *Memoriul* panromânesc, chiar a doua zi Gheorghe Hurmuzachi îi scrie cu mare îngrijorare încă o scrisoare, în care îl roagă să nu insiste pentru moment asupra *Memoriului*, pentru a nu indispuie unele persoane din Bucovina. Ideea unirii Bucovinei cu Ardealul în vederea creării unei provincii românești autonome în cadrul Austriei nu a fost susținută atunci de mulți intelectuali și boieri români din Cernăuți, care insistau asupra autonomiei Bucovinei, separate de Galiția, dar și de Transilvania, conform dorințelor românilor bucovineni, așa cum au fost exprimate ele în *Memoriul Bucovinei* și *Promemoria*. Deja la 8 martie 1849, Ioan Musteață îi scrie lui Eudoxiu Hurmuzachi, cerându-i categoric să-și retragă semnătura pusă pe *Memoriul* panromânesc, iar într-o scrisoare din 10 martie 1849 Christof Petrowici se pronunță împotriva unirii Bucovinei cu Ardealul, cerându-i, de asemenea, retragerea semnăturii. *Memoriul* nu convenea nici guvernului de la Viena, care prin referatul oficial al biroului refuza înființarea unei provincii formate din toate teritoriile românești din Austria, păstrându-le astfel separat în cadrul provinciilor istorice, garantând numai utilizarea limbii românești și egalitatea politică a românilor cu celelalte națiuni conlocuitoare.¹⁴

Clarviziunea politică a lui Andrei Șaguna și a colegilor aderenți din Ardeal, Banat și Bucovina nefiind luată în seamă, românii au rămas dezbinați și, în bună parte, deznaționalizați în teritoriile lor istorice. Astăzi istoriile Ardealului și Bucovinei par „târâte pe eșafod“ de interese politice de extremă naționalistă. Pusă în serviciul acestor interese, istoria influențează tragic destinul popoarelor implicate în disputa dintre adevărul istoric, interesul politic și conjuctura politică externă. Opțiunea urmează să fie făcută între clarviziunea politică și interesele celor ce dețin puterea statală. Atitudinea marcată de conformism sau provincialism și superficialitate, exprimată chiar de personalități care muncesc cinstit pentru prosperitatea neamului său, este, într-un fel, convenabilă intereselor oficiale.

Apreciind importanța *Memoriului* panromânesc, T. Bălan scria: „În cazul creării Ducatului românesc, situația elementului românesc din statul austriac ar fi fost alta. Românii ar fi putut să se afirme mai bine, grație numărului lor, și a faptului că în imediata vecinătate se afla Regatul Român cu importanța sa politică din zi în zi mai mare. Nu exagerăm dacă susținem că românii sprijinți de statul român ar fi devenit unul dintre popoarele cele mai puternice din Austria, fiind în stare a-i pune la respect pe adversari“¹⁵. T. Bălan aprecia astfel atitudinea lui E. Hurmuzachi față de acest eveniment: „Evident, Eudoxiu Hurmuzachi n-a retractat nimic. Cauza era de natură morală. Un om de caracter nu-și schimbă convingerile politice de azi pe mâine și nu cedează la amenințări. Dacă Eudoxiu Hurmuzachi a aderat la Unirea tuturor români-

lor din Austria, a știut de ce și pentru ce face. Nimeni nu era în stare să-l facă să-și schimbe părerea politică. Eudoxiu Hurmuzachi era din stofa bărbaților politici care creează situații, iar nu din aceia care se lasă târâți de evenimente. Nu se temea dânsul de obstacolele puse de compatrioții neînțelegători sau miopi. Puțin îi păsa de zgomotul și vaietele nepricepuților și ale fricoșilor. Omul de talent luminează calea de străbătut, precum soarele alungă întunericul nopții și trezește lumea din somn¹⁶.

Evenimentul a fost consumat, Parlamentul austriac s-a pronunțat împotriva înființării unui Ducat al românilor în cadrul Austriei, precum s-a procedat și în cazul Mitropoliei ortodoxe românești. Autonomia Bucovinei și separarea ei de Galiția fusese însă recunoscută.

Care au fost consecințele pentru românii din Bucovina și, concret, pentru înființarea, numai după câteva decenii de la acest eveniment, a Universității din Cernăuți? Și, dacă, există vreo legătură între aceste două evenimente, atât de diferite la prima vedere? Evident, și în acest caz, logica evoluției istorice s-a îndreptat pe alte căi decât cele ce ar fi urmat dacă s-ar fi realizat ideea unui Ducat unic al românilor din Austria.

Românii din Ardeal și Bucovina urmau să lupte în continuare separat pentru drepturile și interesele lor naționale, inclusiv ale învățământului în limba română, ca una din condițiile supraviețuirii naționale. În mai 1848, românii din Ardeal cer școli primare, seminarii teologice și o Universitate românească. În august 1849, directorul Liceului de la Cernăuți cere înființarea unei facultăți de drept pentru Cernăuți¹⁷. Folosirea limbii române în școlile superioare din Austria a fost o cerință permanentă a românilor din Ardeal și Bucovina. În „Foarea Societății pentru cultura și literatura în Bucovina” din 1868 se menționa, la rubrica *Varietăți*, că „Junimea română” din Viena „a dat consistoriului Universității o Petițiune subscrisă de 75 de inși, prin care cer înființarea unei catedre pentru limba și literatura română la Universitatea de acolo. Nu se știe ce rezultat va avea această cerere, dar tinerii de acolo sunt decși de a stărui în toate modurile până ce-și vor atinge scopurile”.¹⁸ În 1857 se ceruse înființarea unei facultăți de teologie pentru studenții ortodocși români de la Budapesta, un seminar românesc la marginea Ardealului, iar în 1863, Congresul Național Român din Ardeal se adresă din nou cu cererea de a înființa o Universitate românească.¹⁹ În 1868, E. Hurmuzachi, susținut de deputatul german Pompe și de alți intelectuali români, propune să se pună în discuție problema necesității unei Academii de drept la Cernăuți. Tot în 1868, în cadrul ședinței Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina este prezentat raportul Comisiei pentru înființarea unei catedre de studiu al istoriei naționale și se adoptă concluzia Comisiei de a deschide un curs de istorie națională, care să se facă timp de opt luni, de trei ori pe săptămână. La adunarea generală din 5 februarie 1868 a societății, Ion Sbiera prezintă *Raportul Comitetului pentru înființarea unei catedre de istorie națională*. Tot atunci a fost prezentat și discursul lui A. Hurmuzachi, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi*, în care se menționa: „E bine să creștem și să învățăm, rămânând și prin școală, și toată viața, români sau e mai bine, ca din junie, să-ncetăm treptat și tot mai deplin de a mai fi aceștia, ca în două, trei generații să nu mai fie urmă de ei?”²⁰ În încheiere, A. Hurmuzachi scria: „...îmi rămâne numai să tragem consecința simplă și firească, aceea că și-n școlile de aici, în acele școli măcar, care după toate legile Dumnezeiești și omenești, sunt ale națiunii noastre, trebuie neapărat, cu o oră mai înainte, de a se introduce limba ei ca mijloc de învățământ.

Aceasta, Domnilor, este dreptul nostru, un drept la care nu putem renunța pentru că avem datoria strânsă și sfântă către poporul, ai cărui fii credincioși suntem, a i-l conserva și apăra, a cere neprecurmat și fără încetare respectarea și împlinirea lui prin toate mijloacele legale, și cu toată energia pe care ne-o inspiră devotarea către națiune...“²¹

Lupta pentru obținerea unei facultăți românești a fost susținută de societățile de cultură. Astfel, *Astra* din Sibiu s-a adresat societăților din Sibiu, Arad și Cernăuți în vederea unei colaborări în această problemă. La Cernăuți, adresarea fusese discutată în cadrul ședinței Comitetului Societății pentru Cultura și Literatura în Bucovina din iunie 1871. Un an mai târziu, în iulie 1872, Ioan Sbiera propune cu insistență înființarea unei Universități românești la Cernăuți, în care să fie respectate cerințele populației românești.

La 23 noiembrie 1872, deputatul român Constantin Tomașciuc, consilier la Tribunalul din Cernăuți, susținut de arhimandritul ortodox Bendella, de deputatul român Oreste Reney și Eudoxiu Hurmuzachi, a înaintat în ședința Dietei bucovinene propunerea ca guvernul din Bucovina să pună oficial problema înființării unei universități la Cernăuți. Tot Tomașciuc a prezentat în ședința Parlamentului vienez din decembrie 1874 memoriul Societății pentru propagarea științelor în Cernăuți, în care se cerea de asemenea înființarea unei Universități la Cernăuți.

Parlamentul vienez, care discuta la acea perioadă necesitatea înființării în Austria a unei noi Universități, ajunge, în urma unor îndelungate dezbateri, la hotărârea de a înființa o Universitate germană la Cernăuți. Motivele erau multe, însă două au fost mai convingătoare: primul era argumentat de necesitatea unei Universități pentru germanii din estul monarhiei (după polonizarea Universității din Lvov aceasta nu mai putea fi frecventată atât de germani, cât și de români și ucraineni); al doilea era prilejuit de apropierea sărbătorii jubileului de o sută de ani de la „alipirea“ Bucovinei la Austria. Deci Universitatea din Cernăuți urma să devină o Universitate de propagare a limbii, științei și culturii germane. Astfel, cerințele românilor din Bucovina nu fuseseră respectate nici de această dată. T. Bălan reproduce în articolul amintit atmosfera încordată din ședința Parlamentului austriac, care se ținu la o lună după ce se hotărâse înființarea unei Universități la Cernăuți, în 16 februarie 1875: „Pentru Bucovina vorbi deputatul Gheorghe Hurmuzachi. El regretă că dorințele românilor din Austro-Ungaria nu se vor satisface cu prilejul înființării Universității din Cernăuți. Românii formează în monarhia austro-ungară un grup compact de trei milioane de suflete, în plus, populație autohtonă. Li se cuvine o Universitate românească! Făcând aluzie la acțiunea *Astrei* din Sibiu, el zise că între românii din Austro-Ungaria s-au aranjat colecte pentru înființarea și întreținerea unei Academii de drept românești, cu sediul în Ungaria, Ardeal sau Bucovina.“²²

Hotărârea fusese sugerată de ministrul de instrucție Stremayer, care anunța inaugurarea Universității germane la Cernăuți în ziua de 4 octombrie 1875. Urma să se înființeze o catedră de limbă română și alta de limbă ucraineană.

Cele două Istории ale Universității cernăuțene, editate la Cernăuți cu ocazia celor două jubilee (a o sută și a o sută douăzeci de ani), expun atitudini și aprecieri diferite, uneori superficiale și tendențioase, reflectând conjunctura politică a timpului în care au fost scrise.

Istoria Universității din Cernăuți se structurează în patru perioade: germană (1875 – 1918), română (1918 – 1940), sovietică (1945 – 1989) și ucraineană (1989 – până în prezent). Universitatea, însă, de la 1875 și până astăzi a rămas o instituție

științifică și de învățământ de prestigiu care instruieste în continuare tineret bucovinean. Catedra de filologie română și clasică menține în continuare treaz sentimentul de identitate națională a românilor. În același timp, acum, ca și 120 de ani în urmă, românii bucovineni au rămas singuri în fața aceluiași probleme.

NOTE

1. Vezi: *Statistische Übersicht der und Winter-Semestr 1875/76 an der K. K. Franz Josef Universität zu Czernowitz inschriebierten Hörer*; T. Bălan, *Procesul Arboroasei 1875-1878, Societatea Academică Junimea*, Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1937.
2. Vezi: I. G. Sbiera, *Familia Sbiera*, Cernăuți, 1899, p. 284-288; C. Loghin, *Străduințele Societății pentru cultură pe teren școlar, în Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru cultură*, Cernăuți, 1932; T. Bălan, *op. cit.*
3. Vezi: *Analele Bucovinei*, Ed. Academiei Române, Centrul de studii „Bucovina”, an. I, nr. I, 1994, p. 7-13.
4. *Ibidem*, p. 7-8.
5. Vezi: Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934.
6. Orest Subtelinâi, *Ukraina: Istoria*, Kiev: Lăbidi, 1991, p. 293.
7. *Idem*.
8. C. Găvănescul, *Din geniile neamului*, București, 1932, p. 221.
9. *Ibidem*, p. 222.
10. O. Subtelinâi, *op. cit.*, p. 293.
11. *Idem*.
12. T. Bălan, *op. cit.*, p. 129.
13. Ne referim la scrisorile publicate ca anexă la studiul lui T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi și Memoriul românilor ardeleni din luna februarie 1849, în Anuarul Muzeului Bucovinei. Istorie-arheologie-etnografie-folclor*, Cernăuți, 1944, p. 113 - 137.
14. Vezi: Mihai Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1849*, vol. VII, p. 31-42, nr. XII; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 1993, p. 413-415.
15. T. Bălan, *op. cit.*, p. 126.
16. *Ibidem*, p. 124.
17. Vezi: *Protocolul Congresului națiunii române din Ardeal ce s-a ținut la Sibiu la 20/8 prieru 1863*, p. 131. Cit. după T. Bălan, *op. cit.*
18. Vezi: E. Păunel, *Filoromânul Carol Umlauff*, în „Făt-Frumos,” VII, Suceava, 1932.
19. T. Bălan, *op. cit.*, p. 11.
20. „Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina”, anul IV, nr. 1 și 2, 1868, Cernăuți, p. 43.
21. *Ibidem*, p. 79, reprodus și în „Glasul Bucovinei,” 1994, nr. 1, p. 147.
22. *Ibidem*, p. 80.

SUMMARY

The political events precursory to the founding of the University of Cernowitz in the context of the national movement of the Romanians in Vienna are analysed in this article. The Austrian policy of disuniting the Romanians living on the historical territories Banat, Transylvania and Bukovina thwarted the plans for political and

religious unity as they were expressed in the memorials of the Romanians in Vienna, under the leadership of Andrei Saguna, signed also by the Bukovinean Eudoxiu Hurmuzachi and Mihai Boldur. As a result, the University of Cernowitz was inaugurated on the 4th of October 1875 – on the occasion of the jubiliary ceremonies dedicated to the anniversary of 100 years from the annexation of Bukovina – as an institution of German language, culture and science. Its history comprises four important moments, each of them defined by the change of power in the state and of the official teaching medium.

UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. MISIUNEA EDUCATIVĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

Mircea Grigoroviță

București

Pentru a înțelege și a interpreta cât mai corect atmosfera în care s-a desfășurat activitatea universitară cernăuțeană în perioada interbelică și care au fost dominantele spirituale atunci, este absolut necesar să ne referim la *dărilor de seamă* prezentate la *inaugurarea solemnă a anilor de studiu* de primul și ultimul rector interbelic (anii de studiu 1920/1921 și 1933/1934 – , 1939/1940), cunoscutul istoric bucovinean *Ion (Iancu) I. Nistor*. Dărilor de seamă au fost publicate în *Anuarele Universității*. Aceste dări de seamă sunt documente istorice ample, cuprinzând informații amănunțite despre activitatea tuturor sectoarelor și serviciilor Universității și considerații teoretice asupra rolului Universității în acea epocă istorică destul de dificilă. Rectorul dădea îndemnuri emoționante cu scopul evident de a îndruma studențimea către cultură, știință și asiduă muncă intelectuală. În acest context se impune o interesantă comparație. În secolul trecut, un admirabil profesor de la Liceul din Suceava, Ștefan Ștefureac (1845 – 1893), le spunea elevilor săi români să nu uite că nu învață numai pentru ei, ci și pentru întreg neamul românesc. La fel și Ion Nistor le atrăgea atenția studenților că aceștia nu învață numai pentru ei, ci și pentru țara lor, România.

În *Darea de seamă asupra anului de studiu 1933/1934*, ținută la *Inaugurarea solemnă a anului de studiu 1934/1935*, rectorul constata, pe bună dreptate, că Universitatea cernăuțeană a devenit un focar important de cultură și civilizație românească, obținând frumoase rezultate didactice și științifice și tinzând să lumineze și să încălzească sufletele și departe dincolo de hotarele pământului românesc. El accentua în mod deosebit faptul că Universitatea a fost și trebuie să rămână o pepinieră de idei noi și îndrăznețe, totdeauna lupta de emulație și întrecere fiind o necesitate, iar ciocnirea de idei să fie aprigă în mediul academic, universitar, ideile sănătoase, îndreptățite, triumfând prin propria lor putere de convingere. De aceea, în domeniul liber al gândirii, forța brutală nu are ce căuta, nu este la locul ei, intervenția ei nedorită producându-se totdeauna în dauna cugetării libere și a creației durabile. Terenul universitar a fost și este cel mai puțin prielnic pentru lupte și frământări sterile, neproductive. Ion Nistor s-a pronunțat ferm contra xenofobiei și intoleranței, pe care o considera „barbară”. „Să dăm lumină tuturor care vin la noi!” scria rectorul. Ion Nistor lua o atitudine fermă față de situația din Uniunea Sovietică, din Germania hitleristă și Italia mussoliniană, unde educația tineretului, care era militarizat, se făcea în baza unor doctrine politice și sociale preconcepte și bine

determinate, fără însă să se țină seama de libertățile universitare tradiționale. Studenții români însă, în acea perioadă, se bucurau încă de aceste libertăți, care trebuiau respectate. În același timp, trebuiau respectate autoritățile statului și legile țării! Sufletul tânăr și mlădios, adaptabil al studenților trebuia educat în așa fel ca el să-și poată impune disciplina în voință și statornicia în acțiune. Mijloacele cele mai adecvate pentru educația intelectuală și psihică a tineretului studios erau considerate cercetările științifice și experiențele de laborator. Foarte importantă, și îndrăznim să spunem și foarte actuală, este convingerea că studiul universitar nu trebuie să se reducă la înmagazinarea mecanică a unor materii în vederea trecerii unor examene sau a goanei după o carieră! Studiile universitare trebuie să fie un prilej de modelare a voinței, de a educa spiritul de observație și de autocritică și de a intensifica pasiunea, aspirația de a munci și a crea. Studiul trebuie să-l pregătească pe tânăr în așa fel, încât el să-și poată deschide un drum larg în viață și să poată rămâne stăpân pe sine, pe voința sa în toate împrejurările vieții, viața adevărată neputând fi decât energie, reînnoire și progres, cerându-ne și impunându-ne o muncă asiduă, continuă. O viață trăită cu adevărat se caracterizează prin fapte stăruitoare în slujba adevărului. Munca te mângâie în durere și nedreptăți, numai ea are forța să metamorfozeze pe un om activ și creator într-un erou legendar. Patriotismul este o datorie cetățenească care se poate împlini numai printr-o muncă neîntreruptă și activă. Astfel educat și fortificat, nimeni nu va trebui să se teamă că nu va reuși în viață. Talentul activ și creator nu se scufundă în mizeriile și neajunsurile vieții, ci se ridică la suprafață prin puteri proprii, se impune și triumfă. Ion I. Nistor considera că în acel moment exista în țară o criză materială și morală, care însă nu putea fi permanentă. El conchide optimist că tineretul bine condus, instruit și îndrumat nu va avea nici un motiv să se însăpăimânte de un viitor care îi aparține numai lui.

La *Inaugurarea solemnă a anului de studiu 1935/1936*, Ion Nistor și-a prezentat *Darea de seamă pentru anul de studiu 1934/1935*. Rectorul a scos în evidență că au existat greutăți materiale. În coloanele revistelor de specialitate, roadele activității științifice a Universității au găsit întotdeauna o bună primire și apreciere, adesea rezultatele acestor cercetări închegându-se cu opere de sinteză, apreciate ca valoare științifică, transmitând adesea și soluții definitive pentru numeroase probleme științifice. Ion Nistor prezintă și publicațiile periodice ale Universității. În ceea ce privește studențimea, a apărut o problemă socială: saturația de intelectuali, existând primejdia șomajului. Ca o consecință apare o situație nouă: în activitatea Universității trebuia să domine *aspectul științific*, să primeze acest aspect asupra didacticului. Aceasta era o cerință a vremii. Universitatea nu mai putea stăruii pe drumul sporirii, măririi numărului de diplome, ci ea trebuia să revină la rolul ei revelator de adevăruri științifice și făuritor de valori morale. Iar cei ce au gând bun și suflet curat, adică studenții doritori de cultură, vin să se adape la izvorul învățăturilor Universității, trebuie să urmărească năzuințe mai înalte decât acelea de a acapara o slujbă oarecare. Studiul universitar trebuie să fie o misiune, nicidecum o meserie. Apoi Ion I. Nistor s-a referit la misiunea istorică a Universității din Cernăuți în acest colț nordic al României, fiind o cetate a geniului latin. Pietrele de hotar trebuie sprijinite și prin puterea de creație a poporului român.

Inaugurarea solemnă a anului de studiu 1936/1937 a avut loc în aula nouă a Universității în clădirea nouă a Facultății de Filosofie și Litere în prezența corpului profesoral, a studenților, a înalților reprezentanți ai bisericii și autorităților civile și militare și ai elitei intelectuale cernăuțene. Ion I. Nistor a prezentat *Darea de seamă*

pentru anul de studiu 1935/1936. Spicuim și din această dare de seamă câteva opinii ale rectorului. În cadrul universitar sunt și rămân îngăduite orice lupte de idei, existând o singură condiție, care trebuie respectată: ciocnirile ideatice să nu depășească specificitatea academică. Adevărurile „eterne” nu pot ieși la iveală decât trecând prin focul purificator al discuțiilor și criticilor obiective. Iar disciplinele universitare au menirea să înarmeze spiritul tineretului pentru confruntările de idei în vederea victoriei adevărului. Și Ion Nistor repetă ideea sa de bază: Universitățile sunt chemate să rezerve și să asigure o arenă liberă luptei de idei, fără patimă și ură, fiindcă numai într-o astfel de atmosferă limpede și senină poate prospera știința. Rectorul a relatat despre instalarea Facultății de Filosofie și Litere și a unei părți a celei de științe, precum și a Bibliotecii Facultății de Drept. Ion Nistor și-a informat auditoriul și despre Biroul de informații al Oficiului universitar, care a înregistrat rezultate satisfăcătoare, oferind și sfaturi bune și folositoare. Făcând o statistică a titrațiilor universitari, el îndruma, cu recomandările convenite, cererile licențiaților pentru obținerea unor slujbe. S-a făcut și o statistică a șomerilor intelectuali, iar Universitatea se angaja să intervină cu toată stăruința pentru plasarea licențiaților ei. Secția sportivă a Oficiului a fost ajutată cu materiale de către rectorat. În darea de seamă apar informații despre asistența studentească (cămine și mensa academică), dispensarul academic, bivuacul de la Păltinoasa, preventoriul de la Gura Humorului și despre Casele de recreație și adăpost de la Cernauca.

În 1936 s-a inaugurat *Laboratorul de psihotehnică*, care urma să se dezvolte într-un Institut de Psihotehnică, similar celor înființate de Ministerul Muncii și Asigurărilor Sociale la București și Cluj. Acesta avea misiunea de a studia aptitudinile psihofizice ale omului și a-i da – printr-o justă îndrumare profesională și cunoașterea justă a categoriilor de muncă – locul pentru care este cel mai apt în plan profesional, metodele obiective și optime de însușire a unei profesii în timpul cel mai scurt și cu efortul cea mai redusă. Acestea au fost cele câteva extrase din bogata dare de seamă expusă la 24 oct. 1936.

La Inaugurarea solemnă a anului de studiu 1937/1938, rectorul Ion I. Nistor și-a expus *Darea de seamă pe anul de studiu 1936/1937*. Starea de prosperitate în care se găsea în acel an Universitatea confirma cu prisosință justetea entuziasmului cu care s-a pornit la drum în 1919, entuziasm care era real și sincer. Străduințele bucovinenilor au dat roadele așteptate (ba chiar și mai mult) în aceste aproape două decenii de libertate. Corpul didactic s-a primenit, s-a reînnoit cu elemente tinere, originare din Bucovina și din celelalte provincii ale României. În rândurile studenției, din care se va recruta elita românească intelectuală și de conducere de mâine, s-a reintrodus vechiul spirit de disciplină. În ziua inaugurării solemne s-a pus și piatra de temelie a noului palat al Bibliotecii universitare. Cu o zi înainte se inaugurase Preventoriul de la Gura Humorului, prima instituție de acest fel din țară pentru asistența tineretului universitar. Ion Nistor a putut să constate că, an de an, contingente tot mai numeroase de tineri licențiați și doctori părăsesc Universitatea cernăuțeană, ducând cu ei în toate colțurile țării mândria științei românești, îndemnuri nobile, credința în puterea culturii și un suflu nou de viață, pe care corpul didactic cernăuțean a știut să-l însuflească discipolilor. Universitatea Bucovinei, un focar de radiație a culturii, era o sursă de lumină și de energie proaspătă.

Pentru atingerea obiectivelor propuse, istoricul bucovinean face un apel părintesc, îndemnând studențimea să frecventeze regulat cursurile și lucrările de seminar și laborator și să-și treacă examenele la timp. Specifică centrului universitar

Cernăuți era și tradiția de încredere și strânsă colaborare ce exista între profesori și studenți, care a dăinuit decenii de-a rândul. Ion Nistor își exprima dorința ca această legătură să rămână întotdeauna vie și activă, stimulând tinerii studioși și ajutând la ridicarea elementelor creatoare. Dar Ion Nistor este conștient că oricât de puternic ar fi farmecul vechilor tradiții academice, ele nu pot împiedica cursul evoluției sociale și economice, care reclamă imperios o educație profesională practică, care să se grefeze pe realitățile și necesitățile vieții contemporane.

Lui I.I. Nistor i se părea atunci că tineretului îi lipsea disciplina în muncă și deprinderea de a munci, lipsind cultul muncii. Credem că în această privință profesorul a exagerat realitatea. Fără îndoială că au existat studenți dezinteresați de studiu, dar numărul acestora nu era de loc atât de mare, cum ar vrea să ne facă să credem profesorul de istoria românilor. În schimb, unele sugestii ale rectorului sunt de reală valoare. Pentru a reuși la studii, pentru a face o carieră sau a exercita o profesiune de orice natură – specifică Ion Nistor – este necesar să ne interesăm din timp de ele în mod sincer și cinsit, să ne dedicăm lor cu toată inteligența și cu tot sufletul, să ne pasionăm de ele, să le iubim și să facem din ele singura preocupare a vieții noastre, căci numai astfel vom reuși să ne ridicăm la perfecțiune. Ion Nistor a recomandat studenților citirea unei cărți a unui mare industriaș american, Charles Schwab: *Cele 10 porunci ale succesului*. Autorul american arăta că orice tânăr harnic și inteligent va trebui să se decidă din timp pentru a alege una din cele două căi: sau să ducă o viață plăcută sau să ajungă un om „mare”, reputat. Ambele nu se pot urma, fiindcă una o exclude pe cealaltă. Adevărata educație trebuie să dea tânărului posibilitatea de a crea ceva, ea trebuie să ne deprindă a prețui pe oameni după capacitatea lor de muncă. Căile succesului sunt, după autorul american, foarte simple. Poruncile sunt: Să se muncească sârguincios, să se învețe diligent, neobosit, să se gândească independent, să se iubească munca, să fim exacti, să avem totdeauna o țintă precisă, să năzuim a deveni o personalitate, personalitatea omului fiind comparată cu parfumul florilor, să-i ajutăm pe alții și să-i facem părtași la succesele noastre. În fine, ceea ce facem, să facem punând la contribuție toată priceperea noastră, căci cine a făcut mai puțin, n-a făcut nimic. Concluzia acestor porunci era crudă și necruțătoare, ea ne îndemna să nu cădem pradă iluziei unei diplome, care în fond nu îndreptățește pe nimeni a fi pretențios și lipsit de simțul realității. Ea ne sfătuia să nu ne prea încântăm de „genialitatea” noastră, fiind citat și Edison, după care compoziția geniilor cuprinde 99% transpirație și numai 1% inspirație. Concluzia lui I. Nistor era clară: studențimea trebuia să studieze cu toată seriozitatea, dacă dorea să izbândească în viață. Ion Nistor recunoștea însă că și partea cealaltă a baricadei avea obligații: Trebuiau create condiții bune de muncă pentru studenți, impunându-se o largă operă de asistență socială și medicală pentru ei: burse, cămine, mensa, dispensarul academic, preventoriul de la Gura Humorului, grădina de la Cernauca. O formă a griji pentru studenți este și interesul manifestat pentru propășirea bibliotecii universitare și a institutelor universitare.

Linile directoare de acțiune apar foarte clar în această dare de seamă.

La *Inaugurarea solemnă a anului de studiu 1938/1939*, rectorul Ion I. Nistor a expus *Darea de seamă asupra anului de studiu 1937/1938*. Raportorul a scos în evidență progresele evidente realizate de Universitatea cernăuțeană în toate direcțiile, ajungând unul din cele mai importante și dinamice centre de radiație și emisiune a științei, fiind cunoscută și peste hotarele țării. De data aceasta, Ion Nistor a pus accentul pe importanța activității științifice, deși scoate în evidență și faptul că

universitățile sunt adevărate uzine, în care se făurește și se modelează spiritul de creație al conducătorilor de mâine a destinului neamului românesc. Studii, cercetări migăloase au condus la extinderea cunoștințelor științifice și la răspândirea culturii prin numeroase publicații apărute în țară și în străinătate. I. Nistor citează periodicele Universității, „Codrul Cosminului“, nelipsind din nici una din marile biblioteci europene. În jurul Institutului de Istorie și Limbă, cu ședințe bimensuale regulate, s-au grupat și membri corespondenți și asociații din afara Universității. Darea de seamă evocă și cursurile de popularizare, organizate pentru marele public și unele lucrări ale profesorilor de mare importanță. Ion I. Nistor a înființat și Serviciul academic de orientare profesională și asistență psihotehnică pentru examenul antropologic și medical al studenților, care se înscriau în anul I, întocmindu-se pentru fiecare student fișe antropologice și medicale.

Acestea au fost câteva elemente evocate în ultima dare de seamă analizată.

Trebuie să remarcăm faptul că dările de seamă prezentate de Ion I. Nistor erau foarte ample, incluzând informații bogate, detaliate. În afară de considerațiile generale semnalate până acum, dările de seamă cuprindeau informații despre mișcarea în mijlocul corpului didactic, decese, participări ale profesorilor la congrese naționale și internaționale, de cele mai multe ori participări active prin comunicări științifice, vizite ale unor personalități științifice străine la Universitate, date statistice în legătură cu studenții, asistența medicală și socială, cămine și burse, proprietățile Universității, licențiații și doctorii, societățile studențești, oficiul universitar etc.

Anuarele Universității constituie prima sursă esențială pentru cercetarea activității Universității din perioada interbelică. Este însă regretabil că pentru unii ani universitari n-au fost publicate anuare. Astfel, nu au apărut publicații de acest fel pentru anii 1919, 1919/1920, – 1922/1923, de asemenea lipsesc și anii 1928/1929 – 1932/1933, iar pentru anii 1938/1939, 1939/1940 apariția nu a mai fost posibilă. În 1940, Facultatea de Teologie a funcționat în refugiu la Suceava, iar celelalte facultăți cernăuțene au fost desființate. În anii 1941-1944, Facultatea de Teologie s-a reîntors la Cernăuți, unde a fost mutată și tânăra Politehnică „Gheorghe Asachi“ din Iași. În anii 1941-1944 s-au făcut numeroase demersuri pentru reînființarea Universității cernăuțene cu vechile ei facultăți.

Anuarele Universității, care au fost publicate, ne oferă informații obiective, precise de cea mai mare importanță. Aceste anuare și-au amplificat, în decursul anilor, tot mai mult volumul. De la 61 de pagini pentru anul de studiu 1923/1924, s-a ajuns în ultimul anuar editat, cel pentru anul de studiu 1937/1938 la 451 de pagini, ele constituind mărturii valoroase ale muncii creatoare desfășurate în centrul universitar Cernăuți. Aceasta, fiindcă în afară de darea de seamă a rectorului s-au publicat dările de seamă ale decanilor facultăților, lecțiile publice ținute la deschiderea solemnă a cursurilor, rapoartele profesorilor, conferențiarilor și lectorilor, referitoare la activitățile didactice și științifice desfășurate, datele biografice ale corpului didactic, publicațiile persoanelor didactice, numele licențiaților și doctorilor, datele statistice de la toate facultățile în parte (după anii de studiu, originea etnică și religie), dările de seamă ale bibliotecii (personalul științific și administrativ, lucrările efectuate, expozițiile organizate, vizite, lucrările științifice ale personalului), cursurile Universității, cursurile de popularizare ale Universității (conferențiarul, titlul conferinței, data), raportul Universității asupra caselor de recreație de la Gura Humorului și Cernaucă, darea de seamă a contabilității în legătură cu gestiunea Universității, raportul administrației asupra activității, tabloul studenților bursieri, raportul directorilor celor trei cămine studen-

tești. În anuar este reoglindită și activitatea Dispensarului Academic (cu date statistice concrete: consultații, pacienți, ore fizioterapeutice [electromedicale, ultraviolete, radiațiuni Solux, radiațiuni infraroșii, injecții, pansamente, operații, vizite la domiciliu și cămine, rețete, spitalizări, buletine și certificate, eliberări din farmacia dispensarului, Röntgenoscopie și Röntgenografie).

Interesant și semnificativ pentru respectul față de om este faptul că anuarele au cuprins numele *tuturor* salariaților Universității. S-au înregistrat astfel și numele curierilor, oamenilor de serviciu, paznicilor, pedelilor etc. (= un germanism întrebuintat în trecut în Bucovina = îngrijitor al unei instituții de învățământ), așa că anuarele ne ofereau un tablou complet al salariaților Universității. Inițial, apăreau în anuare și numele tuturor studenților, dar numărul acestora crescând și ajungând la peste 3 000 de studenți, aceasta n-a mai fost posibil, citarea limitându-se numai la licențiați, doctori, bursieri și căminiști.

Iar răsfoind paginile cu numele acestora, care în absoluta lor majoritate au trecut în lumea eternității, descoperim cu emoție că mulți dintre absolvenții Universității românești din Cernăuți au devenit membri ai Academiei Române, profesori universitari, oameni de știință, cercetători științifici, profesori de liceu, juriști, preoți, care și-au înscris numele lor în istoria culturii române.

Tragicele evenimente din 1940 și 1944 au contribuit la dispersarea forțată a unor intelectuali de mare valoare, formându-se astfel acea diasporă bucovineană, care a avut ca rezultat faptul că unii absolvenți ai facultăților cernăuțene au ajuns profesori universitari în Occident. Iar în țară foarte mulți licențiați și doctori ai Almei Mater cernăuțene au jucat un rol cultural, științific de mare anvergură.

În ceea ce privește provinciile de baștină ale profesorilor în perioada interbelică se pot spune următoarele: La Facultatea de Teologie până în 1940 corpul didactic a fost bucovinean, cu o singură excepție: un bănățean, și el fost student al Facultății de Teologie din Cernăuți. La Facultatea de Filosofie și Litere, majoritatea profesorilor erau bucovineni. Un exemplu elocvent îl constituie secția de matematică a acestei facultăți, unde *toți* profesorii și conferențiarii nu erau bucovineni, ci originari din București, Arad, Giurgiu, jud. Iași și jud. Bacău. La Facultatea de Drept a existat un oarecare echilibru. Profesorii veniți la Cernăuți din alte provincii românești s-au încadrat perfect în atmosfera academică bucovineană a Cernăuților. Marele matematician Simion Stoilov a declarat că cei mai frumoși ani din viață i-a petrecut la Cernăuți. Profesorii veniți în Bucovina au contribuit și ei semnificativ la progresul învățământului superior cernăuțean.

Vom încerca acum să dăm un tablou sintetic al publicațiilor periodice științifice și literare, fie editate sub egida Universității, fie scoase sub conducerea unor profesori universitari cernăuțeni în perioada interbelică.

Trebuie să atragem atenția că Universitatea austriacă n-a publicat nici un periodic științific, iar revista „Candela,” care a apărut în acel răstimp, a fost o revistă științifică editată de români, de profesori de la Facultatea de Teologie și de preoți din eparhia Bucovinei, fiind înființată în anul 1882 la Cernăuți la îndemnul marelui mitropolit Silvestru Morariu. Întrerupându-și apariția la începutul primului război mondial, revista a reapărut la 1 ianuarie 1923, de data aceasta sub conducerea exclusivă a profesorilor de la Facultatea de Teologie ca buletin științific al acesteia. Revista a publicat studii și articole de mare valoare, necrologuri, comunicări, recenzii, pastorale, reportaje, extrase din procesele-verbale ale ședințelor consistoriului din Cernăuți, bibliografie. Aici au publicat profesorii cernăuțeni, Vasile Tarnavski, Vasile

Gheorghiu, Nicolae Cotos, Dionsie Ieremiiv, Nicolae Cotlarciuc, Valerian Șesan, Romulus Căndea, Vasile Loichița, Domițian Spănu, Petre Procopoviciu, Ioan Zugrav, Vladimir Prelipcean, Orest Bucevschi, Vasile Grecu, Milan Pavel Șesan, Simion Reli, Alexandru Ieșan, Victor Morariu, Ilie Grămadă, Maximilian Hacman, Leca Morariu. În „Candela” au publicat și foști absolvenți ai facultății, între care unii au devenit personalități de prim rang ai vieții noastre culturale și universitare, ca Dumitru Stăniloiaie, Constantin Morariu etc.

O revistă cernăuțeană aparte a fost „Analele Dobrogei,” care s-a tipărit între 1920-1924 la Constanța, dar datorită faptului că directorul ei, Constantin Brătescu, a fost numit profesor la Universitatea din Cernăuți, acesta a mutat redacția la Cernăuți, unde a fost publicată până în 1938. Aceste *Anale* au fost o revistă pentru promovarea studiului științific al trecutului și prezentului Dobrogei, aici publicându-se pe lângă studii și articole de istorie, geografie, etnografie și folclor, literatură originală, traduceri, studii de istorie literară, recenzii și note de cărți. Dintre membrii corpului didactic universitar cernăuțean au colaborat la revistă: Constantin Brătescu, Teofil Sauciuc-Săveanu, Ion I. Nistor, Teodor Bălan, Leca Morariu, Eugen Păunel (directorul Bibliotecii), Dan Iliescu și Paul Kozak (ambii asistenți) și Ioan G. Popescu. Revista a evidențiat faptul că Teofil Sauciuc-Săveanu și-a închinat cea mai mare parte din activitatea sa științifică pe terenul explorării vechii Callatis. În 1926, Constantin Brătescu a publicat studiul *Toponimie românească în Bulgaria*. Iar volumele din 1938 au fost închinare Cadrilaterului.

Publicația periodică cea mai longevivă a Universității, a Facultății de Filosofie și Litere a fost „Codrul Cosminului.” La 4 februarie 1922, Universitatea hotărâse să înființeze un Institut de Istorie și Limbă ca formă de organizare a muncii științifice, având ca obiectiv și editarea unui buletin științific, care a și apărut în 1924, avându-l ca director pe Ion I. Nistor și ca secretar de redacție pe Vasile Grecu. Institutul a ținut regulat ședințe, iar „Codrul Cosminului” a publicat studii vaste de sute de pagini, articole mărunte, comunicări, cronici, reportaje, dări de seamă, recenzii. Toate contribuțiile, indiferent de proporții, au o valoare deosebită. „Codul Cosminului” a fost o publicație care se găsea în toate marile biblioteci europene. Notăm pe următorii universitari cernăuțeni, care și-au adus contribuția la bunul renume al cercetării științifice cernăuțene: Ion I. Nistor, Eugen Herzog, Vasi-Gherasim, Vasile Grecu, Teodor Bălan, Christea Geagea, Oreste Luția, Vlad Bănățeanu, Nicolai Grămadă, Eugen Păunel, Traian Brăileanu, Victor Morariu, Teofil Sauciuc-Săveanu, Leca Morariu, Grigore Nandriș, Alexandru Bocănețu, Dimitrie Marmeliuc, Constantin Brătescu, Carol Siegel, Simion Reli, Romulus Căndea, Alexandru Ieșan, Radu Sbiera, Ilie Corfus, Al. Bocanețu.

Au apărut studii de filologie, literatură și istorie, în special în legătură cu perioada medievală a istoriei românilor. Un studiu important este acela al lui Alexandru Bocanețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, din care aflăm că în momentul anexării Bucovinei de către habsburgi majoritatea populației orașului era formată din români, lor urmându-le evreii. În 1787, în Cernăuți, existau 414 case și grădini, din care cel puțin 232 aparțineau românilor, iar 34 de edificii erau în posesia statului, acestea fiind clădite fie pe terenul românilor, fie pe teren domnesc, așa că în 1775 în stăpânirea românilor se aflau 266 case și terenuri, 76 case de locuit aparțineau evreilor, iar restul aparținea altor populații, ca armeni, greci, italieni etc. Grigore Nandriș în lecția sa inaugurală, *Unitatea lingvistică a popoarelor slave*, a elogiât activitatea remarcabilului slavist de la Universitatea din Cernăuți, Emil Kaluzniacki,

care, cercetând obiectiv istoria poporului român, a adus contribuții de seamă în legătură cu expansiunea elementului românesc în evul mediu în Galiția, unde numeroase localități erau vechi colonii românești, care însă până la urmă au fost deznaționalizate de slavi. Emil Kaluzniacki a cercetat problema elementelor românești în limbile ucraineană și polonă. Revista a publicat și dări de seamă despre congresele istoricilor. Din lipsă de spațiu nu mai putem cita alte titluri de studii și articole. Ultimul volum, X (1936-1939), a apărut în anul 1940.

„Revista filologică“ (1927-1928) a apărut ca organ al Cercului de studii filologice de pe lângă Facultatea de Filosofie și Litere. Cercul s-a constituit la 13 mai 1926. Până la 1 ianuarie 1928, cercul de studii ținuse 14 ședințe cu 25 de comunicări. Revista a publicat studii de lingvistică și filologie, studii critice, reportaje, dări de seamă, recenzii, dintre universitarii sau foști universitari cernăuțeni semnând: Alexe Procopovici, Matthias Friedwagner, Eugen Herzog, Leca Morariu, Sextil Pușcariu, Victor Morariu, Teofil Sauciuc-Săveanu. Mai notăm că al treilea congres al filologilor români a avut loc la Cernăuți (20-22 mai 1927), la care s-au discutat stabilirea terminologiei și ortografiei și problema studiilor clasice. Revista a avut colaborări și cu celelalte centre universitare românești.

La Cernăuți au apărut mai multe periodice (ziare și reviste) cu denumirea „Bucovina“. Una dintre aceste reviste a fost „Bucovina“, cu subtitlul foarte lung: *Revistă lunară de drept, sociologie și criminologie. Doctrină – Legislație și jurisprudență – Sociologie generală – Știință clinică și legislație penitenciară comparată – Antropologie și antropometrie – Psihiatrie – Psihologie și Patologie criminală*. Director era Constantin Rădulescu, redactor prim, Gheorghe Alexianu, din comitetul de redacție făcând parte Anastase Ștefănescu-Galați, Dimitrie Gălășescu-Pyck, Traian Brăileanu, iar de la Iași, C.I. Parhon. Revista își propusese ca prin studii de doctrină, prin critici, prin publicarea și adnotarea jurisprudenței Înaltei Curți de Casație și Justiție, referitoare în special la litigiile și legile bucovinene și la hotărârile instanțelor judecătorești de orice grad, să contribuie la învigorarea vieții juridice bucovinene. Revista se dorea să fie o tribună a Bucovinei juridice, publicând articole interesante. Cantitativ, contribuția profesorilor cernăuțeni a fost mai mică: C. Rădulescu, G. Alexianu, D. Gălășescu-Pyck, Ilie Popescu-Spineni, Ioan Țurcanu, Erast Diti Tarangul, Christofor Coroamă.

De o mare valoare științifică a fost „Buletinul Facultății de Știință din Cernăuți“, citat în *Istoria științelor în România. Matematica, Mecanica, Astronomia* de George Șt. Andonie (București, Editura Academiei R.S. România, 1981). A apărut între 1927 și 1938, inițial sub direcția unui comitet de direcție compus din profesorii Eugen Bădărău, Mihai Gușuleac și Ioan Prelipcean. Majoritatea articolelor au fost publicate în limbile germană sau franceză, ceea ce ne îndreptățește să tragem concluzia că autorii s-au gândit la o cât mai mare răspândire a buletinului, fiind conștienți de valoarea acestor contribuții științifice. Volumul din 1937 a fost închinat lui Constantin Hurmuzachi, iar cel din 1938 lui Nicolae Florescu, ambii foști profesori cernăuțeni. (Nicolae Florescu a făcut parte din pleiada primilor fiziologi români și a realizat în 1904 primele transplant experimentale de rinichi. Vezi: *Istoria științelor în România. Medicina*, sub redacția Șt.M. Milcu și B. Duțescu, București, Editura Academiei R.S. România, 1980 și *Istoria științelor în România. Biologia*, sub redacția Emil Pop și Radu Codreanu, București, Editura Academiei R.S. România, 1975.) Contribuții valoroase au publicat aici universitarii Eugen Bădărău, C.I. Bedreag, Nicolae Steleanu, Ioan Cuculescu, Vasile Cuculescu, Nicolae D. Costeanu, Gheorghe I. Costeanu,

Eugenia R. Sbiera, Mihai Gușuleac, Nicolae Florescu, Constantin Cehovschi, Orest Marcu, Alexis Alexinschi, Ioan Prelipcean, Fritz Netolitzky, Eugen Botezat, Octav Mayer, Constantin Pârvescu, Herbert Mayer, Anton Mühldorf, Karl Alfons Penecks, Constantin Brătescu, Teodor I. Câmpan, Constantin Hurmuzachi, Mihail Mihailescu, Simion Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Miron Nicolescu, Dan Hulubei, Gheorghe Macrin, Radu Popovici, Constantin Cobilanschi, Margareta Dracinschi, Ceslav Ambrojevici, Emilian Țopa, Anton Husiatinschi, Dionisie Hacman, Ludovic Rodewald-Rudescu, Liviu Coroamă, Francisc Severin, Gheorghe Athanasiu, Ioan G. Popescu, Ștefan Petrescu, Valerian Baciuc, Traian D. Ștefureac, Gh. Maciuc, Dimitrie Totoiescu, Al. Cocoșinschi, Aram M. Frenkian, Franz Polaczek, Rodica Costeanu. Fără îndoială, sunt nume care au rămas în istoria științei românești. Dar nu numai! Un singur exemplu: Herbert Mayer a devenit o figură remarcabilă a științei germane! Buletinul s-a bucurat și de contribuții necernăuțene, dar, spațiul nostru fiind limitat, nu le putem cita.

Una dintre revistele cernăuțene de prestigiu a fost și „Revista de pedagogie“. (Vezi Mircea Grigoroviță, *Din tradițiile presei pedagogice românești. Revista de pedagogie [1931- 1943]*, în „Revista de pedagogie“, 10/1991, București.) Director a fost Constantin Narly. Revista, poate cea mai bună publicație pedagogică românească, fiind organ al Institutului și Seminarului Pedagogic Universitar, și-a avut redacția și administrația în localul Seminarului Pedagogic din str. Spiru Haret, 2. Revista a inclus următoarele rubrici: Studii (unele și de sute de pagini), Politica școlară și culturală, Școala primară, Revista documentară: a) Experiințe și sugestii, b) Școala primară, c) Actualități, d) Marginalia. Recenziile completau pertinent sumarul revistei care după 1940 a mai apărut, până în 1943, la București. Autorii erau la curent cu toate noutățile științifice din țările avansate, de subliniat fiind temeinicia, vastitatea, combativitatea, seriozitatea și varietatea materialelor publicate. Un colaborator francez, Gaston Richard, a elogiat activitatea lui C. Narly, scoțând în evidență și deosebita importanță culturală a Cernăuților. Autorii universitari cernăuțeni sunt: C. Narly, Silvestru Găina, Irina Balmoș, Traian Brăileanu, Romulus Căndea, Traian Chelariu, Aram Frenkian, Ilie Grămadă, Mihai Gușuleac, Maximilian Hacman, Ernst Kallós, Dimitrie Marmeliuc, Victor Morariu, Grigore Nandriș, George Onciul, Alexe Procopovici, Simion Reli, Milan Pavel Șesan, Emilian Țopa, Leon Țopa.

Institutul de Pedagogie avusese trei secții de cercetare științifică: Pedagogie (conducător: Constantin Narly), Etică (conducător: Traian Brăileanu) și Psihologie (conducător: Alexandru Ieșan).

Acum devine necesară o mică paranteză. În timpul stăpânirii austriece nu exista practica pedagogică, n-a existat un liceu unde studenții de la Facultățile de Filosofie și Litere, de la Științe și de la Teologie ar fi putut, ca viitori profesori, să-și facă practica pedagogică. După revenirea în 1918 a Bucovinei la patria-mamă, odată cu extinderea legilor școlare românești în provinciile românești eliberate de sub stăpânirea străină, s-a simțit nevoia coordonării studiilor universitare în vederea pregătirii teoretice și practice a viitorilor candidați la examenele de capacitate pentru acordarea titlului de profesor secundar. Începând cu anul 1925, grupuri de studenți și studente au asistat la lecții la liceele cernăuțene, „Aron Pumnul“, Ortodox de băieți „Mitropolitul Silvestru“, Ortodox de fete „Elena Doamna“, și la școlile normale de băieți și de fete. În 1929, a fost înființat într-o clădire din str. Spiru Haret Seminarul Pedagogic care, între 1929 și 1940, a dezvoltat o muncă foarte utilă în evoluția învățământului. S-a construit și un local nou.

Deși învățământul secundar din Bucovina fusese un învățământ foarte temeinic în ceea ce privește cunoștințele de specialitate, totuși noile tendințe pedagogice nu-și făcuseră încă drum în Bucovina, așa că pregătirea pedagogică teoretică și practică a profesorilor bucovineni nu era la înălțimea cunoștințelor lor temeinice de specialitate. De aceea, crearea catedrei de pedagogie și istoria pedagogiei la Facultatea de Filosofie și Litere a umplut un gol în pregătirea studenților cernăuțeni. Director al Seminarului Pedagogic a fost numit Constantin Narly, iar subdirector Simion Reli.

Leca Morariu a fost sufletul mai multor publicații periodice bucovinene. Între 1930 și 1944, profesorul cernăuțean a publicat „Buletinul Mihai Eminescu. Lămuriri pentru viața și opera lui Mihai Eminescu“, buletin unic în felul său în perioada interbelică, consacrat în exclusivitate cercetării vieții și operei marelui poet, publicând studii, articole și note critice. În refugiu buletinul a apărut la București, apoi la Râmnicul Vâlcea. În total au apărut 22 de fascicule. Universitarii cernăuțeni, care au colaborat, sunt: Leca Morariu, Victor Morariu, Petru Iroaie și Toader Bălan. În ultimele decenii, preocupările buletinului au fost sporadic continuate la București de „Caietele Eminescu“ (vezi I. Hagiu, *Dicționar al presei literare românești* [1979 – 1982], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987).

Revista „Pagini juridice“, cu subtitlul *Doctrină – Jurisprudență – Legislație*, care a apărut la Cernăuți între 15 iunie 1933 și 15 mai 1940, s-a bucurat de o mai redusă colaborare universitară. În martie 1934 i-a apărut un supliment: „Buletinul Asociației cercului de drept public“. Constituindu-se cercul, cenזורi erau Valentin Al. Georgescu și Vasile Negru. Pe atunci decan al Baroului Bucovinei era Constantin Rădulescu. Colaborări universitare au venit de la Constantin Rădulescu, Gheorghe Alexianu, Ioan Rădulescu sau viitori universitari ca: Val. Al. Georgescu, Vasile Negru și Erast Diti Tarangul.

S-au publicat două necrologuri, ale profesorilor Constantin Isopescu-Grecul și Ioan Rădulescu.

Leca Morariu a editat sub egida Universității din Cernăuți „Buletinul Institutului de Literatură“, până în 1940 însumând 17 broșuri, cu autori universitari cernăuțeni ca: Leca Morariu, Victor Morariu, Petru Iroaie. Menționăm că Institutul de Literatură avea, în 1940, 14 membri onorifici, între care Matteo Bartoli (Torino), Giulio Bertoni (Roma) și Carlo Tagliavini (Bologna) și 38 membri activi: profesori universitari și secundari, avocați etc., care erau fie cernăuțeni, fie cu domiciliul în alte localități din țară. Iar Institutul Cernăuți (1941 – 1944) a activat în cadrul Facultății de Teologie, succedând Institutului de Literatură și publicând studii temeinice.

Primul număr al revistei „Însemnări sociologice“ a apărut la 5 aprilie 1935, director fiind sociologul Traian Brăileanu. În *Anuarele Universității* această revistă n-a fost citată de rectorul Universității, motivul fiind curentul politic legionar reprezentat de această publicație, care a apărut până în 1938, iar apoi, pentru un scurt timp, la București în 1940. La Cernăuți redacția se afla în locuința lui Traian Brăileanu din str. General Berthelot, în cartierul vilelor. Articole și note au semnat în perioada cernăuțeană Traian Brăileanu, Leon Țopa, George Macrin, Constantin Narly, Ioan Țurcanu.

Cea mai longevivă revistă bucovineană, „Junimea literară“ (1904 – 1914; 1923 – 1939) și „Făt-Frumos“ (1926 – 1944) au fost cele mai importante reviste literare bucovinene, „Revista Bucovinei“ (1942 – 1945) având o viață mult prea scurtă, încetându-și existența în refugiu la Timișoara.

Conducătorul revistei „Junimea literară“ a fost Ion I. Nistor, iar cadre universitare care au colaborat au fost: Sextil Pușcariu, Ion I. Nistor, Victor Morariu, Leca Morariu, Valerian Șesan, Romulus Cândea, Dimitrie Marmeliuc, Vasile Loichița, Vasile Gherasim, Constantin Berariu, Constantin Narly, Traian Chelariu, Silvestru Găina etc. „Junimea literară“ a editat și o *colecție* a revistei, tipărindu-se șapte lucrări, dintre universitari semnând Traian Chelariu, Octavian Ștefanovici, Dimitrie Marmeliuc și Valentin Al. Georgescu.

Vlad Bănățeanu a tipărit la Cernăuți în 1938, 1939 și 1943 revista „Revue des études indo-européennes“.

O viață foarte scurtă, efemeră, a avut și „Fond și formă“, cu subtilul „Critică generală și specială. Specificul și pitorescul limbii“. Un număr a apărut în 1938 la Cernăuți și altul în 1944 la Râmnicu Vâlcea. Director a fost Leca Morariu. I. Hangiu a subliniat caracterul polemic al revistei.

Am prezentat mai mult decât sintetic în aceste pagini și revistele care au avut legături cu Universitatea cernăuțeană. Am citat nume de colaboratori, care au fost universitari cernăuțeni. Dar cu siguranță un studiu necesar ar putea fi foarte util și în legătură cu contribuțiile foștilor studenți, care s-au realizat în afara Universității din Cernăuți. Autori au fost și personalități care n-au avut legături directe cu centrul universitar Cernăuți. Și aceste nume n-au putut fi amintite, tot din lipsă de spațiu.

„Studentii“, organizați benevol în societăți academice, au editat *periodice*, ca de exemplu gazeta pentru popor „Deșteptarea“, revista unoristică „Hacu“. Au apărut și *almanahuri* și *anuale*.

Ne-am străduit în acest articol să oglindim câteva aspecte din preocupările educative care au dominat activitatea didactică din perioada interbelică și din munca științifică, așa cum s-a conturat aceasta în periodicele Universității. Nu s-a cercetat acum ceea ce s-a publicat separat în cărți și broșuri, precum și în alte periodice.

SUMMARY

The article renders the atmosphere in which the activity of the Cernowitz University was carried on in the inter-wars period. In Rector Ion Nistor's reports, which were published in the *University Yearbook*, detailed information about the activity of all sectors and departments of the university are contained, along with I. Nistor's theoretical considerations on the role of the university in that historical epoch. A synthetic picture of the scientific and literary periodicals is presented, edited under the aegis of the university.

INSTITUTUL DE ISTORIE DE PE LÂNGĂ FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN CERNĂUȚI

Procesele-verbale ale ședințelor ținute în perioada 28 noiembrie 1942 – 22 februarie 1944

Mircea Lutic

Cernăuți

O perioadă puțin cunoscută și aproape necercetată din istoria culturii românești în Bucovina este cea a ultimului război, mai cu seamă anii 1941-1944, când românitatea de aici, revenită la matcă, s-a dezvoltat, în ciuda condițiilor grele de beligeranță, pe un fâgaș firesc, de normalitate și echitate națională. Este un răstimp bântuit de contrarietăți și incertitudini, dar de o manifestă efervescență culturală, de o febrilă resurecție a etosului. Deși lipsită de instituția sa culturală de vârf – Universitatea, Bucovina a întreținut în această perioadă o atmosferă de veritabilă culturalitate, aplicându-se în acest scop cele mai diverse modalități și forme de redresare spirituală.

Pentru confirmarea celor spuse, voi încerca să redau, în mare, momentele mai importante ale procesului cultural din provincie în acest scurt interval de timp, fără ambiția de a îmbrățișa toate aspectele lui multiple și diverse. După cum se știe, în urma dictatului de sinistră pomină, parvenit din culisele clicii Stalin-Hitler, în iunie 1940, România a fost obligată, prin amenințarea cu forța, să evacueze nordul Bucovinei, inclusiv Universitatea cernăuțeană și toate instituțiile și societățile culturale, care formau zestrea ancestrală și mândria acestui plai. Neputându-se menține în refugiu (spațiul din care își recruta studenții fusese ocupat, profesorii erau răzlețiți pe aiurea, iar sediul, utilajul, laboratoarele și biblioteca rămăseseră în teritoriul înstrăinat), Universitatea își întrerupe activitățile, în timp ce o parte din societățile de cultură își găsesc adăpost în diferite localități ale țării. Din masivul și coerentul ansamblu universitar, constituit de-a lungul anilor cu mari strădanii și dărâmat de năprasnă în câteva zile, s-a păstrat doar Facultatea de Teologie, care și-a petrecut sorocul de un an de bejenie în orașul Suceava. În august 1941, după reîntregire, din cauza dificultăților insurmontabile ale timpului de război, comisia de reorganizare a învățământului superior hotărăște desființarea definitivă a Universității cernăuțene – cu perspectiva redeschiderii ei la prima ocazie favorizantă, – partea salvată din bunurile academice fiind trecută în patrimoniul Universității din Iași. A continuat să existe o singură facultate – cea de teologie, – care, după desființarea Facultății Teologice din Iași, a revenit la Cernăuți cu unii dintre profesorii și studenții acesteia din urmă, rămânând

la momentul respectiv singura în funcțiune din întreaga Moldovă. Prin actul de înființare, Facultatea a primit inițial statutul de organizare autonomă, sub egida Ministerului Culturii Naționale. Ulterior ea a fost trecută, ca structură subordonată, în sistemul Universității ieșene. Aceeași comisie de reorganizare a decis ca Politehnica „Gh. Asachi” din Iași să fie strămutată la Cernăuți și completată cu încă două facultăți: una de construcții și alta de mine. Răspunderea pentru reorganizarea acestei instituții pe teren bucovinean a fost pusă în seama profesorului Cristea Ottin, rectorul ei¹.

Vechea clădire a Universității din Cernăuți, unde la etajul II, în Sala profesorilor teologi, și-a inaugurat activitatea Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie (Fotografie de Vasile Băcu)

Necesitatea redeschiderii Universității cernăuțene a fost abordată în mai multe rânduri, ca o chestiune de prestigiu atât pentru spiritualitatea Bucovinei, cât și pentru spiritualitatea românească în ansamblu. Astfel, la 22 august 1941, ziarul „Universul” publică, sub semnătura corespondentului său cernăuțean Constantin Loghin, articolul cu titlul: *Problema Universității românești din Cernăuți. De ce a fost desființată această Universitate și de ce ar trebui să ia din nou ființă*. Apreciind importanța publicației, gazeta „Bucovina” o reproduce prompt, chiar în ziua următoare². După un succint excurs în istorie, autorul relevă meritele acestui așezământ bucovinean de elită în opera de afirmare a românismului în ținut și, contestând oportunitatea închiderii Universității, aduce dovezi de netăgăduit în favoarea redeschiderii ei, fapt care ar constitui „cel mai vădit certificat de înălțare sufletească”.

La puțin timp după decizia comisiei de reorganizare a învățământului superior, decizie despre care s-a vorbit mai sus, în luna octombrie 1941 o delegație de profesori universitari, condusă de fostul prorector al Universității din Cernăuți, Max Hacman, se prezintă în audiență la guvernatorul Bucovinei, Corneliu Calotescu, înmânându-i

un memoriu în problema respectivă, cu argumente peremptorii de ordin istoric și cultural. Semnat de 39 de personalități ale vieții academice bucovinene, profesori și conferențieri, printre care Vasile Tarnavski, Eugen Botezat, Ion Nistor, Vasile Gheorghiu, Max Hacman, Teofil Sauciuc-Săveanu, Nicolae Cotos, Vladimir Prelipcean și alții, memoriul a fost înaintat și celor mai înalte foruri de decizie ale țării, precum și lu Radu Rosetti, ministrul culturii naționale, cultelor și artelor³.

După îndelungate dezbateri (și temporizări) la diferite niveluri, chestiunea era pe cale de rezolvare. În iulie 1943, în corespondența *Universitatea din Cernăuți se va deschide în curând*, ziarul „Bucovina” relatează⁴ că o delegație condusă de același Max Hacman și compusă din foștii profesori universitari, Radu Sbiera, Alexandru Ieșan, Leca Morariu, Erast Tarangul, Orest Marcu, Ilie Bacinschi, Petru Procopovici și Vasile Negru, au discutat cu guvernatorul Corneliu Dragalina diverse aspecte ale reînființării Universității cernăuțene, „veche instituție de cultură și tradiție românească a Bucovinei”. Au fost abordate probleme privind localul, componența corpului didactic, colaborarea cu Politehnica „Gh. Asachi” etc. „Bucovina” va mai reveni la această temă în numerele sale din 5 august, același an, cu articolul lui Alexei Dragu *Spre realizarea unei mari probleme naționale*⁵, la 27 august – cu articolul lui Emil Costeau, *Universitatea Cernăuților*⁶ și la 24 septembrie – cu articolul lui Max Hacman, *Misiunea națională a Universității din Cernăuți*⁷. Dar situația economică dificilă și precaritatea finanțelor țării în împrejurări de război, dar, mai ales, evenimentele care s-au precipitat în curând au zădărnicit redeschiderea acestei instituții de anvergură a culturii bucovinene. Au continuat însă să funcționeze Facultatea de Teologie (în fosta ei reședință) și Politehnica „Gh. Asachi” (în fostul sediu al Facultății de Litere și Filosofie).

În condițiile anevoioase ale timpului de conflagrație, Facultatea Teologică cernăuțeană și-a inaugurat cursurile din primul an la 11 noiembrie 1941 fără mari festivități și cu minim de publicitate⁸. În schimb, deschiderea anului al doilea de studii, la 25 octombrie 1942, a fost marcată de un fast deosebit și de prezențe proeminente. Au participat mitropolitul Tit Simedrea, guvernatorul Bucovinei, Corneliu Calotescu, primarul municipiului Cernăuți, Dumitru Galeș, decanul Vasile Loichiță și tot corpul profesoral al Facultății, precum și rectorul Universității din Iași, Mihail David, și secretarul general al acestei Universități, Emil Gherasimescu etc.⁹

Inițial, Facultatea a avut 349 de studenți (după datele de la începutul anului 1942), dintre care 90 bursieri ai ministerului. În anul de studiu 1942/1943 erau deja 373 studenți și 7 studente. Prin activitatea sa, această instituție era de fapt „un fragment de universitate”, care a cultivat mai „toate ogoarele academice”, cum a caracterizat-o Dragoș Vitencu. Pe lângă disciplinele teologice tradiționale, se predau cursuri de filosofie, istorie națională, limba și literatura română, muzică bisericească, limbile slavă, germană și rusă. Facultatea avea o bibliotecă fără egal (circa 30 000 volume), care, chiar și după pierderile irecuperabile suferite în timpul dezastrului din 1940 (8 000 de volume nimicite în mod barbar), rămăsese una din cele mai bogate din țară. Redeschisă la 19 februarie 1943, după o reorganizare din temelii a fondurilor, biblioteca l-a avut în frunte pe părintele diacon Traian Prodan, o personalitate bucovineană bine cunoscută. Corpul didactic a efectuat o susținută muncă în afara facultății, în cadrul cursurilor de popularizare și a conferințelor publice¹⁰, precum și prin predici rostite cu diverse ocazii religioase. Profesorii și studenții au organizat un cor al facultății și altul pe lângă Căminul Cultural de la Roșă-Stânca, au inițiat numeroase șezători culturale. La expoziția „Bucovina întregită” din 1 noiembrie 1942,

3. Procesul verbal

al sedinței de inaugurare a activității Institutului de Istorie din Cernăuți.

În ziua de 20 Ianuarie a.c. la ora 18 a avut loc inaugurarea Institutului de Istorie de lângă Facultatea de Teologie. Lângă membrii consiliului au luat parte:

Dr. decan Vasile Lăbulea, profesorii Vasile Gheorghiu, Petru Procopovici, Felipeanu, P. Dondelcean, Jugean, Bucevschi și Leca Morari, apoi Dumitru Orntue Bucevscean, Căpăruș, Grigoriu, Dobos, delegatul mitropolitului Sighirnoș, și N. A. Kleg. Sedința a fost felicitată de Dr. decan Lăbulea care în cuvintele emoționante a Dr. Felipeanului a spus:

Dr. Lăbulea, directorul Institutului a atârnat în decursul zilei atât importanta istoriografică cât și a esenței Institutului nostru de Istorie, îndreptându-se în vorbirele vehemente din ziua de astăzi când s'ar putea înălța să se țină dreapta drepturile noastre asupra patrimoniului nostru obiectiv.

Au fost proclamați membri noi:

Profesorii de teologie Vasile Gheorghiu, Victor Morari, Căpăruș și Valerian Dondelcean, asistații Procopovici, Petru Procopovici, Alexandru Șesan, Vladimir Felipeanu, Ionuț Căpăruș și Popescu-Rabova.

Au mai fost proclamați membri doamni: Filaret Dobos, Măd. Mădăraș, Dumitru Bucevscean, Nicolae Șteuș, Vlad. Bănuțeanu.

Facsimilul unei pagini din Cartea proceselor verbale cu textul autograf al lui Teodor Bălan (Fotoreproducere de Vasile Băcu)

moniumul românesc al Bucovinei realizări de autentică inspirație și osârdie națională, lăsând numai în plan editorial peste 30 de fascicule pe cele mai diverse teme, care au format o întreagă colecție. În toamna anului 1943, când pregătirile pentru redeschiderea Universității cernăuțene erau în toi, pe lângă institut a fost creată o secție științifică, ca nucleu al viitoarei Facultăți de Știință.

Condițiile de trai ale studenților teologi, în pofida regimului de război, erau asigurate la nivelul celor mai bune standarde de viață. Facultatea a avut inițial două internate: „Al. Xenopol” și „Junimea” (director: Oreste Bucevschi) – pentru 105 studenți. Ulterior s-a adăugat al treilea – „Mitropolia”, așa că numărul studenților asigurați cu cămin a crescut până la 124.

O pagină deosebită prestanță în munca Facultății de Teologie din Cernăuți în această perioadă este legată de existența Institutului de Istorie de pe lângă ea – for științific cu merite atât în istoriografia noastră ecleziastică, cât și în istoriografia

Facultatea a prezentat bogatele și valoroasele realizări științifice ale teologilor ei, cărți bisericești rare, manuscrise de mare interes cultural-istoric, reproduceri de pictură și grafică, documente despre aflarea lui Mihai Eminescu la Cernăuți și altele.

Savanții Facultății au dezvoltat și o susținută activitate editorială. La ședința din 28 februarie 1942 a decanatului s-a adoptat hotărârea să fie reluată apariția prestigioasei reviste „Candela”, cu Vasile Gheorghiu ca director și cu Milan Pavel Șesan ca secretar de redacție¹¹. În scurtul răstimp cât Facultatea a existat la Cernăuți ca unitate separată, cu titlul de „mădular universitar”, profesorii ei au scos zeci de lucrări de valoare, marcate de o solidă fundamentare științifică și de o exemplară exactitate teologică. La 5 martie 1942, în cadrul Facultății a fost inaugurat Institutul „Cernăuți”, organizat și condus de Leca Morariu, așezământ care a înscris în patrimoniul românesc

națională românească în ansamblu. Constituit la 28 noiembrie 1942, Institutul a avut o viață scurtă, dar de o certă profesionalitate, despre care se știe neîngăduit de puțin chiar și în lumea exegeților. Deși ziarul „Bucovina” i-a oglindit cu regularitate și scrupulozitate activitatea, publicând dări de seamă desfășurate de la toate ședințele lui de lucru, cei mai mulți dintre investigatorii de azi (de publicul larg, dornic să cunoască trecutul Bucovinei, nici nu mai vorbesc), neavând acces la colecțiile ziarului, incomplete chiar, și la biblioteci de mare prestigiu, n-au cunoștință de munca acestui Institut decât la nivelul unor știri sumare și nu întotdeauna precise, ce trec dintr-o publicație în alta. Or, acest așezământ a fost la vremea sa o autoritate bucovineană incontestabilă în domeniu, cu membri de înaltă notorietate științifică, personalități proeminente ale spiritualității românești, istorici, filosofi și filologi care au publicat multiple lucrări importante, au editat reviste și anuare de specialitate, au organizat și au condus săpături arheologice¹² etc. Atât la Cernăuți, cât și, mai târziu, în refugiu la Suceava, Institutul a întreținut legături cu prestigioase instituții și asociații culturale din Berlin, Roma, Washington, Atena, Sofia, Praga, Bruxelles, München, Leipzig și altele, făcându-se astfel cunoscut în plan european, ba chiar universal.

Cercetând fondurile Arhivelor Statului din Cernăuți, am descoperit, printre altele, într-un dosar cu documente ale istoricului bucovinean Teodor Bălan (fond 216, inventar 7, cotă 6), procesele-verbale ale respectivului Institut, cuprinzând o „cardiogramă” a ședințelor de lucru, începând de la cea de constituire din 28 noiembrie 1942 până la cea din 22 februarie 1944, care s-a dovedit a fi ultima de la Cernăuți. Or, în martie același an, din cauza invaziei bolșevice, Institutul s-a mutat la Suceava, unde a fost desființat în aprilie 1948 odată cu desființarea Facultății de Teologie, aflată acolo în refugiu¹³.

„Cartea proceselor-verbale” ocupă, din dosarul respectiv de 93 de file nume-rotate, 22 de foi (de la 72 la 93), adică 28 de pagini scrise, restul (reversurile) fiind albe. Blocul include, pe lângă procesele-verbale ale ședințelor, textul invitației (foaia 72, revers) și cererea lui Gheorghe Duzinchevici de demisie din comitetul de conducere, purtând data de 21 mai 1943, cu rezoluția din 22 mai a lui Simeon Reli de satisfacere a cererii (foaia 73, avers plus revers). Pe foaia 72, sus în dreapta, se află ștampila: „Facultatea de Teologie Cernăuți. Institutul de Istorie”, iar jos, în stânga, nota: „Începutul: 28 noiembrie 1942”.

Nutrind speranța că aceste procese-verbale vor aduce lumină în împrejurările complet (sau parțial) necunoscute ale activității Institutului de Istorie în cauză, le publicăm aici cu notele de rigoare și, pentru o mai largă cuprindere a faptelor, cu amănunțite trimiteri la dările de seamă din ziarul „Bucovina”.

„Procesul-verbal

al ședinței constitutive din 28 noiembrie 1942

La 25 noiembrie 1942 dl Teodor Bălan, directorul Bibliotecii Universității din Cernăuți, a trimis profesorilor de istorie de la Facultatea de Teologie și celor de la liceele din localitate următoarea invitație: «Simțindu-se nevoia înființării unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie din localitate, cu onoare Vă invităm să luați parte la ședința de constituire, care va avea loc sâmbătă, 28 noiembrie a.c., la orele 18, în încăperile Bibliotecii Universității»¹⁴.

Următorii domni au dat urmare invitației, apărând la ora indicată în biroul direcțiunii Bibliotecii Universității: Simeon Reli, Milan Șesan, Nicolae Grămadă, Gh.

Nr. 1. Procesul verbal
al

Sedinței constitutive din 28 Noiembrie 1942.

La 25 Noiembrie 1942 dl. Teodor Bălan, Directorul Bibliotecii Universității din Cernăuți, a trimis profesorilor de istorie de la Facultatea de Teologie și celor de la Liceele din localitate următoarea invitație:
Cernăuți, 25 Noiembrie 1942.

Simulându-se nevoia înființării unui "Institut de Istorie" pe lângă Facultatea de Teologie din localitate, cu scopul de a invitați să luați parte la sedința de constituire, care va avea loc la ora 18, 28 Noiembrie a.s. la ora 18 în încăperile Bibliotecii Universității.

Convocatorul:
Teodor Bălan.

Urmașorii domnii au dat semnare invitației apărând la ora indicată în biroul Direcției Bibliotecii Universității:

Simion Rebi, Iulian Secan, Nicolae Grămada, Gh. Ozonelariu, Const. Tomescu, Alois Grigorevici, prof. I. Zugrav, Vasile Loichiță, Diaconul Alexandru Ciurea, Cezar Ambrojevici.

Au lipsit, dar au aderat la ideea înființării Institutului de Istorie domnii:

Părintele Erast Costea, Leca Morariu, C. Loghin, și Alfred Klug, conducătorul Institutului de Știință German din localitate.

La ora 18¹⁵, dl. Teodor Bălan în calitate de inițiator, ia cuvântul, mulțumind

Facsimilul unei pagini din Cartea proceselor-verbale cu textul autograf al lui Teodor Bălan (Fotoreproducere de Vasile Băcu)

100 și 101 recunoaște înființarea și funcționarea de institute la facultăți.

Se dă apoi cuvântul dlui T. Bălan, care, după câteva cuvinte explicative, dă citire actului constitutiv al Institutului, care se acceptă fără nici o modificare.

ACTUL CONSTITUTIV

[Noi], subsemnații, istorici și literați din Cernăuți, având în vedere:

1) Că înființarea unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți este necesară,

Duzinchevici, Constantin Tomescu, Alois Grigorevici, prof. I. Zugrav, Vasile Loichiță și diaconul Alexandru Ciurea; Cezar Ambrojevici¹⁵.

Au lipsit, dar au aderat la ideea înființării Institutului de Istorie, domnii: părintele Erast Costea, Leca Morariu, C. Loghin și Alfred Klug, conducătorul Institutului de Știință German din localitate.

La ora 18.15 dl Teodor Bălan, în calitate de inițiator, ia cuvântul, mulțumind tuturor domnilor pentru aderarea la ideea înființării Institutului și pentru participare. Dsa roagă pe domnul decan al Facultății de Teologie, Vasile Loichiță, să conducă ședința.

Dl V. Loichiță, ocupând scaunul prezidențial, mulțumește dlui T. Bălan pentru inițiativa luată și pentru lucrările preliminare făcute de dsa. Dl V. Loichiță constată că acționăm conform Legii învățământului superior în vigoare, care la articolele

2) Că numărul istoricilor din Cernăuți este suficient de mare pentru asigurarea existenței unui asemenea institut,

3) Că o colaborare strânsă între istoricii din Cernăuți se impune,

4) Că editarea unei reviste istorice bucovinene este în interesul țării noastre
Și, întrunindu-se astăzi, la orele 18, în încăperile Bibliotecii Universității, am hotărât înfițarea unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți.

Cernăuți, 28 noiembrie 1942.

Acest act constitutiv a fost semnat de următorii domni: dr. Vasile Loichiță, decanul Facultății de Teologie, profesor Constantin Tomescu, prof. I. Zugrav, dr. Nicolae Grămadă, prof. dr. S. Reli, dr. Alois Grigorovici, dr. Ceslav Ambrojevici, dr. Gheorghe Duzinchevici, dr. Teodor Bălan, prof. dr. Milan Șesan, asistent univ[er-sitar] Al. I. Ciurea.

Actul constitutiv a fost scris și semnat în patru exemplare, din care unul a fost trimis În[altului] Minister al Culturii Naționale, altul la Facultatea de Teologie din Cernăuți, altul la Universitatea din Iași, iar unul a rămas în arhiva Institutului.

La discuție au luat parte domnii:

Prof. N. Grămadă e de părere ca Institutul de Istorie să aibă o denumire.

Decan[ul] Loichiță crede că ar fi bine ca Institutul să poarte denumirea de „Eusebie Popovici“.

Dl C. Tomescu crede că e necesar ca munca istoricilor să fie mai asiduă, avându-se în vedere dezastrul produs de ruși. Sunt necesare întrunirile pentru facilitarea discuțiilor. În urma studiilor publicate până acum, Bucovina stă în fruntea istoriografiei românești. Exploatarea izvoarelor istorice a fost în Bucovina mai bună decât în altă [partel]. Dispariția Universității a lăsat un gol, care trebuie umplut printr-o muncă mai mare. Provincia Bucovinei este foarte neglijată de autoritățile superioare ale statului. Ministerul ar trebui să grijească mai bine de Bucovina. Trebuie să batem la ușa Ministerului. Suntem destui istorici și putem lucra.

Cere editarea unei reviste istorice.

Dl Gh. Duzinchevici e de părere că nu s-a precizat de ce istorie se va ocupa Institutul nostru.

I s-au dat informațiile necesare că Institutul se va interesa de istoria bisericească ortodoxă română și de istoria românilor.

Pentru alegerea comitetului, ședința se suspendă pe zece minute. La redeschidere, dl C. Tomescu propune următorul comitet: director: dr. Simeon Reli, secretar: dr. Teodor Bălan, casier: Nicolae Grămadă, bibliotecar: Milan Șesan, [membru] fără funcție: Gheorghe Duzinchevici. Toți membrii comitetului au fost aleși unanim.

După alegerea comitetului, dl decan Loichiță părăsește prezidiul, dorind Institutului prosperitate.

Dl Reli ocupă scaunul prezidențial, mulțumind pentru încredere.

Se hotărăște ca toți membrii prezenți să fie considerați drept membri constitutivi ai Institutului.

Dl Bălan face propunerea ca mitropolitul Bucovinei, Tit Simedrea, și dl profesor Ion Nistor să fie proclamați membri de onoare. Propunerea a fost primită unanim.

Dl Duzinchevici cere un comitet de direcție pentru revista istorică ce urmează să se publice. A rămas ca ulterior, când va fi cazul, comitetul să ia hotărâri în privința aceasta.

Ședința s-a terminat la orele 19.15.
Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal¹⁶.

Cernăuți, 1 decembrie 1942¹⁷.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal
al ședinței comitetului din 4 decembrie 1942

Ora 17. Prezenți domnii: Reli, Duzinchevici, Grămadă și Bălan.

Programul de muncă

Se hotărăște să se publice o revistă istorică sau un anuar. Hotărâri definitive se vor lua ulterior.

Ședințele științifice se vor ține în ziua de 15 a fiecărei luni.

Se vor înainta cereri pentru subvenții guvernământului Bucovinei, primăriei Cernăuți și mitropolitului Bucovinei.

Se discută problema în ce fel s-ar putea alcătui un mic fond inițial.

Se vor trimite adrese despre constituirea Institutului diferitelor institute universitare.

Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal
al ședinței de inaugurare a activității Institutului de Istorie din Cernăuți

În ziua de 20 ianuarie a.c., la orele 18, a avut loc inaugurarea Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie. Pe lângă membrii comitetului, au luat parte: dl decan Vasile Loichiță, profesorii Vasile Gheorghiu, Petru Procopovici, [N.] Prelipcean, C. Tomescu, [I.] Zugrav, [O.] Bucevschi și Leca Morariu, apoi domnii Dimitrie Onciulescu, [Al.] Ciurea, [A.] Grigorovici, [F.] Doboș, delegatul mitropolitului, Arghiropol și dl A. Klug.

Ședința a fost prezidată de dl decan Loichiță, care în cuvinte emoționante a dorit Institutului spor la muncă.

Dl Simeon Reli, directorul Institutului, a arătat în discursul dsale atât importanța istoriografiei, cât și a existenței Institutului nostru de istorie, îndeosebi în vremurile neliniștite din ziua de astăzi, când s-ar putea să se tăgăduiască drepturile noastre asupra pământului nostru strămoșesc.

Au fost proclamați membri noi: profesorii de teologie Vasile Gheorghiu, Victor Morariu, Cicerone și Valerian Iordăchescu, Oreste Bucevschi, Petru Procopovici, Alexandru Ieșan, Vladimir Prelipcean, Iustin Moiescu și N. Popescu-Prahova. Au mai fost proclamați membri domnii: Filaret Doboș, Alexandru Bocănețu, Dimitrie Bucevschi, Nicodim Ițcuș, Vlad Bărățeanu, Ștefan Șlevoacă și Ilie Mandiuc.

COMUNICĂRILE ȘTIINȚIFICE

1) Dl Leca Morariu a făcut precizări asupra piesei *Comedia vremii* a lui Costache Facca, piesă care fusese reprezentată prima dată în București în anul 1835. În ea se biciuiește franțuzomania aceluia timp. În legătură cu Facca, se fac observații și asupra scriitorului Drăgușanu, care a tratat un subiect identic.

2) Dl Milan Șesan a vorbit despre *Un reformator al vieții bisericești la noi*. E vorba despre Mihai Șuțu, de la care a rămas un manuscris despre Mitropolia din București. Manuscrisul, care poartă data de 1784, merită să fie studiat.

3) Dl Nicolae Grămadă se întreabă dacă a existat în trecutul nostru instituția heraldică. Trecând în revistă părerile mai multor istorici care tangențial s-au ocupat de această problemă, dsa ajunge la concluzia că în Principatele Românești n-a existat instituția heraldică, deși ici-colo unele familii, imitând străinătatea, s-au servit de steme.

4) Dl Teodor Bălan tratează subiectul *Mihail Kogălniceanu și Bucovina* în baza unor scrisori inedite, găsite în arhiva familiei Hurmuzachi și în cea a Societății pentru Cultură. Kogălniceanu a vizitat Bucovina în anii 1834 și 1848, legând cu acest prilej prietenie trainică cu membrii familiei Hurmuzachi. De la Constantin H[urmuza-chi] dânsul a primit îndemnul să editeze revista «Arhiva Românească.» Kogălniceanu a fost unul dintre întemeietorii ziarului «Bucovina.» Timpul petrecut în Bucovina în anul 1848, mereu găzduit și ocrotit de membrii familiei H[urmuzachi], dânsul nu l-a uitat și într-o scrisoare târzie menționează că, în orice situație s-ar găsi și orice vâltoare politică l-ar înconjura, el nu va uita Bucovina și [pe] foștii săi patroni din Cernăuți și Cernauca.

Ședința s-a terminat la ora 20.

Cernăuți, 15 februarie 1943¹⁸.

Director: prof. S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal

al ședinței Institutului de Istorie din 20 februarie 1943

Începutul la orele 18.

Ședința a fost prezidată de dl director S. Reli.

De față au fost, în afară de membrii comitetului, domnii: Vasile Gheorghiu, Vladimir Prelipcean, Alois Grigorovici și Vlad Bănățeanu.

Dl Reli relatează că s-au înaintat cereri pentru subvenții instituțiilor bancare din localitate și Băncii Naționale din București. Tot dsa aduce la cunoștință că dl profesor Nistor a răspuns în scris la proclamarea dsale de membru onorar.

A fost proclamat membru dl Arghiropol, secretarul Mitropoliei bucovinene. Dsa are în pregătire lucrări importante despre trecutul bisericii din Bucovina.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

1) Dl Teodor Bălan: *Comitetul revoluționar din Cernăuți din 1948*. Refugiații moldoveni au înființat în Cernăuți un comitet revoluționar, despre activitatea căruia nu s-a știut nimic până acum. Acum, descoperindu-se atât statutele, cât și unele procese-verbale ale ședințelor, activitatea acestui comitet poate fi urmărită.

2) Dl Gheorghe Duzinchevici: *Răscoalele din Moldova [în] 1831 împotriva Regulamentului Organic*. Conform Regulamentului Org[anic], urma să se înființeze în Moldova o armată. Țăranii erau împotriva recrutărilor și au făcut răscoale în mai multe părți ale țării. Centrul pare a fi fost Hârlăul. Rușii au înăbușit aceste răscoale. Austria a înăsprit paza hotarului.

3) Dl N. Grămadă: *Modalitățile de transfer al bunurilor mobiliare în Moldova*. Legislația cea mai veche în Moldova a fost dată de Alexandru cel Bun. După ea urmează Legea lui Vasile Lupu. În aceste două legi se găsesc termenii juridici care apar în documente. Se vorbește despre urice, ispișoace și zapise.

Se încinge o discuție, la care iau parte domnii Duzinchevici și Bălan.

4) Dl A. Grigorovici: *Regele Ludovic XIV încearcă să câștige pe tătari împotriva țarului Petru cel Mare*. Franța era împotriva Rusiei, fiindcă ținea a îndepărta pe ruși de la Marea Neagră. S-au trimis soli la hanul tătăresc din Crimeea. Turcia, în cele din urmă, temându-se de un conflict cu Rusia, a destituit pe hanul francofil¹⁹.

Sfârșitul la ora 19.15.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal

al ședinței plenare din 26 martie 1943

Începutul: ora 18.

De față au fost domnii: I. Zugrav, Petru Procopovici, Simeon Reli, C. Tomescu, Al. Ieșan, T. Bălan, A. Ciurea, [E.] Costea, Cicerone Iordăchescu și Leca Morariu.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

1) Dl I. Zugrav vorbește despre o liturghie din secolul al XV-lea. Manuscrisul se găsește la Biblioteca Universității din Iași. E scris în formă de carte, fără început, are 53 foi, lipsesc 40 foi. Scris cu litere negre, inițialele cu roșu. Copiatorul a fost un oarecare Cristofor.

2) Dl L. Morariu face unele precizări cu privire la picturile de la mănăstirea Humor. Dumnealui pornește de la o însemnare făcută de N. Iorga. E vorba de familia domnească a lui Petru Rareș. De care fiu este vorba: Ilie sau Ștefan?

Dl Bălan răspunde că a publicat rezumatul unui document, din care s-ar putea stabili data picturii murale de la Humor.

3) E. Costea face constatări cu privire la pictura de la mănăstirea Voroneț. La arborele genealogic al Domnului Iisus se găsesc pictați și unii filosofi păgâni. Cum se

explică faptul acesta? E posibil că filosofii antici n-au fost în stare să împace pe om cu Dumnezeu. Acest lucru s-a întâmplat cu prilejul morții lui Hristos.

4) A. Ciurea vorbește despre *Catastibul breslei ciubotarilor din Huși din 1790*, găsit la Mitropolia din Iași. Respectivul manuscris se află la Arhivele Statului din Iași. Scrisoare chirilică, frumoasă.

5) S. Reli prezintă unele cărți ale Institutului «Cernăuți», apărute recent, [precum] și cărțile prezentate de dl profesor M. Șesan²⁰.
Sfârșitul la orele 19.30.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan

Dl profesor M. Șesan a prezentat următoarele cărți: a) Valerian Șesan: *Curs de drept bisericesc universal*, ediția a IV-a, Cernăuți, 1942; b) M. Șesan: *Împărțirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul domniei Comnenilor și Angelilor (1081-1204)*, Cernăuți, 1942; c) M. Șesan: *Pentru regenerarea vieții monahale*, Chișinău, 1943; d) *Candela*, volum comemorativ închinat amintirii prof. dr. Valerian Șesan, Cernăuți, 1942.

Dl prof. Leca Morariu a prezentat următoarele cărți...²¹

„Procesul-verbal

al ședinței comitetului din 20 mai 1943,
ținută în Sala profesorilor Facultății de Teologie

Începutul la ora 6.30 seara.

De față au fost: Reli, Ieșan, Duzinchevici, Bălan.

Dl Reli cere o ședință comemorativă solemnă în amintirea lui Dimitrie Onciul, de la moartea căruia se împlinesc două decenii.

Dl Reli cere un locțiitor de director, dsa fiind împiedicat câteodată să funcționeze. Este ales locțiitor de director dl M. Șesan.

În ce privește comemorarea lui D. Onciul, se cade de acord să se țină nu numai o singură conferință, ci mai multe. Se schițează programul după cum urmează:

- 1) Cuvânt de deschidere, rostit de directorul Institutului dl S. Reli.
- 2) Conferință cu titlul: *Dimitrie Onciul și Bucovina*, ținută de dl T. Bălan.
- 3) Conferință cu titlul: *Dimitrie Onciul ca istoric*, ținută de dl M. Șesan.
- 4) Conferință cu titlul: *D[imitrie] O[nciul] ca organizator al Arhivelor Statului*.
- 5) Cuvânt de încheiere, rostit de dl S. Reli.

Ziua comemorării: duminică, 30 mai a.c, ora 12, în Palatul Cultural.

Începutul la ora 7.30 seara

Cernăuți, 21 mai 1943.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan⁴

„Procesul-verbal

al ședinței plenare din 28 mai 1943,
ținută în Sala profesorilor Facultății de Teologie

Începutul la ora 16.15 seara.

De față au fost domnii: I. Zugrav, Șesan, Reli, Bălan, Mandiuc, Duzinchevici, Grămadă, Ciurea, Costea, Moiescu.

Dl Reli, în calitate de director, relatează că, din pricini neprevăzute, comemorarea lui D. Onciul s-a amânat pentru toamnă.

Se prezintă următoarele cărți apărute recent: a) M. Antonescu: *În serviciul țării*; b) Erast Costea: *Patru conferințe...*

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

1) Dl N. Grămadă vorbește despre un document din anul 1628, dat de Miron Barnovschi pentru satul Toporăuți, pe care îl închină mănăstirii din Iași. Documentul este ornamentat și posedă inițiale foarte frumos scrise. În colțul din dreapta sus se găsește un tablou votiv, care reprezintă în pictura miniaturistă chipul lui Miron Barnovschi. Documentul este din corium²², el este [și] obiect de artă.

2) Dl I. Zugrav prezintă o traducere românească a scrierii *Memoriale vitae sacerdotalis*, Viennae, 1828. Traducerea a fost găsită în Arhiva Mitropoliei Bucovinei. Traducătorul este, probabil, preotul Băncescu din Bucovina.

3) Dl Gh. Duzinchevici vorbește despre colonizarea unor nemți în anul 1844 în împrejurimile Brăilei, pe unul din domeniile statului. Este vorba de 35 de familii de nemți, sosiți din Basarabia. Altă colonie germană se constată în satul Balotești, județul Ilfov, moșia boierului Nicolai Labovary.

Se încinge o discuție, la care iau parte domnii Reli și Bălan.

4) Dl M. Șesan: Cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la Sinodul ortodox din Iași (1642), s-a publicat un număr festiv din revista «Biserica Ortodoxă Română», anul LX, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1942. În această revistă se citează și alte lucrări grecești apărute cu acest prilej.

Tot dl Șesan menționează apariția lucrării dlui S. Reli, *Istoria vieții bisericești a românilor*, vol. I, Cernăuți, 1942.

Dl Reli dă lămuriri cu privire la acest nou op al dsale, amintind că el a apărut cu sprijinul material și în Editura Facultății de Teologie. Lucrarea tratează istoria bisericii românești până la sfârșitul evului mediu (secolul al XV-lea).

5) Dl Moiescu prezintă un dicționar grecesc din 1712, tipărit la Venția cu cheltuiala lui C. Brâncoveanu.²³ Cartea face parte din numărul cărților care au fost tipărite cu cheltuiala domnilor români.

6) Dl S. Reli prezintă o *Lege căsătorală pentru toate țările austriecești*, tipărită la Cernăuți în 1816. Este o lege austriacă tradusă în românește.

Dl Bălan exprimă părerea că traducătorul trebuie să fie I. Budai-Deleanu, care în anul 1816 era funcționar la Ministerul de Justiție din Viena și tradusese și alte cărți în românește la ordinul autorităților austriece.

Dl Reli mai prezintă două copii fotografice reprezentând pe profetul Onufrei Deșchevici din Vama (1787–1846) și pe soția sa, fiica preotului Nosievici din Lențești. Interesant este costumele preoțesc de atunci, constând din antereu vărgat, în culori

deschise, cu giubea căptușită cu stofă albastră, care diferă de cel de astăzi din Bucovina, făcut după modelul hainelor preotești sârbești. Moda sârbească la preoții din Bucovina a fost introdusă de episcopul Daniil Vlahovici. Onufrei Dașchevici a fost tata lui Gheorghe D[ășchevici], tot preot la Vama, care, la rândul său, a fost părintele prof. dr. Animpodist Dașchevici, cunoscutul luptător naționalist din Bucovina.

7) Dl Teodor Bălan a citit două scrisori ale lui Constantin Stamati, trimise la 1841 lui Doxachi Hurmuzachi. Boierul basarabean comunica știri interesante despre Chișinău și despre unele persoane care au jucat un rol...²⁴
Ședința a luat sfârșit la ora 20.²⁵

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal

al ședinței plenare din 5 noiembrie 1943

Începutul la ora 17.

Au fost de față domnii: Vasile Gheorghiu, Zugrav, Reli, Grămadă, Bălan, Leca Morariu, Ițcuș, Șesan, Ciurea, Klug, Bucevschi, Procopovici, Tomescu, Doboș, Mandiuc, Loichiță, Victor Morariu, Costea, Bănățeanu, Moisescu și Grigorovici.

Dl Reli deschide ședința, care este în același timp [și] ședința de inaugurare a noului an școlar. Dsa dă următorul raport asupra anului de gestiune 1942/43. Prima ședință a Institutului s-a ținut la 28 noiembrie 1942, ultima 28 mai 1943. S-au ținut total 7 ședințe lunare. Comunicări au făcut: Bălan – 3, Costea – 1, Ciurea – 1, Duzinchevici – 2, Grămadă – 3, Mandiuc – 1, Grigorovici – 1, Leca Morariu – 2, Moisescu – 1, Reli – 2, Șesan – 2, Zugrav – 2. [În total] 21 comunicări.

Institutul n-a primit nici un ajutor din partea nimănui.

Alegerea noului comitet

Ședința se suspendă pe 5 minute. A fost ales vechiul comitet, afară de dl Duzinchevici, care a fost înlocuit cu părintele Ciurea.

Comemorarea lui D. Onciul

Ea a fost amânată pentru la toamnă.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Dl Leca Morariu vorbește despre întemeierea școlii primare din satul Balta Albă, județul Râmnicul Sărat, după un manuscris rămas de la Constantin Morariu. Titlul dosarului este: *Dosarul cu toate bârțile relative la fondarea școlii «C. Paloșanu» în cătuna Balta Albă, comuna Boldu, plasa Grădiștea, din 1882, aprilie 23*“. Se arată fotografia lui C. Paloșanu și a soției sale, Chița, care au donat pentru această școală suma de 15 000 franci, contribuind astfel la înființarea școlii.

Di Loichiță dă sugestia să se adune fotografiile oamenilor mari ai Bucovinei, pentru a alcătui albume. Iau cuvântul în această chestiune domnii L. Morariu, Grămadă, Bălan și se hotărăște alcătuirea unui asemenea album.

Di Zugrav vorbește despre *Liturghierul de la Rădăuți din anul 1745*. Exemplarul pe care-l posedă diferă de cel descris în *Bibliografia* lui Bianu-Hodoș. Păstrează titlul slavon, iar rugăciunile [sunt] scrise în românește. Liturghierul [se] termină cu o închinare pentru mănăstirea Putnei. Liturghierul este proprietatea Mitropoliei Bucovinei. A fost adus din Putna. Execuția impecabilă.

Di N. Grămadă vorbește despre *Stăpânii în satele bucovinene la 1780*. Stăpânii moșiilor au fost mănăstirile, Episcopia de Rădăuți, boierii și răzeșii. La 1775, unii boieri au rămas în Moldova, contribuind astfel la înstrăinarea moșiilor. În anul 1780 au fost arendași de moșii în Bucovina: 20 români, 6 poloni, 3 germani, 5 armeni, 7 armeni din Galiția, 9 jidani.

Au fost în Bucovina atunci: 4 orașe, 250 sate; 167 proprietari cu sediul în Bucovina, 76 proprietari cu domiciliul în afară de Bucovina; 159 proprietari cultivau singuri moșiile, 77 proprietari au dat în arendă moșiile.

Di V. Bănățeanu prezintă revista editată de dsa, numită „Revue des études indo-européennes“ (1943) și pe urmă face o comunicare despre „Calendarul armenesc păgânesc“. În secolul al XI-lea acest calendar a fost pus în concordanță cu calendarul iulian.

Di Simion Reli prezintă următoarele cărți: Tit Simedrea: *Vechea episcopie a Hotinului*; E. Costea: *Mănăstirea Voroneț*; T. Bălan: *Correspondența lui Gh. Tofan*; T. Bălan: *Eudoxiu Hurmuzachi și Memoriul românilor ardeleni din 1849*; *Revista de istorie bisericească din Craiova*.

Di M. Șesan prezintă volumul omagial închinat dlui profesor universitar dr. Ion Lupaș, început la 1941 și terminat la 1943; [și scrierile] arh. dr. Antimnicu, *Viața religioasă din Transnistria*; Tărchilă Nicolae: *Istoria filosofiei*, Sibiu, 1943.

Di Leca Morariu menționează că monumentele istorice din Bucovina se dărâmă. B[ună]o[ară], în Suceava, mănăstirea armenescă Zamca începe să dispară. Cere ca Istitutul nostru să se sesizeze de acest fapt. Dacă Istitutul nostru nu întreprinde nimic, dsa va lua măsuri [de unul singur].

Pe tema aceasta începe o discuție, la care iau parte dnii Zugrav și Bălan.

Se hotărăște: comitetul [trebuie] să înainteze un memoriu Î.P.S. mitropolitului Tit Simedrea și guvernatorului Bucovinei.²⁶

Ședința a luat sfârșit la orele 18.45.

Director: S. Reli

Secretar: T. Bălan“

„Procesul-verbal

al ședinței lunare din 22 februarie 1944

Începutul la ora 17.

De față au fost domnii: L. Morariu, S. Reli, N. Grămadă, I. Zugrav, P. Procopovici, D. Onciulescu, A. Ciurea, Fil. Doboș, M. Șesan, T. Bălan, decanul Bucevschi, I. Moisescu.

Di director Reli dă un raport asupra activității desfășurate de la ultima ședință încoace. Menționează îndeosebi ședința comemorativă aranjată în 12 decembrie

1943 în cinstea istoricului Dimitrie Onciul în aula Universității²⁷. Dsa prezintă scrierile apărute ale dlor L. Morariu, M. Șesan, T. Bălan, T. Bodogaie; se amintesc scrierile apărute: D) Volumele XVII și XVIII din *Cercetări științifice ale Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași*. Dl director rostește un cuvânt pios în amintirea răposatului I. Minea.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Fil. Doboș a vorbit despre *Românii de la Kiev. Amintiri din anii 1917-1918*. În Kiev s-a înființat în toamna anului 1917 Corpul voluntarilor români ardeleni și bucovineni. Sediul a fost Kievul. Arată rolul colonelului român Petrariu. S-a editat în Kiev ziarul român „România Mare”. Arată rolul lui G. Toma. S-au trimis în țară 8 batalioane de voluntari români. Vorbește despre Congresul ucrainean prezidat de Petliura, la care au luat cuvântul Sever Bocu și Isopescu. La Congresul naționalităților din Austro-Ungaria, ținut la Kiev, au vorbit Sever Bocu și Fil. Doboș.

Dl L. Morariu arată un document moldovenesc și face un rezumat al cărții lui P.N. Krassnov, *De la drapelul imperial la cârpa roșie*.

Dl T. Bălan comunică că în Universitatea²⁸ săsească din Sibiu se găsește un raport al unui funcționar austriac despre situația mănăstirilor din Bucovina din anul 1783.

Dl N. Grămadă vorbește despre „troienele” din Bucovina, amintite în hotarnice.

La propunerea dlui M. Șesan, este ales membru al Institutului nostru dl Ilie Vișan, directorul general al învățământului din Bucovina²⁹.

Sfârșitul: ora 19.10.

Director³⁰

Secretar: T. Bălan“

NOTE

1. Ziarul „Bucovina”, Cernăuți, an. I, nr. 33, 20 august 1941, p. 7, articolul redacțional *Soarta Universității din Cernăuți*.
2. *Idem*, nr. 36, 23 august 1941, p. 2.
3. *Idem*, nr. 80, 13 octombrie 1941, p. 3.
4. *Idem*, an. III, nr. 635, 22 iulie 1943, p. 3.
5. *Idem*, nr. 649, 5 august 1943, p. 3.
6. *Idem*, nr. 668, 27 august 1943, p. 1 și 3.
7. *Idem*, nr. 693, 24 septembrie 1943, p. 1 și 3.
8. *Idem*, an. I, nr. 106, 14 noiembrie 1941, p. 3.
9. *Idem*, an. II, nr. 412, 28 octombrie 1942, p. 4 și 7, articolul *Facultatea de Teologie din Cernăuți și-a deschiis cursurile* de Ion Ignătescu.
10. Activitatea aceasta, conjugată cu cea a altor instituții și societăți, devenise la ora aceea atât de intensă, încât contemporanii susțineau – mai în glumă, mai în serios – că orașul Cernăuți era „un sanatoriu cultural”, unde puteai face o adevărată „cură de... conferințe”.
11. „Bucovina”, an. II, nr. 197, 7 martie 1942, p. 2.

12. Bunăoară, unul dintre membrii Institutului, anume Ceslav Ambrojevici, sub auspiciile secției locale a Societății pentru Cultură, a organizat și a condus săpături arheologice sistematice la Mahala, județul Cernăuți.
13. Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 141.
14. Textul invitației este reprodus și la începutul dosarului (foaia 72, revers).
15. Numele lui Ceslav Ambrojevici este adăugat ulterior.
16. În numărul său din 2 decembrie 1942 ziarul „Bucovina” (an. II, nr. 442, p. 3) publică, cu titlul *S-a înființat Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie*, următoarea corespondență: „La inițiativa dlui director al Bibliotecii Universității, Teodor Bălan, s-a întrunit sâmbătă în 28 noiembrie a.c., la ora 18, un număr de profesori de istorie, pentru a lua în dezbatere înființarea unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie. De față au fost dnii: decanul Loichiță, profesorii S. Reli, C. Tomescu, M. Șesan, N. Grămadă, Gh. Duzinchevici, T. Bălan și I. Zugrav.
- La deschidere, dl Teodor Bălan, în calitate de convocator, a rostit un cuvânt de bun venit, după care a predat conducerea ședinței dlui decan V. Loichiță. După alocuțiunea dlui Loichiță, care salută cu toată dragostea ideea înființării unui Institut de Istorie, dl T. Bălan susține referatul, arătând necesitatea existenței unui asemenea Institut. Dsa dă apoi citire actului constitutiv, care fu primit și semnat de toți cei prezenți.
- Comitetul de conducere al Institutului s-a constituit astfel: președinte: dl Simion Reli, secretar: dl Teodor Bălan, bibliotecar: dl M. Șesan, casier: dl Nicolae Grămadă, membru fără funcție: dl Gheorghie Duzinchevici.
- S-a hotărât editarea unei reviste istorice.
- La propunerea dlui Teodor Bălan, au fost proclamați membri de onoare Î.P.S. Sa mitropolitul Tit Simeodrea și dl prof. Ion Nistor.
- La ora 19 ședința a luat sfârșit”.
- După cum se vede, din această dare de seamă lipsesc, printre fondatorii Institutului, numele lui Alois Grigorovici și cel al lui Ceslav Ambrojevici.
17. De observat că procesul-verbal e definitivat mai târziu, la două zile după ședință. Același lucru se constată și cu celelalte procese-verbale, unele definitivare la un interval și mai mare.
18. Iată ce scrie, în articolul *Inaugurarea Institutului de Istorie din Cernăuți*, gazeta „Bucovina” (an. III, nr. 482, 24 ianuarie, 1943, p. 3): „Zilele trecute a avut loc inaugurarea Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie. Pe lângă membrii comitetului, au luat parte decanul Facultății de Teologie, dl Vasile Loichiță, cu profesorii Vasile Gheorghiu, Procopovici, Prelipcean, Iordăchescu, Zugrav, Bucevschi și Leca Morariu; apoi dnii Dimitrie Onciulescu, Ciurea, Grigorovici și Doboș. Au fost de față delegatul mitropolitului, Arhiropol, și directorul Institutului Științific German, Al. Klug.
- Ședința a fost prezidată de dl decan V. Loichiță, care în cuvinte emoționante a dorit Institutului spor la muncă.
- A luat apoi cuvântul directorul Institutului dl Simion Reli, care a arătat importanța istoriografiei, cât și a existenței Institutului de Istorie, îndeosebi în vremurile tulburi de astăzi, când s-ar putea tăgădui drepturile asupra pământului nostru.
- Se trece apoi la proclamarea de membri noi. Au fost proclamați membri profesorii de teologie Vasile Gheorghiu, Victor Morariu, Cicerone și Valerian Iordăchescu, Oreste Bucevschi, Petru Procopovici, Alexandru Ieșan, Vladimir Prelipcean, Justin Moisescu și N. Popescu-Prahova. Au mai fost proclamați membri domnii: Filaret Doboș, Alexandru Bocănețu, Dimitrie Onciulescu, Nicodim Ițcuș, Vlad Bănățeanu, Ștefan Șlevoacă și Ilie Mandiuc.
- S-au făcut următoarele comunicări științifice:
- Dl Leca Morariu a făcut precizări asupra piesei *Comedia vremii* a lui Costache Facca, piesă ce s-a reprezentat la București în anul 1835. În ea se biciuiește frantuzomania aceluia timp. În legătură cu Facca, se fac observații și cu privire la scriitorul uitat Drăgușanu, care a tratat subiecte identice.

Dl Milan Şesan a vorbit despre *Un reformator al vieţii mănăstireşti la noi*. E vorba despre domnul Mihai Şutu, de la care a rămas un manuscris despre Mitropolia din Bucureşti. Manuscrisul, care poartă data de 1784, ar merita să fie studiat.

Dl Nicolae Grămadă se întreabă dacă a existat în trecutul nostru instituţia heraldică. Trecând în revistă părerile unor istorici care foarte tendenţios s-au ocupat de această problemă, dl Grămadă ajunge la convingerea că în Principatele Române n-a existat instituţia heraldică, deşi nu se poate tăgădui că unele familii româneşti au avut steme.

Dl Teodor Bălan a tratat subiectul: *Mihail Kogălniceanu şi Bucovina* cu ajutorul unor scrieri inedite, găsite de dsa în arhiva familiei Hurmuzachi şi în cea a Societăţii pentru Cultură din Cernăuţi. Kogălniceanu a vizitat Bucovina în 1834 şi 1848 şi a legat cu acest prilej prietenii trainice cu membrii familiei Hurmuzachi. De la Constantin Hurmuzachi a primit îndemnul să editeze revista „Arhiva Românească”. În anul 1848, Kogălniceanu a fost unul dintre întemeietorii ziarului „Bucovina”. Timpul petrecut în Bucovina în anul 1848, găzduit şi ocrotit mereu de membrii familiei Hurmuzachi, i-a rămas întipărit în memorie şi într-o scrisoare târzie el menţionează că, în orice situaţie s-ar găsi şi orice văltoare politică l-ar înconjura, el nu va uita Bucovina şi foştii săi patroni de la Cernăuţi şi Cernauca.

Despre această şedinţă şi despre cea precedentă, de constituire, Leca Morariu notează în „Făt-Frumos” (an. XVIII, nr. 1, ianuarie-faur 1943, p. 51) cu fluenţa caracteristică stilului său spontan: „Sâmbătă, 28 noiembrie 1942, în prezenţa prestigiosului decan dr. Vasile Loichiţă, profesorii de la Facultatea de Teologie Cernăuţi şi-au târnosit o nouă asociaţie de întremare ştiinţifică: Institutul de Istorie, care în prima sa şedinţă, din 20 ianuarie, şi-a cules roadele primelor comunicări ştiinţifice, prezentate de dnii Leca Morariu, Milan Şesan, Nicolae Grămadă şi Teodor Bălan”.

19. Ziarul „Bucovina” (an. III, nr. 515, 4 martie 1943, p. 3) inserează, cu titlul *Şedinţa Institutului de Istorie. Comunicările făcute. Proclamarea unui nou membru*, următoarea relatare, semnată de reporterul său special: „Zilele acestea s-a ținut în localitate şedinţa Institutului de Istorie. Au luat parte, pe lângă membrii din comitet, dnii: Vasile Gheorghiu, Vladimir Prelipcean, Alois Grigorovici, Vlad Bănăţeanu. Dl prof. univ. Simeon Reli, deschizând şedinţa, a făcut comunicări cu caracter administrativ. În continuare domnia sa a propus proclamarea ca membru a dlui Arghiropol, secretarul Mitropoliei Bucovinei. După aceasta s-a trecut la comunicările ştiinţifice, după cum urmează:

Dl T. Bălan, directorul Bibliotecii Universităţii, a vorbit despre comitetul revoluţionar al moldovenilor refugiaţi la Cernăuţi în anul 1848. Refugiaţii moldoveni au înfiinţat la Cernăuţi un comitet revoluţionar, despre activitatea căruia nu s-a ştiut nimic până acum. Descoperindu-se atât statutele, cât şi procesele-verbale ale şedinţelor ținute, activitatea acestui comitet poate fi urmărită. Cu această ocazie, s-a dat citire la trei dintre procesele-verbale.

Dl Gheorghe Duzinchevici a făcut o comunicare despre *Răscoalele din Moldova din 1831 împotriva Regulamentului Organic*. Conform Regulamentului Organic impus de ruşi, urma să se înfiinţeze în Moldova o armată. Țăranii erau împotriva recrutărilor şi au început să se răscoale în mai multe părţi ale ţării. Centrul răscoalei a fost oraşul şi judeţul Hârlău. Dl N. Grămadă, luând cuvântul, a vorbit despre *Modalităţile de transfer al bunurilor mobiliare în Moldova*. Legea moldovenească cea mai veche este cea a lui Alexandru cel Bun, după care urmează [cea] a lui Vasile Lupu. În ele se găsesc termenii juridici care apar în documente.

Dl Alois Grigorovici a adus noi ştiri cu privire la încercarea lui Ludovic al XIV-lea de a câştiga de partea Franţei pe tătari, deoarece Petru cel Mare se străduia să ajungă cu stăpânirea lui până la ţarmul Mării Negre. Nu era în interesul Franţei ca Rusia să joace un rol în Marea Neagră. S-au trimis soli francezi la hanul tătarec din Crimeea. În cele din urmă, Turcia, temându-se de un conflict cu Rusia, a destituit pe hanul francofil.

În urma acestei comunicări, şedinţa a luat sfârşit”.

20. Despre şedinţa respectivă corespondentul Ion Ignătescu semnează în „Bucovina” (an. III, nr. 541, 1 aprilie 1943, p. 3) o dare de seamă detaliată cu titlul *Preţioase comunicări făcute*

la ședința Institutului de pe lângă Facultatea de Teologie: „În ultima ședință a Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți, s-au făcut de către membrii acestui nucleu de cultură prețioase comunicări în domeniul istoriei românești.

Prezenți fiind domnii: prof. univ. S. Reli, directorul Institutului, Cicerone Iordăchescu, C.N. Tomescu, Leca Morariu, I. Zugrav, P. Procopovici, M. Șesan, pr. E. Costea, T. Bălan și Alex. Ciurea, ședința deschizându-se de către directorul Institutului, s-au comunicat următoarele:

Dl prof. univ. I. Zugrav a informat pe cei prezenți despre descoperirea unui important manuscris de liturghie din secolul al XV-lea, scris în limba greacă. Aranjat sub formă de carte, [el] se găsește în prezent în rafturile Bibliotecii Universitare din Iași.

Dl prof. Leca Morariu a făcut precizări cu privire la mănăstirea Humor. Dsa pornește de la afirmația lui N. Iorga că pe un perete al acestui lăcaș stă zugrăvit chipul lui Petru Rareș cu familia și cu un singur copil. Cum însă Petru Rareș a avut doi copii, pe Ilie și Ștefan, se naște întrebarea: cine este copilul zugrăvit pe perete?

Dl Teodor Bălan, directorul Bibliotecii Universitare, răspunde că documentul în care se amintește data când a fost zugrăvită biserica a fost publicat de dsa în documentele bucovinene. Din ele se poate constata de care copil este vorba.

Preotul dr. E. Costea, luând cuvântul, a făcut constatări cu privire la pictura de la Voroneț. La arborele genealogic al Domnului Hristos, pictat pe peretele din mănăstire, sunt înfățișați câțiva filosofi păgâni. Cum se împacă faptul acesta cu credința creștină? Dsa crede că filosofia antică n-a reușit să împace omul cu Dumnezeu. Creștinismul, prin originea sa divină, a realizat însă această împăcare. Deci filosofii păgâni nu sunt pictați pentru a fi venerați, ci numai pentru a arăta nereușita filosofiei lor.

Dl Alexandru Ciurea, asistent universitar, în cadrul acestei ședințe a prezentat *Catastihul breslei ciubotarilor din Huși (1790-1830)*, descoperit în beciurile Mitropoliei din Iași. Dsa l-a transcris și a făcut un studiu în jurul lui. Cercetătorul-profesor evidențiază în special viața glorioasă a breslelor în trecutul neamului și insistă în mod special asupra sensului religios al acestei frății de oameni. Lucrarea va fi publicată.

Dl prof. univ. dr. S. Reli, directorul Institutului, a prezentat cărțile apărute în timpul din urmă la Institutul „Cernăuți”, condus de prof. Leca Morariu.

Dl prof. univ. dr. M. Șesan a înfățișat lucrările de drept bisericesc ale fostului profesor de drept la Facultatea de Teologie din Cernăuți, dr. Valerian Șesan, mare canonist.

După aceste comunicări, ședința a luat sfârșit“.

21. Lista cărților prezentate lipsește.

22. Cuvânt latinesc, sinonim cu „pergament“.

23. Varinos: *Marele dicționar al graiurilor grecești*.

24. Lipsă în text.

25. La 6 iunie 1943 (an. III, nr. 596, p.3), „Bucovina“ publică, ca de obicei, o amplă dare de seamă despre ședința Institutului, relevând conținutul comunicărilor prezentate: „La ședința Institutului de Istorie, ținută în ziua de 28 mai a.c., la ora 18, au luat parte domnii: I. Zugrav, M. Șesan, S. Reli, T. Bălan, I. Mandiuc, Gh. Duzinchevici, N. Grămadă, Ciurea, Costea și Moiescu.

După prezentarea lucrărilor intrate și după comunicările administrative făcute de dl director al Institutului S. Reli, s-a trecut la comunicările științifice.

Dl N. Grămadă a vorbit despre un document din anul 1628, eliberat de Miron Barnovschi pentru satul Toporăuți. Documentul este ornamentat și posedă inițiale foarte frumos executate. În colțul din dreapta, în partea de sus, se găsește un tablou votiv reprezentând în miniatură chipul domnului țării. Din cauza felului în care este executat, documentul este și un obiect de artă.

Dl I. Zugrav a prezentat o traducere românească a scrierii, *Memoriale vitae sacerdotalis* din anul 1828. Traducătorul este, probabil, preotul Băncescu din Bucovina. Se pare, însă, că au colaborat mai mulți oameni la această traducere.

DI Gh. Duzinchevici a vorbit despre colonizarea unor nemți în împrejurimile Brăilei, în anul 1844.

DI M. Șesan a prezentat numărul festiv al revistei „Biserica Ortodoxă Română”, închinat memoriei Sinodului ortodox din Iași (1642). Tot dsa a menționat apariția lucrării dlui S. Reli. *Istoria vieții bisericești a românilor*, vol. I, Cernăuți, 1942. Drept răspuns, autorul a dat lămuriri cu privire la geneza noii sale opere, apărute în Editura Facultății de Teologie. DI Moiescu a prezentat un dicționar grecesc din 1712, tipărit la Veneția cu cheltuiala lui C. Brâncoveanu. Autorul se cheamă Varinos.

DI S. Reli a prezentat, la rândul dsale, o traducere românească a legii căsătoriale austriece, apărute în Cernăuți în 1816.

DI Bălan crede că traducătorul a fost Ion Budai-Deleanu. DI Reli a mai arătat două copii fotografice reprezentând pe preotul Onufrei Dașchevici din Vama (1787-1846) și pe soția sa Nastasia, fiica preotului Nosievici din Lentești.

DI Teodor Bălan a citit două scrisori ale lui Constantin Stamati, trimise la 1841 lui Doxachi Hurmuzachi. Boierul basarabean comunică știri interesante despre Chișinău și despre unele persoane care au jucat un rol ... (Lipsa din textul procesului-verbal alcătuit de Teodor Bălan s-a transmis, după cum vedem, și în darea de seamă publicată de ziar - n.n.). Ședința a luat sfârșit la ora 20”.

26. Deoarece colecția ziarului „Bucovina” în Biblioteca Arhivelor Statului din Cernăuți, unica din nordul Bucovinei care mai păstrează această publicație, este incompletă, lipsind numerele pe lunile noiembrie-decembrie 1943, n-am avut posibilitatea să confrunt procesul-verbal al respectivei ședințe cu darea de seamă, pe care nu mă îndoiesc că acest periodic a publicat-o după tradiție.

27. În *Cartea proceselor-verbale*, procesul-verbal al acestei ședințe lipsește. Cât privește darea de seamă din ziarul „Bucovina”, n-am avut acces la ea din motivul arătat mai sus, în nota 26, adică din lipsa numerelor pe lunile noiembrie-decembrie în Colecția Arhivelor Statului din Cernăuți.

28. Vădit că e o greșeală, fiind, de fapt, vorba de Biblioteca sătească din Sibiu. De altminteri, în darea de seamă publicată de ziarul „Bucovina” (vezi nota următoare) eroarea este reparată.

29. În ultima sa dare de seamă, cu titlul *Ședința Institutului de Istorie*, ziarul „Bucovina” (an. IV, nr. 823, 25 februarie 1944, p.3) scria următoarele: «La Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți a avut loc marți, 22 februarie a.c., la orele 17, o prea interesantă ședință, la care s-au făcut comunicări importante.

Au fost prezenți: prof. dr. S. Reli, președintele Institutului, prof. dr. Oreste Bucevschi, prof. dr. Ioan Zugrav, prof.dr. Leca Morariu, prof. dr. Iustin Moiescu, prof. dr. Milan Șesan, conf. univ. dr. N. Grămadă, Teodor Bălan, directorul Bibliotecii Universitare, prof. Filaret Doboș, prof. dr. D. Onciulescu și asistent univ. dr. Alex. Ciurea.

Primul ia cuvântul păr. S. Reli, directorul Institutului, care arată că aceasta este prima ședință după cea din 12 decembrie 1943, care a avut un caracter solemn prin comemorarea publică a marelui istoric Dimitrie Onciul, ședință onorată cu prezența I.P.S. Sale Tit Simedrea, mitropolitul Bucovinei, a domnului general Corneliu Dragalina, guvernatorul Bucovinei, precum și a unui select și numeros public.

După aceea, dsa evidențiază dificultățile pe care le are de întâmpinat Institutul, lipsit total de orice sprijin material din partea autorităților la care s-a apelat în vederea strângerii fondurilor necesare imprimării unui Buletin, în care să se tipărescă comunicările membrilor Institutului.

În urmă, directorul prezintă următoarele lucrări primite de la autorii respectivi: Leca Morariu: *Crengene, Epaminonda Bucevschi în corespondența lui Ciprian Porumbescu, Epaminonda Bucevschi, gloria picturii arborosene*, Traian Cantemir: *Basme ciribire (Gabo și Mago)*; prof. Alex. Ieșean: *Universitatea ca idee și faptă*; T. Bălan: *Domnul Moldovei Grigore Ghica*, apoi lucrările Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași: volumele XVII și XVIII din *Cercetări istorice*, ulimul fiind închinat memoriei răposatului

profesor Ilie Minea; cartea profesorului Alex. Boldur, *Românii și strămoșii lor în istoria Transilvaniei*, de mare actualitate; [scrierile] prof. univ. Milan Șesan: *Cinstirea sfințelor icoane, În amintirea Soborului de la Iași din 1642, Progresul și biserica, Episcopia Rădăuților*; [studiul lui] Teodor Bogodaie: *Din Istoria bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. Considerații în legătură cu Sinodul de la Iași* și, în fine, ultimul număr din revista „Cronicar”.

Se păstrează un moment de reculegere în amintirea profesorului Ilie Minea, după ce directorul Institutului a arătat în câteva cuvinte calde contribuția dispărutului la istoriografia națională.

Fac comunicări următorii:

Prof. Filaret Doboș – despre românii de la Kiev, câteva date după memorii. Orașul Darnița, din fața Kievului, devenise în timpul războiului mondial centru de triere a prizonierilor. Urmând exemplul altor națiuni, un grup de ofițeri români au luat inițiativa de a înființa Corpul voluntarilor români din Rusia, care avea de scop să înlesnescă acestora repatrierea, sub președinția colonelului Pietraru. În acest scop se înființează ziarul „România Mare”, la 1 iulie 1917, care se trimitea în toate lagărele și centrele de lucru unde se găseau români. Ca urmare, au început să se prezinte voluntarii noștri și studenții trimiși pentru studii. Ei erau imediat echipați și trimiși în țară. În felul acesta, din august până în decembrie 1917 au fost expediate 8 batalioane de voluntari, fiecare batalion având 1500 de voluntari, iar Kievul a devenit centrul de regăsire al românilor. Venind revoluția bolșevică, s-a apelat la ajutorul românilor-voluntari, care timp de o săptămână au păzit toate instituțiile publice din Kiev. În ianuarie 1918 orașul a fost ocupat de bandele comuniste sub comanda lui Muraviov, omorându-se aproximativ 18 000 de oameni. Nemaiputând rămâne acolo din cauza nesiguranței, voluntarii au fost sfătuiți să se furișeze, fiecare cum va putea, spre Țară.

Prof. Leca Morariu, găsimu-se în 1921 la Cluj, cu *Codicele Pătrăuțean*, scris de N. Dascălu, și știind că adesea cei vechi puneau documente în scoarțele cărților sau manuscriselor, a desfăcut copertile manuscrisului de mai sus și a aflat acolo un document din 1756, prin care se atestă birul cuniței (în poloneză jder). Văcăritul era birul de iarnă, iar cunița – birul de vară, care consta dintr-o blană de jder. Tot așa semnaleză apariția romanului lui P.N. Krassnov, intitulat *De la drapelul imperial la cârpa roșie*, care în fond este istoria Rusiei de la țarism la bolșevism, și din care citește și evidențiază numeroase pasaje importante și de un realism dramatic.

Teodor Bălan aduce la cunoștință că în 1783, când s-au secularizat averile mănăstirilor, un înalt funcționar din Bucovina a redactat un raport de vreo 50-60 de pagini, care astăzi se păstrează la Biblioteca săsească din Sibiu. Până în prezent nu s-a ocupat nimeni de el. N. Grămadă: *Troienele în Bucovina*. Dsa arată că în Bucovina se află, în diferite locuri, valuri de pământ, numite „troiene”, care au servit pentru apărare. Aceste troiene sunt amintite în vechile documente moldovenești. Informații bogate asupra lor ne dau procesele-verbale de delimitare a satelor, încheiate de Comisia austriacă de hotărnicie din 1782-1783. Întrebarea care se pune este: cine a ridicat aceste „troiene”, contra cui și când? Răspunsul la aceste legitime întrebări va putea fi aflat prin cercetări la fața locului.

Dl prof. Leca Morariu propune a se repeta din nou insistențele necesare pentru obținerea fondurilor, cu care se va putea edita „Buletinul Institutului”.

Ședința se încheie la orele 19.

30. Iscălitura directorului lipsește. E singurul proces-verbal nesemnat de scrupulosul Simeon Reli. Scăparea s-a comis, evident, din cauza împrejurărilor derutante de la finele iernii 1944.

DIN ARHIVA FAMILIEI NANDRIȘ: SATUL NOSTRU MAHALA DIN BUCOVINA. ÎNSEMNĂRI PENTRU MAI TÂRZIU

Dr. Ionică Nandriș

7

În sat la noi se țineau cu sfințenie sărbătorile tradiționale, cum ar fi Crăciunul, Sf. Vasile sau Anul Nou, Paștele, dar mai erau și alte sărbători ca Duminica Mare sau Rusaliile când era hram, Soborul de la Simion Stâlpnicul (1 septembrie) și Sântamaria cea mică cu Ziua morților. Desigur mai erau Ziua numelui, nunțile, botezul, praznicele și așa mai departe.

Mult înainte de Crăciun în sat era o mișcare serioasă. Copiii seara repetau tare colinda lor cu întregul grup ales de ei. Adăpostiți undeva, pe un stog de fân început sau în podul grajdului, colindau tare de răsuna satul. Flăcâii se sfătuiau, se alegeau și se rânduiau după vârstă în „coleada” întâia (sau cea mare), în „coleada” a doua și „coleada” a treia. Alegeau cine să fie „calfă” sau conducător, casier, colacar. „Coleada” întâia avea dreptul la scripcari. Unde mai pui că toți se îngrijeau de câte o stea și să fie cât mai frumoasă. Mai venea și grija Irozilor, unde trebuiau aleși flăcăi potriviți pentru fiecare rol și uniforme trebuincioase, cumpărate sau făcute în Cernăuți, dar și o parte în sat. Gospodinele se porăiau în casă să fie toate curate, puse la punct, aveau grijă de pregătirea mâncării pentru Crăciun în vederea unor oaspeți și de pregătirea de colăcei mulți și de diferite mărimi pentru colindătorii de diferite vârste, cărora li se mai adăogau apoi mere, nuci. Bărbații aveau grijă să fie porcul gras, tăiat la vreme pentru Crăciun, să meargă la moară, să fie făina de grâu „chituită”, adică calitatea întâia, albă, să pregătească bani mărunți pentru colindători. În seara de Crăciun copiii începeau devreme colinda, căci cum înnopta veneau cei mai mari și nu-i lăseau în pace. Cele trei „colezi” ale flăcăilor și Irozii trebuiau să fie devreme la vornicul satului. După ce începeau la vornic colindele, vornicul îi ospăta și le dădea poruncă să se poarte frumos, să nu bea, să nu se bată. În noaptea aceea jandarmii nu se arătau, în schimb „aleșii satului” și vornicul făceau cu schimbul supravegherea bunului mers, umblând pe ulițele satului. De Anul Nou se formau la fel, și după vârste, „plugușoare”, la care se adăuga „Malanca”, o echipă mai mare, un fel de comedie de teatru țărănesc. Această „Malancă” trebuia să aibă un evreu și o evreică, un țigan și o țigancă, un turc și o turcoaică, un negustor, un țaran pelivan, adică bun de glume și gata oricând la răspunsuri, mai era unul care reprezenta forța publică și băgătorul de seamă al liniștii și al ordinii în sat. Mai câte un cioban și un „caraghios” cum i-am zice noi. Reușita

* Continuare. Începutul vezi: în „Glasul Bucovinei”, nr. 1/1995; nr. 2/1995.

acestei echipe depindea de găsirea oamenilor potriviți pentru fiecare rol; au fost echipe a căror faimă s-a păstrat și despre care s-a vorbit peste ani mulți. Aci se cerea un dar deosebit de imaginație și improvizare. Fiecare echipă venea cu specificul etnic, dar și cu darul de a reda acele calități. În fiecare casă se căuta să se improvizeze ceva și să ia în ușoară bătaie de joc, fără să supere gazda, toate slăbiciunile celor din casă. Și de multe ori reușeau. Partea femeiască din „Malancă“ era totdeauna susținută de flăcăi, nu de fete. Și uneori își câștigau porecla până la moarte după rolul jucat în asemenea ocazii. Florea Neguțoi cât a trăit a fost numit „Gheneralul“, după rolul avut. Toader a Catrinii cât a trăit a rămas cu numele de „Jidaucă“, lui Ionică a lu Hurghiș i-a rămas numele de „Turcu“. Nu era voie ca un flăcău să facă parte din „Irozi“ sau „Malancă“ mai mult decât un singur an.

Sărbătorile Paștilor erau mai mult o sărbătoare de familie cu altă atmosferă. Se pregătea lumea și de Paști, dar era mai liniștită. Se făcea pască, babe (cozonaci), se făceau ouă roșii, ouă închistrite sau muncite. În joia mare începeau focurile de primăvară în fiecare grădină mai mare și nu se stingeau până Duminică, în ziua de Paști când trăgeau clopotele și era semn că învierea s-a făcut. În ziua a doua de Paști se primeau oaspeți. A treia zi de Paști se ieșea de obicei la câmp sau la pădure ca să vadă cum merg sămănăturile și să se bucure de florile și verdele crud al primăverii.

Duminica Mare sau Rusaliile era sarea de primire de oaspeți și petrecere pentru tineret. După prânz începea să se adune tineretul cu muzici, alese dinainte pentru duminica Mare, cu trei zile de petrecere. De asemenea seoseau oaspeții străini din satele vecine cu căruțe care de care mai frumoase, cai bine îngrijiți. Cei din sat, tineri și mai vârstnici însurați, își căutau în mulțime prietenii streini și cunoscuții la care mergeau și ei la hramul satului respectiv. Tinerii formau jocuri cu muzica proprie în grupuri și, luându-și prietenii flăcăi și fete din alte sate, mergeau cu muzica la fiecare casă, unde se juca și pe urmă îi ospăta. De la unul trecea jocul la altul și așa ținea trei zile. Gospodarii își întâmpinau oaspeții acasă și-i ospătau și sfătuiau despre toate. Acești oaspeți plecau apoi la alți prieteni și asta ținea la fel trei zile. Era o întâlnire, o petrecere în felul ei. Avea părți bune. Era acest hram un prilej de prezentare a vredniciei gospodinei și gospodarului. Se curăța în cele mai mici amănunte și se puneau totul la punct. De la grajd, pomăt, gard până la vite și căsuța câinelui. Se făcea un fel de control și părere despre om și gospodăria lui. Gospodina avea grijă să fie casa curată, frumos aranjată cu ce are mai de preț. Mâncarea să fie aleasă, căci era judecat după cum pregătește și după cum știe să servească. Era și-acolo o veche rânduială în toate. Trebuie să amintim că și aici oaspeții și prietenii din alte sate erau aleși după starea fiecăruia. Și dacă unul din acești oaspeți nu vinea la hram anul viitor – în afară de motive cunoscute și trimise – asta însemna că omul nu dorește să aibă mai departe legături sociale.

În sat era și o bogată viață socială. Ocaziile veneau nechemate: serbarea numelui, nunți, praznice, hram și altele. La aceste „mese“ fiecare invita familii de rangul său social – după neam și soi. În casa cea mare se făcea o masă lungă în formă de potcoavă. Așezarea la masă se făcea după rânduiala lor, după omul ce valora ca cinste, vrednicie și purtare în sat. Femeile erau la stânga, bărbații la dreapta, dar și într-o parte și în alta erau locuri de frunte și se așeza lumea totdeauna după rânduiala lor socială. Aceste „mese“ erau adesea un admirabil tablou de oameni așezați, demni, în straietele lor românești, cu multă bunăcuviință și tact. Era o atmosferă de o rară frumusețe. Femeile gătite cu cămăși cu alțiță cu bizărau, cu mintene sau bondiță albă, frumoase și mărginite cu piele de dihor, îmbrăbodite foarte original cu ștergare de

borangic și găurele. Acest fel de îmbrobodit – astăzi dispărut – se făcea cu mare artă și pricepere. Capul și o parte din față erau strâns înfășurate, jumătate de frunte și gâtul erau învelite frumos, cele două capete ale ștergarului atârând egale pe spate. Erau ca niște madone, ștergarul scotea în relief fața ovală a femeii, îi dădea un aer de noblețe și frumusețe. Mâncările și vorbele la asemenea ocazii erau măsurate, de-o frumoasă ținută. Nici nu se asemănau cu țărancele văzute ieri. Aici parcă oficiau ritualul unui trecut îndepărtat și de aleasă origine. Adesea am privit ceasuri întregi aceste mese și nu mă săturam să văd o lume cu totul alta decât cea muncită și necăjită pe care eram obicinuit s-o cunosc. Cei invitați trebuiau frumos rugați să servească ce s-a pus pe masă, și ei abia atingeau mâncarea. Se cinstea cu rachiu, bere sau vin. Gazda cu paharul plin închina o delicată urare la toți, vărsa câteva picături din pahar jos, gusta ea întâi din pahar, apoi ciocnea paharul cu oaspeții, urându-le sănătate.

Ca mâncare se servea întâi, la cinstea cu rachiu, brânză de oi, caș sau șuncă afumată; veneau răciturile (piftiile), apoi zeama (ciorba) de pui sau găină sau carne de porc dreasă cu smântână, apoi găluștele (sarmale), friptura la cuptor de găină sau porc cu castraveți murați, apoi „babe“ (cozonac), bere sau vin. Și sfătuirii domoale și cu omenie.

Iarna era obicei la noi în sat ca, după ce-au luat masa de seară, să se adune săteni la unul din gospodarii aleși fără alt interes decât soiul, capul și înțelegerea lui. Erau ca un fel de șezători de bună voie. Se strângeau bătrâni și tineri. Și apoi să fi văzut cum se puneau pe povestiri, cum se încălzeau. Mai întâi se aduceau noutățile zilei din sat și satele vecine, din cele auzite sau văzute la târgul din Cernăuți sau Sadagura, la moară, în vreo crâșmă etc. Era un fel de jurnal vorbit cum s-ar zice azi la radio. Pe urmă se desfășeau traistele de amintiri, povestiri, întâmplări despre oamenii de altădată, despre locurile satului cum au fost cândva pe-ace și câte s-au întâmplat. Era o plăcere să asculti cum știau și câte știau să povestească unii și alții. Niciodată nu sărea cu vorba vreunul să-l întrerupă pe cel ce vorbea sau să-l completeze. După ce isprăvea unul, începea altul. Fiecare avea ceva interesant; nou de povestit. Și așa trecea noaptea și numai cântatul cocoșilor înțuia oară – era ceasul lor – le aducea aminte că era târziu și trebuie să plece acasă. Și erau foarte instructive asemenea seri la care luau parte și tineri, care la vremea lor urmau să povestească altei generații aceste întâmplări și așa să formeze tradiția.

Era o lume ca din basme și cu bune și frumoase rânduieli, și erau întâlniri sociale cu un străvechi ritual în alcătuirea lor, pline de măsură, omenie, bun simț, prețuire a valorilor formate de-a lungul secolelor, comoară neprețuită a adevăratului suflet românesc. E o mare și nefericită pierdere dispariția treptată a acestor bune și frumoase obiceiuri și tradiții. Și descrierea acestora nu este un fel de romantism, de premărire a unui trecut, nu, a fost și în parte mai este o realitate. Dar să nu ne închipuim că și atuncea nu erau ticăloși, oameni răi, leneși, doritori de viață ușoară și așa mai departe. Dar aceștia erau puțini și nu-i lua nimeni în seamă.

Mai era în sat la noi o serbare numită „Sobor“ la 1 septembrie de ziua lui Simion „Stălnicu“. Ce era această serbare? Cu săptămâni înainte se forma în biserică un comitet din oameni mai în vârstă și mai cu trecere în sat. Acest comitet aduna Duminicile în biserică bani de la popor pentru sobor. Ei aveau grijă să invite și să asigure un număr mai mare de preoți din satele vecine și din Cernăuți – 7, 9, 11 preoți – să le asigure transportul și onorariul respectiv. În ziua de 1 septembrie – calendarul nu arăta nici o sărbătoare – în Mahala era mare sărbătoare. Soborul de preoți făcea o frumoasă slujbă religioasă în biserica mare dar neîncăpătoare în acea zi. Veneau și

oaspeți din satele vecine. Gospodinele de frunte se pregăteau cu mâncăruri multe și alese și cu bere și vin. În curtea bisericii și în jurul bisericii așezau mese întinse, frumoș aranjate și încărcate cu toate bunătățile lor culinare. Preoții ieșeau din biserică, binecuvântau mesele bogate și apoi erau invitați și ei și oaspeții din sat, ca și din satele vecine, la masă. Și masa aceasta ținea toată ziua până întuneca. Era o veche tradiție care se păstrase, dar oamenii nu-i mai știau rostul. Nu-l știm nici noi. Dar îl bănuim. În jurul bisericii vechi, încă de pe timpul Moldovei, a fost cimitir – după obiceiul vechi. Biserica a fost dărâmată, dar alături, pe un tăpșan, mai era o cruce și lângă ea se păstra crucea veche de fier de la fosta biserică. Biserica nouă a fost zidită în anul 1820. Și în prăznuirea moaștelor din acel dispărut cimitir s-a păstrat această serbare a Soborului.

La 8 septembrie, de Sântamaria cea mică se face același lucru în cimitirul nou de pe toloaca satului. Masa se face pe mormântul sau alături de locul unde doarme somnul vecinicii cineva din familie. La fel preotul face rugăciuni, este invitat la masă și mesele acestea durează până se înserează.

8

Starea sanitară a locuitorilor din Mahala, dacă nu era foarte bună, nu era rea. Nu vedeai oameni grași, cu burtă, dar destul de vânjoși și rezistenți, oțeliți de munca lor din toate sezoanele. Tuberculoza era destul de răspândită, mai mult cea pulmonară și forme cronice. Cancerul era o mare raritate, în zeci de ani un caz. Sifilisul, malariala erau necunoscute în sat. Boli epidemice mai rar. La copii era varicela sau vărsatul, cea mai frecventă boală contagioasă, se întâmplau relativ rare cazuri de scarlatină. Mai frecvente erau bolile tubului digestiv și cardio-vasculare. O internare în spitalele din Cernăuți era un eveniment. La sfârșitul secolului al XIX-lea au fost și cazuri de pelagră. Serviciul sanitar al județului a făcut o cercetare în sate, depistând cazurile de pelagră. Le-a oprit prin sfat să nu mănânce mămăligă doi ani și oamenii au înțeles. În fiecare sâmbătă venea o căruță la primăria din sat de la serviciul sanitar al județului Cernăuți și împărțea pâine de grâu și slănină afumată fiecărui bolnav de pelagră – firește gratuit și cantitatea convenită pe-o săptămână. Și asta se făcea în fiecare sat. Și din când în când se făceau controale la locuința bolnavului pentru a cerceta starea sănătății, dacă bolnavul se ține de sfaturile date, respectă regimul și dacă nu are și alte slăbiciuni – cum ar fi băutura de alcool. Casele țărănești erau necorespuzătoare legilor de igienă. Casele vechi aveau o tindă și o singură cameră – cele mai multe. Acolo dormeau toți membrii familiei – de multe ori câte 7-10 persoane. Acolo mâncau, acolo pregăteau mâncarea, acolo spălau – mai ales iarna și în anotimpurile reci. Cubajul și aerisirea erau cu totul nesuficiente.

În sezonul cald era mai bine – lumea dormea afară, bucătăria, spălatul se făceau de obicei tot afară. Cu timpul, condițiile de locuit s-au îmbunătățit. Se făceau case mai mari, cu două camere și tindă mare, cu ferestre mari ce se deschideau în două părți. Hrana era, într-un procent mai mare de 50%-60%, insuficientă și neregulată. Cam 50% din populație aveau vaci cu lapte, dar aproape toți țineau porci, câteva oi, găini, rațe, găște sau curcani. Aproape fiecare gospodărie – mare, mică – avea straturi de legume, cartofi, pomi fructiferi. Cam 80% din gospodării coceau pâine în fiecare sâmbătă pentru casă, mămăliga era nelipsită. Carne se consuma relativ puțină

în timpul sezonului cald. Iarna mai mult. În schimb, vara se mânca mai mult carne de găină, pui. Carnea de porc se cumpăra de la unii oameni care se îndeletniceau cu un fel de măcelărie sătească. Cumpărau din sat porci îngrășați, îi tăiau și vindeau cu kg. Era o raritate mare să mănânce carne de vacă sau vițel, cum rar se întâmpla să mănânce și carne de găscă sau rață. Erau găște și rațe destule în sat, dar se țineau pentru pene și puf, necesare perinelor, și toamna se îngrășau și se vindeau la jidani în Cernăuți și Sadagura. Ei spuneau că numai „jidanii mănâncă găște și rațe și partea de dinapoi de la oi“.

S-a întâmplat într-un an o nenorocire unui gospodar. Un cal și-a rupt un picior. Calul a trebuit sacrificat. Omul cu paguba s-a gândit să folosească carnea de cal sănătos ca mâncare pentru familia lui. Atâta i-a trebuit. Satul a aflat lucrul acesta și cum întâlneau pe drum un membru al familiei cu pricina, începeau să necheze – așa cum fac caii. Mai ales ștregarii de copii făceau lucrul acesta, de nu era chip să se arate în lume. Pentru iarnă tăiau, de obicei cam 90% din gospodari, câte un porc sau doi, după putere. Se făcea cantitatea suficientă de „povidlă“ (magiun) din perje, se uscau perje, mere, pere pe lozniță, în fundul grădinii. Se păstrau mere și pere în pivniță. Se pregătea o puțină sau două, după numărul oilor, de brânză pe iarnă. Se puneau „pepeni“ (castraveți) și curechiu (varză) la murat în butoaie. Fasole, cartofi, morcovi etc. erau obligatorii pentru iarnă. Unii aveau și „știubeie“ (stupi) și aveau și miere. În sat mai erau multe gospodării cu un iaz cât de mic unde creșteau totdeauna crapul, linul și carasul. Mai erau și pescari care aduceu pește proaspăt din apa și din bălțile Prutului. Și pădurea era aproape. Avea diferiți bureți pentru bucătăria gospodinelor. În general mâncarea era destul de variată și sătencele, destul de pricepute la bucătărie. [...] Era o mare rușine pentru o gospodină când un lucrător era prost hrănit. Îi mergea faima de gospodină proastă.

9

Portul în sat la noi era cel românesc – țărănesc, obișnuit în satele care și-au păstrat portul. Îmbrăcămintea e supusă schimbărilor ca și gustul și influența timpului în plină evoluție. Bineînțeles, era un port de toate zilele și altul de sărbătoare și zile mari.

În copilărie am apucat încă un fel de port vechi. Era ilicul, un fel de cojoc larg și lung cu aplicații de figuri geometrice (culoare roșie și albă) și cu fel de fel de sfori din piele albă ce mergeau în formă de cruce și în față și pe spate și sfârșeau cu niște canafuri de piele albă. Mai erau niște mantale largi, mari cu comănac din lână lucrată în casă și dată la piuă. Pălării mari din fetru cu margini late și ușor întoarse. Ca încălțăminte pentru bărbați erau opincile și valaverii, un fel de bocanci solizi care aveau o prelungire din piele tare la spate, marginile împodobite cu șireturi din piele și cu canafuri. Cuvântul bocanci nu era cunoscut, iar la pantofi li se spunea papuci. Femeile purtau și ele opinci, dar mai rar; aveau în schimb ciubote cu copita neagră și tureatca (carâmbul) din piele galbenă subțire. Fetele purtau la joc, ca încălțăminte, conduri, adică un fel de cizmulite în formă de ciorapi din piele fină, galbenă, fără toc (la noi la toc i se zice călcâi) ce se îmbrăcau ca niște ciorapi lungi până sub genunchi și aceste cizmulite se băgau în talpări din piele la fel, galbenă, fină și cu tocuri. Mai purtau zoboane (zobon), cațaveică, găță, sucnă (un fel de fustă din catifea vișinie) și

câte alte marafeturi ca sârghii (un fel de cercei mai mari cu *findescifrabil*) în formă de mici și scurte lăntișoare de argint ce sfârșeau cu o perlă falsă). La gât purtau sălbi de argint și aur, hurmuz (perle false), curele (corale înșirate), zgardită de mărgele etc. Firește se purtau și catrințe. Pe cap, în zilele de lucru, „șervăt” – un fel de basma albă de bumbac subțire și femeile, în zi de sărbătoare, se îmbrobodeau într-un fel foarte complicat cu ștergare lungi de borangic cu găurele (dantelă) și fluturi. Acest fel de îmbrobodit a dispărut azi cu totul. Era și greu de îmbrobodit, era și interesant prin tehnica și vechimea lui. Există două tablouri cu asemenea îmbrobodit al unor femei din Mahala. Un tablou e de pictorița bucovineană Topor și se găsea în 1940 la inginerul Barbu din Lugoj. Al doilea e de pictorul Löwendal și este în posesia dlui Ion Nandriș. Aceasta era situația la finele secolului trecut.

Pe urmă portul a început să se modifice, să se schimbe pe neobservate. Camașele erau croite după trup, mai puțin albe, din pânză de cânepă, sau mai fine și mai albe, din in. Femeile purtau, în zi de lucru, camașe cusute cu pui, simplu, iar în zile de sărbătoare, camașe cu altițe mai bogate în cusături. Bărbații purtau, în zile de sărbătoare, și camașă cusută cu borangic în diferite motive geometrice. Catrințele erau nelipsite la femei. Apoi se mai purtau și mintene din piele de miel, bondițe, cojoace, sumane mai scurte, mai pe talie și din țesătură mai fină. Bărbații purtau vara pălării din paie de grâu făcute de ei și toamna purtau pălării de fetru cumpărate în oraș, iar iarna cușme de miel dintre care multe erau brumării. Iarna bărbații mai purtau berneveci din lână de oaie țesuți în casă, ciorachi – un fel de ciorapi mai largi din lână albă ce se trăgeau până sub genunchi peste berneveci – sau mișini – un fel de pantaloni din piele de miel, albi și cu blană de miel înăuntru.

10

Industria casnică era o preocupare serioasă a tuturor gospodăriilor din satul nostru. Și era o mare rușine pentru o gospodină și pentru familie dacă cumva își cumpăra din oraș îmbrăcăminte ce se putea face în casă. Înspre sfârșitul verii începea culesul și muratul (topitul) cânepii și al inului, apoi întreaga prelucrare a acestor două materii prime. Iarna se torcea cânepa, inul și lâna, se scărmăneau penele pentru perini, se spălau și se zoleau torturile de in și de cânepă. Primăvara se puneau în funcție stativele (războaiele) și se țesea pânză de camași, de saci, de fețe de masă, ștergăruțe etc. Iar din lână se țeseau sumane, lăicere, traiste, politari și așa mai departe – cum ar fi catrințe, brâie...

Femeia croia și cosea toată „lingeria” familiei. Femei specializate țeseau lăicere, altele croiau altițe. Meșterii sumănari croiau sumane. [...] Cojocarii făceau din piele, dubită alb, mintene, bondițe, cojoace (piele de miel, de mioare și de oi). Din oraș se cumpărau pălării de fetru, piele de opinci care se „îngrijea” acasă de ieșea din ea niște opinci cu gurgui întors frumos de-a dragul să le porți. Și li se punea („ață”) nojițe de păr din coada cailor – totdeauna negre. „Papucii” (pantofii) se lucrau numai la cizmari, nu se cumpărau de-a gata. La fel și cizmele sau ciubotele pentru bărbați și femei. De-aseamenea se cumpăra din oraș numai zahăr, petrol, chibrite, rachiu sau vin. Niciodată alte alimente. Ar fi interesant să cunoască lumea fabricii de azi întregul mecanism al unor lucrări din industria casnică a satului, cum ar fi de pildă felul în care se lucra cânepa, începând de la sămănatul ei pe cânepiște, foarte devreme primăvara,

până la pânza din val ce se păstra în ladă. Iar lucrarea lânii, de la tunsul oilor până la suman. Prezintă oarecare interes cum se făceau funiile, odgoanele pentru nevoile gospodăriilor. Din lutină de haldan (lutină e fâșia ce se desprindea de pe haldanul topit sau murat; iar haldanul e firul de cânepă ce creștea prin porumb, înalt cât un om și gros cât un deget). Pe vârtej se răsucea un fel de sfoară groasă, lutine, și cu un sistem „de jugleie“ la care trebuia un ajutor de 3-4 oameni se răsuceau funii și odgoane de grosimea și lungimea dorită. Grosimea se făcea în 3-4-7 sau 9 fire de sfoară răsucită din lutine de haldan. Îmi pare rău că nu pot descrie aici interesantul mecanism. În anul 1937 am vizitat expoziția [*indescifrabil*] a lui Leonardo da Vinci din Milano. Expoziția cuprindea: un aeroplan, mitraliere, moară mecanică, neîntrecute desene de anatomie umană etc. ..., dar era expus și un sistem de făcut odgoane pentru corăbii, exact în felul „juglelor“ din Mahala, cum își făceau sătenii funii, odgoane... Ar fi greu de lămurit acest lucru.

Tot în sat la noi se mai păstra meșteșugul de-a face „pâsle“, practicat de două familii și moștenit din tată în fiu. Și faptul că acești meșteri de pâsle erau chemați în satele din Basarabia și Moldova ne dă dreptul să presupunem că asemenea îndeletnicire nu era cunoscută în alte părți. Cum se făceau aceste pâsle? Lâna de mioare scărmanată bine se întindea pe pământ sau pe o masă – depindea de mărimea și forma pâslei dorite – având o grosime de 40-50 cm. Acest strat gros de lâna era bătut regulat cu bețe de alun de mai mulți membri ai familiei, udându-se ușor cu apă lâna. Când stratul de lâna scădea la 10-15 cm, devenind mai consistent, se făcea operația de aplicare a unor motive decorative geometrice. Cu un cuțit bine ascuțit se tăiau șanțuri și forme decorative în pâsle sau în lâna bătută și îndesată. În aceste forme se punea lâna de culoare contrară fondului pâslei. Adică dacă pâsla era făcută din lâna albă, se aplica lâna neagră ca decoratie și, invers, și se bătea încet, regulat până pâsla ajungea cam la o grosime de două degete. Pâsla se întrebuinta pentru paturi, pentru laite cu diferite lungimi, lățimi și forme. Aceste pâsle aveau viață lungă, erau impermeabile și fără pic de cusătură. Astăzi a dispărut acel meșteșug și acele pâsle.

Mai trebuie să amintim că toată îmbrăcămintea se făcea în casă: pânza pentru cameși, stofa pentru sumane, berneveci și „ciorachi“, catrințe, apoi laicere, traiste, ștergăruțe, pânză de sac, țoluri de cânepă, fețe de masă, brâie și așa mai departe.

11

În sat s-au mai păstrat, în formă redusă, unele îndeletniciri făcute cu pasiune de multe ori de neînțeleș, dintr-o chemare instinctivă venită din vremuri de demult, când asemenea îndeletniciri făceau mai adânc parte din viața înaintașilor lor. Iată câteva dintre aceste îndeletniciri:

Albinăritul. Până în anii 1860-1870, în Mahala mai erau săteni care aveau prisăci de sute de știubeie. Cel din urmă a fost Toader a lu Andrieș – străbunicul nostru – care mai avea o prisacă de trei sute de știubeie și, după spusele fostelor ajutoare, către toamnă veneau negustorii din Cernăuți, cu harabe și poloboace, și încărcau miera cumpărată de la Toader a lu Andrieș. Tot acești negustori cumpărau sute de chilograme de ceară de albine. Pe la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru mulți gospodari din sat aveau știubeie și se ocupau, în mic, cu albinăritul pentru trebuințele lor casnice și pentru lumânări din ceară de albine pe care le făceau.

Era un țăran care avea o casă anume pentru iernatul albinelor. El avea grijă să iasă bine din iarnă, dându-le căldura și liniștea trebuincioasă. Primăvara venea fiecare și își lua stupii.

În 1958 am descoperit un mahalean de-al meu, refugiat și salariat la CFR, care locuia în București, nu departe de „Foișorul de Foc”, care în mica curte a casei avea opt stupi și toată plăcerea și preocuparea lui erau acești stupi. Avea miere și mai împărțea și la prieteni. Iar un consătean țăran, refugiat și el, se ocupa cu albinăritul în ceasurile libere, având 18 stupi. Nici unul, nici altul nu făceau negustorie cu produsele stupilor. Deci nu era interes material. Era însă ceva *[indescifrabil]* ce nu putea și nu voia să moară.

Oieritul. Locurile de pășune din satul nostru s-au redus foarte mult. Oamenii țineau oi puține, după puterea fiecăruia, câte cinci-zece-douăzeci de oi. Oaia e foarte prețioasă pentru economia țăranului. Se întreține ușor, dă lapte pentru brânză, dă lână pentru îmbrăcăminte, dă piele pentru cojoc și cușmă. Cum începea să se desprimăvăreze, în sat începea o mică ajitație cu sfat și punere la cale ca pe vremea transumanței de altădată. Oamenii puneau la cale întovărășirea și formarea stânelor, locul și numărul lor după mulțimea oilor, alegerea ciobanilor pentru oile de la stâne, aparte pentru berbeci, sterpe, mioare și miei. Erau de obicei 8-10 stâne cu 150-300 oi fiecare. Interesantă era organizarea și funcționarea acelor stâne, care se făceau după un ritual bătrânesc cu anumite rânduieli, ce se țineau cu sfințenie. Am rămas nelămurit cine și cum păstra toate uneltele și tradițiile stânei. Când comarnicul și cele două „coșere” pentru oi erau gata, apăreau toate uneltele vechi, lustruite de vreme, curate, cu frumoase forme și elemente decorative. De la cujbă, budaie, până la frumoasele canițe de lemn lucrate cu mult gust, cum arătau de mulți ani, în care se servea jindita pentru oaspeți. Regret că nu e locul să vorbim mai pe larg despre păstrarea unor tradiții și ritualuri din viața stânelor. Astăzi au dispărut în mare parte. Totuși tradiția nu vrea să moară, se ține cu dinții. Avem informații sigure că încă în anul 1964, după douăzeci de ani de stăpânire ruso-comunistă a gliei strămoșești, după ce le-au luat pământul și toloaca de păscut au transformat-o în lan de grâu, cu toată vitregia vremii, oamenii din Mahala, în sărăcia lor, în crâncena lor luptă pentru păstrarea ființei etnice, încă mai aveau în fiecare vară două stâne mici, sărăcuțe, cu oi puține pe care le pășteau pe-o râpă mare unde nu se putea cultiva nimic. Se chinuiau ei, chinuiau oile neavând cu ce le hrăni, își atrăgeau dușmănia stăpânilor, care aveau și ei stână la „colhoz”, și tot luptă să păstreze ceva din trecutul lor care-i cheamă mereu. Aceasta ce-i oare? Și cum se cheamă?

Pescuitul. Se păstrează într-o măsură mai mică. Era Prutul cu bălțile lui anexe, erau două ghioluri. Dar îndeletnicirea pescuitului rămase mai mult oamenilor nevoiași, care vindeau peștele în sat, sau ca un fel de sport de Duminică a tineretului. Ca unelte de pescuit erau: leasa, pe apa curgătoare a Prutului, volocul, mirideul, vârșă, ietrelle. Am lungi prea mult vorba, dacă am descrie fiecare unealtă de pescuit. E, cum am amintit mai sus, un obicei, că multe gospodării aveau câte un ochi de iaz în grădina unde creștea crapul, linul și carasul. Și adesea, vara, gospodinele pescuiau în felul lor. Cine nu avea voloc sau mirideu, pescuia cu catrința veche folosită ca voloc. Altele, mai simplu, legau de toartă ceanul de mămăligă care pe fund avea coaja prăjită de la mămăligă și-l scufundau în iaz ținându-l de sfoară. Mirosul de mămăligă prăjită atrăgea peștele și gospodina ridica încet ceanul și totdeauna prindea ceva.

Vânatul. Se mai păstra, în mic, ca o aducere aminte a ceea ce-a însemnat altă dată în viața oamenilor de pe aceste locuri. Pe la sfârșitul secolului trecut se făceau

vânători de grupuri mici de țărani toamna, după tăiatul păpușoiului. Se vâneau iepuri, bursuci și câteodată și câte o vulpe. Pe urmă a fost oprită această vânătoare țărăneas-că. Dar țăranii au făcut vânătoare și mai departe în chip de braconieri – în mod clandestin. Doi însă erau vânători din pasiune sau vocație – Vasile a Palamarului și Petrea Huștiuc. Ei cunoșteau bine viața și obiceiurile sălbătăciunilor, erau buni țințași și aveau niște puști vechi pe care nu le-ar fi schimbat în veci pe o pușcă englezească de vânătoare. Spre seară ieșeau la câmp cu sumanul pe umeri și cu pușca sub suman. Sau dimineața tare îi întâlneai venind din pădure. Vâneau după sezon și niciodată nu se întorceau cu traista goală. Ca vânat aveau: sitari, găște, rațe sălbatice, iepuri, bursuci, vulpi. Din greșeală se mai nimerea și vreun mistreț, vreun țap sau vreo căprioară. Ei au fost cei din urmă vânători în înțelesul adevărat al cuvântului.

Morăritul. Pe apa Prutului „umblau“ mai multe mori ale mahalenilor. Fie că aveau un singur proprietar, fie că se întovărășeau doi-trei săteni și făceau moară pe Prut. Meșteri se găseau în sat, pietrele de moară le aduceau din Sinăuți de lângă Siret. În moară era nelipsit morarul care ar corespunde cu mecanicul morii. El avea grija când vin apele mari ale Prutului sau când gerul iernii îngheța apa râului. Și mai era merticarul, care lua un mertic de fiecare sac ce se măcina în moară – adică plata de la măciniș. Am mai apucat trei mori de vânt pe valea Prutului. Pe urmă au venit greutăți la impozite, concurența morilor cu motor din Cernăuți, Sadagura, Boian și Molodia. Oamenii au încercat să facă mori pe pârâul din sat și pe cel de la Hucău și-au ieșit cu pagube din aceste încercări. De altfel, mahalenii au dat greș și cu alte încercări: au încercat cu plantări de viță de vie pe o suprafață mai mare, au încercat să cultive ciuperci și legume. Dar fără folos. Oamenii erau întreprinzători și greutățile vieții îi sileau să caute scăpare sau cel puțin ușurarea vieții pe alte căi. N-au avut nici îndrumători, nici condiții.

(Va urma)

Cărți. Reviste. Conferințe

AL XVIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE* (Montréal, 26 august – 3 septembrie 1995)

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

Montréal-ul, oraș bilingv, – nord-american, prin poziția geografică, și francez prin originea și cultura sa –, a fost timp de o săptămână capitala istoriografiei mondiale.

Metropola francofonă a Americii, care îmbină farmecul european cu viața trepidantă a Americii de Nord și care și-a celebrat în 1992 cea de a 350-a aniversare, a înscris, în 1995, în șirul prestigioaselor manifestări internaționale, pe care le-a găzduit în decursul timpului, cel de al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice.

Prilej de bilanț al investigațiilor istorice pe plan mondial din ultimii cinci ani și de orientare a cercetărilor în viitor, Congresul de la Montréal a marcat pași însemnați în abordarea unei tematici, care interesează întreaga omenire.

O atenție deosebită s-a acordat în lucrările Congresului marilor schimbări din lumea contemporană, care nu pot lăsa indiferentă cercetarea științifică, interesul pentru istoria trecutului apropiat și foarte apropiat fiind subliniat de ponderea importantă a problemelor contemporaneității, dezbătute în ședințele plenare ale Congresului, în Organismele internaționale afiliate, în Comisiile interne, ca și în cadrul unui mare număr de „Mese rotunde“.

Lucrările Congresului au dovedit că știința istoriei integrează, în tot mai mare măsură, domeniului ei, rezultate din alte științe, cum sunt: geografia, sociologia, științele juridice, filosofia, lingvistica etc. Rezultă cu necesitate că istoricul de azi trebuie să aibă o temeinică pregătire pluridisciplinară. Atmosfera în care s-au desfășurat lucrările Congresului a fost a unor utile schimburi de opinii în problematica supusă discuțiilor, abordările comparative favorizând confruntarea punctelor de vedere asupra unei tematici de interes universal. Au lipsit, în general, discuțiile, polemicile cu caracter politic ofensator.

---

* Congresele internaționale de istorie, care l-au precedat pe cel de la Montréal, au fost la: I. Paris (1900), II. Roma (1903), III. Berlin (1908), IV. Londra (1913), V. Bruxelles (1923), VI. Oslo (1928), VII. Varșovia (1933), VIII. Zürich (1938), IX. Paris (1950), X. Roma (1955), XI. Stockholm (1960), XII. Viena (1965), XIII. Moscova (1970), XIV. San Francisco (1975), XV. București (1980), XVI. Stuttgart (1985), XVII. Madrid (1990).

Congresul de la Montréal, care și-a desfășurat lucrările în *Platul Congreselor* – unul din cele mai scilpitoare edificii din America de Nord – a cuprins patru categorii de ședințe: A. *3 sesiuni plenare*, consacrate unor mari teme: a) Națiuni, popoare, state; b) *Raportul masculin/feminin în marile mutații istorice*; c) *Diaspore: origini, forme și semnificații* (greci, evrei, indieni, chinezi, portughezi, armeni etc.). B. *16 sesiuni specializate*, consacrate unor teme, tratate comparativ: a) Puterea și libertatea cercetării istorice; b) Decadența – concept istoric; c) A regândi revoluțiile științifice; d) Mișcările religioase între prozelitism, intoleranță și libertate; e) Căderea imperiilor, perspective comparative; f) Război și cultură etc. C. *34 de Mese rotunde* (Workshops sau „atelier”), consacrate unor domenii, de preferință, noi: a) Structuri și culturi ale burgheziei europene în sec. XIX, cercetări și interpretări recente; b) rolul politic al clasei muncitoare: mit și realitate; c) Educația comunistă internațională; d) Construcția identităților sociale; e) Demografia urbană în timpul industrializării; f) Cetatea greacă; g) Europa medievală și lumea bizantină; h) Problema minorităților naționale în societățile de tip liberal și sovietic; i) rolul „emigranților” în crearea sau resurecția statelor din Europa centrală și orientală în sec. XX; j) Sfârșitul regimurilor totalitare contemporane: Europa de sud, Europa de est și America Latină; k) Transformări sistemice în societățile rurale din Europa centrală și orientală înainte și după 1989; l) Utopiile în istorie; m) Devenirea și viitorul revistelor de istorie; n) Istoria în construcție: Doctorate și noi doctori se afirmă etc. D. *18 sesiuni organizate de Organismele internaționale afiliate și 12 sesiuni organizate de Comisiile interne*, consacrate unor teme speciale, alese de acestea.

Fiecare ședință tematică a avut un organizator însărcinat să definească problematica, să aleagă autorii comunicărilor și să întocmească raportul general pe care să-l prezinte în Congres.

Ședința de deschidere a avut ca temă: *Utilitatea și rolul istoriei în lumea contemporană*. Renunțându-se la discursurile lungi, s-a experimentat o nouă formulă: au fost proiectate interviuri-video cu personalități de cel mai înalt nivel, cărora li s-a cerut să-și expună opiniile asupra istoriei, a utilității și locului ei în societate. Proiecțiile audio-vizuale au fost comentate de un eșantion de cunoscuți istorici: Theo Barker, Ivan Berend, Ida Blom, Jürgen Kocka, Eugen Weber. Au fost intervievați: François Mitterand, Sir Alec Cairncross, Bronislaw Geremek și Federico Mayor.

Interviurile și comentariile pe marginea lor au reliefat rolul acordat de factorii de decizie istoriei, ca memorie a științei politice, interesul pentru istorie a publicului larg, prețuirea arătată valorilor istoriei în progresul umanității.

În ședința de închidere a Congresului, istoricul polonez de la Lublin, Jerzy Kloczowski, reprezentant personal al directorului general al UNESCO, a revenit asupra necesității cunoașterii istoriei, a permanențelor ei, cu rol atât de important în apropierea între popoare, în crearea unui climat de pace și colaborare între națiuni, benefic mersului înainte al societății, progresului omenirii.

Inovațiilor introduse în arhitectura și desfășurarea Congresului, Comitetul internațional de științe istorice le-a adăugat preocuparea de a consolida și valorifica, pe de o parte, tradiția pe care a moștenit-o, pe de altă parte, de a-și adapta activitatea cerințelor vremii de azi și de a o imagina pe cea de mâine. Strategia propusă se rezumă în patru cuvinte sugestive: *înnoire, întinerire, dezvoltare, comunicare*.

Înnoirea constituie condiția și garanția viitorului. Cercetarea istorică este în căutarea de noi metode, noi surse, noi instrumente de lucru, noi obiective. Prezentul cheamă la reinterogarea inteligentă a trecutului.

Întinerirea este impusă de o triplă necesitate: 1. evitarea repetării unor rezultate obținute; 2. afirmarea de noi puncte de vedere; 3. participarea tinerilor istorici la dialogul științific internațional. De altfel, în stabilirea programului Congresului de la Montréal, Comitetul internațional de științe istorice a urmărit creșterea numărului de cercetători ca autori de comunicări, responsabili de teme și de „mese rotunde“.

Dezvoltarea presupune lărgirea comunității științifice internaționale, bazată pe principiul independenței intelectuale și al libertății istoricului față de orice gen de putere.

Cu ocazia Congresului de la Montréal încă șase țări au cerut afilierea la Comitetul internațional de științe istorice: Africa de Sud, Croația, Letonia, Lituania și Ucraina.

Comunicarea privește circulația informației de la forumul internațional al istoricilor către organismele membre – comitete naționale, organisme internaționale afiliate și comisii interne – și invers. Totodată, comunicarea privește și accesul istoricilor profesioniști la diferite mijloace de comunicare, presă, radio, televiziune. În tot mai multe țări este larg recunoscută utilitatea socială și culturală a istoriei, învățământul istoriei apreciat, ca și meseria de istoric, care joacă un rol însemnat în formarea și modelarea conștiinței istorice a contemporanilor săi.

Dezbaterile din cadrul Congresului au urmărit să înnoiască conceptual și metodic activitatea de investigație științifică, să multiplice abordările comparative și să favorizeze cercetările noi, de pionierat, să dezvolte schimbul de informații, contactele între istorici.

Prezența istoricilor români – care s-au implicat încă de la primul congres al istoricilor europeni (Paris, 1900) în cooperare științifică, merită să conducă la progresul științei istorice – s-a făcut simțită la Montréal în mai toate secțiunile Congresului. La un total de peste 2000 de participanți la Congres, 26 au fost români. Dintre aceștia 3 studenți, reprezentând cele 3 mari Universități ale țării: București, Cluj și Iași; 13 rapoarte, corapoarte și comunicări au avut ca autori istorici români, aceștia făcând și peste 20 de intervenții, trei dintre ei fiind aleși în conducerea unor organisme ale Comitetului internațional de științe istorice: acad. Dan Berindei, prof. dr. Pompiliu Teodor, membru corespondent al Academiei Române, prof. dr. Viorica Moisiuc.

Ca și la precedentele congrese mondiale de istorie, Comitetele naționale au prezentat în cadrul ședinței festive inaugurale unele publicații dedicate Congresului. Comitetul național al istoricilor români a prezentat publicațiile: *Nouvelles études d'histoire*, vol IX, *Revue Roumaine d'Histoire*, 1-2/1995, *Magazin istoric*, 8(august)1995, al căror sumar a fost axat pe tematica Congresului.

Cel de-al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice de la Montréal – oraș cu 4 universități de renume internațională – s-a dovedit, pe firul celei mai bune tradiții a manifestărilor științifice de acest gen, un moment însemnat în dezvoltarea cooperării intelectuale internaționale. Prin tematică, prin discuțiile angajate și sugestiile avansate, el se înscrie ca un important reper în dezvoltarea științei istorice pe plan mondial. Actele Congresului îndeamnă la reflecții stimulative, la regândirea în cadrul școlilor naționale de istorie a tematicii cercetării istorice, în funcție de progresele înregistrate pe plan mondial.

PROBLEMATICA ISTORICĂ BUCOVINEANĂ ÎN PAGINILE REVISTEI „BUKOVÂNSKII JURNAL“

Ștefan Purice

Începând cu anul 1992, la Cernăuți, apare o revistă social-politică, de literatură și artă, știință și învățământ, „Bukovânskii jurnal“ (*Revista bucovineană*). Printre fondatorii ei se numără Universitatea de Stat din Cernăuți „Iu. Fedkovič“, Organizația regională a Societății „Prosvita“, Secția regională a fondului ucrainean pentru cultură, Direcția regională pentru presă. Redactor-șef al revistei, de la momentul întemeierii acesteia și până în prezent, este jurnalistul Bogdan Zagalskii, care este și redactor-șef al săptămânalului „Molodâi Bukovâneți“.

Revista a fost concepută ca o publicație care să apară de șase ori pe an, dar impedimentele de ordin material au modificat în mod substanțial planurile inițiale ale redacției. Astfel, în anul 1992, au ieșit de sub tipar numerele 1, 2-3, 4-5; în anul 1993 – numerele 1, 2, 3-4; în anul 1994 – numerele 1-2 și 3-4, tradiție menținută și în anul 1995 (numerele 1-2).

„Bukovânskii jurnal“ este o revistă cu un conținut variat, care cuprinde creații de proză, poezie, traduceri, eseuri, schițe biografice, studii etnografice și de folclor, interviuri cu diferite personalități etc. În prezentarea de față ne vom opri numai asupra tematicii istorice bucovinene, reflectată în paginile revistei numite.

Compartimentul intitulat „Istoria: cercetări, ipoteze“ este prezent, practic, în toate numerele revistei, cu excepția numerelor 2-3 pentru anul 1992 și 1 pentru 1993, dar și în numerele indicate sunt incluse articole pe teme de istorie.

Unele aspecte din trecutul Bucovinei de până la 1775 au fost reflectate în câteva numere ale revistei „Bukovânskii jurnal“. Astfel, de pildă, arheologul S. Pivovarov și jurnalistul I. Cehovskii, în nr. 1/1992, p. 116-122, încearcă să dezlege enigma însemnelor de pe sarcofagul găsit sub ruinele unei biserici ridicate înainte de secolul al XII-lea, pe teritoriul actualului sat Vasăliv (Vasilău) din raionul Zastavna, regiunea Cernăuți. Iar cercetătorul kievean P. Maximov (nr. 1-2/1994, p. 180-189) încearcă să stabilească când, unde și de cine a fost scris *Cânt despre oăstea lui Igor*, un monument literar din veacul al XII-lea, studiind atentă și critică a acestuia poate clarifica și unele aspecte din trecutul poporului român. P. Maximov ajunge la concluzia că opera numită a fost creată în perioada 1186 – februarie 1187. Haliciul, Vicina și Kievul sunt trei orașe de care este legată crearea *Cântului*, iar ca autori ai lui pot fi numiți principele Haliciului, Volodimir Iaroslavici (1150-1199) împreună cu alți doi scriitori ruși vechi. Aceste ipoteze, unele întemeiate, altele mai puțin, trebuie confirmate de mărturiile altor izvoare cvasicontemporane, lucru pe care autorul nu l-a făcut.

Tănărul arheolog cernăuțean, I. Voznâi, cercetează *Urmele civilizației ruse* (nr. 3-4/1993, p. 137-142), pe baza săpăturilor efectuate în apropierea satului Cernaucă. Autorul cercetează diverse elemente ale cultului creștin: fragmente și forme întregi de iconițe din piatră și metal, cruci-encolpioane, cruciulițe obișnuite. Fotografiiile unora dintre aceste obiecte însoțesc articolul dat. I. Voznâi ajunge la justa concluzie că, în secolele XII-XIII, creștinismul deja era intrat adânc în cultura spirituală a populației băștinașe. Totuși, unele aprecieri făcute de sus-numitul cercetător suferă de unilate-ralitate, deoarece I. Voznâi nu ține cont de faptul că teritoriul dintre Nistru și Siret s-a aflat la intersecția influențelor centrelor creștine atât de la nord, cât și de la sud de această zonă.

Medievistul Al. Masan, docent universitar, studiază *Când și cum a apărut denumirea ținutului nostru* (nr. 1/1992, p. 107-115). Istoricul cernăuțean conchide, pe bună dreptate, că, până la 1775, *bucovina* era denumirea întinselor păduri de fagi, situate în nordul Moldovei. Aceasta nu se utiliza în calitate de nume pentru o regiune geografică distinctă. Numai după anexarea părții de nord-vest a Moldovei de către habsburgi, menționează autorul, prin semnarea convenției austro-otomane din 7 mai 1775, „Bucovina a devenit denumirea oficială a noii provincii a Imperiului austriac“.

Cercetătorul sucevean N. Ceredarec a fost prezent în paginile revistei cu studiul *Luptele din apropierea Boianului în Bucovina (anul 1685)* (nr. 2/1993, p. 155-159). Autorul a oglindit ciocnirile armate de pe teritoriul Moldovei, dintre polonezi și cazacii ucraineni, pe de o parte, și turci, tătari și moldoveni, pe de altă parte, lupte care s-au soldat cu o serioasă înfrângere a armatelor polono-ucrainene.

Reflectarea perioadei austriece din istoria Bucovinei (1775-1918) este inaugura-tă de studiul profesorului universitar, doctor în filologie, Gr. Bostan, *Literatura română în Bucovina (până în anul 1918)* (nr. 2-3/1992, p. 214-219). Importanța acestui articol constă în propagarea realizărilor intelectuale ale românilor bucovineni sub dominația habsburgică în rândul cititorilor neromâni care, până în prezent, cunosc foarte puțin tot ceea ce e legat de istoria și cultura neamului românesc, iar puținul pe care-l cunosc este, în mare parte, denaturat și falsificat.

În ciuda faptului că, până în anul 1830, locuitorii Bucovinei au fost scutiți de recrutare în armata austriacă, Viena, nimerind în situații de criză, a fost nevoită și până la această dată să se adreseze după ajutor bucovinenilor prin intermediul diverselor apeluri, redactate nu în limba germană. Astfel de apeluri, ordonanțe, legi etc., publicate în limba română sau, paralel, în limbile germană și română, în Bucovina sunt cunoscute într-un număr considerabil. Documente de acest tip, redactate în limba ucraineană, sunt reprezentative pentru Galiția și, practic, nu se întâlnesc, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Bucovina. Totuși, în anul 1809, Austria se afla în niște condiții amenințătoare pentru existența imperiului și autoritățile austriece din Cernăuți au lansat, pe lângă un apel redactat în limbile germană și română, o adresare în limba ucraineană care este „întâiul, probabil, document guvernamental tipărit, scris în limba ucraineană literară din acea perioadă“, consideră cercetătorii K. Lukianiuk și O. Romanet, în articolul *Moment istoric important* (nr. 3-4/1993, p. 143-148). Autorii au reprodus apelul tipărit în limba ucraineană, care a fost publicat pentru prima dată de către Daniel Werenka în studiul *Der Kriegsruf an die Bukowina im Jahre 1809: Nach Akten*, în *XXXIX Jahresbericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz*, 1903, p. 3-19.

Evoluția istorică a stemei orașului Cernăuți între anii 1599-1992 este cercetată de către istoricul Al. Masan în studiul *Simbolurile europene ale Cernăuțiului* (nr. 4-

5, 1992, p. 167-174). Stema actuală a orașului Cernăuți, adoptată în anul 1992, este asemănătoare cu cea austriacă, confirmată de împăratul Franz Iosif I, la 18 iunie 1903, dar pajura austriacă a fost înlocuită de tridentul ucrainean.

Colecțioanrul V. Bilek apare în paginile revistei cu articolul *Și în Cernăuți au fost poștalioane* (nr. 3-4/1993, p. 149-157). După o scurtă descriere a unei imaginate legături poștale între Cern (Cernăuți) și centrele Rusiei kieviene, respectiv cele ale Rusiei haliciene, autorul descrie în mod succint, pe bază de documente, dezvoltarea poștei în Țara Moldovei, pentru a se opri detaliat asupra perioadei 1775-1992.

Docentul universitar I. Jaloba analizează eforturile depuse în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea de către Rusia și Austria pentru a realiza o circulație fluvială pe Nistru (nr. 3-4/1994, p. 101-107). Succese mai mari în comparație cu rivala sa le-a obținut Moscova, în posesia căreia se afla cursul inferior al Nistrului, mai favorabil pentru circulația vapoarelor. În anul 1913, pe acest râu, circulau 23 de vapoare rusești de diverse tipuri.

Istoricul cernăuțean I. Pivovarov elucidează o temă puțin cunoscută atât pentru specialiști, cât și pentru publicul larg, *Banii orășenești ai Cernăuțiului* (nr. 1-2/1995, p. 125-132). Greutățile războiului mondial au impus, în anul 1914, autorităților cernăuțene să pună în circuit bani proprii – bonuri, în valoare de 20 și 50 de gelleri, de 1 și 5 coroane. Bonurile au circulat în Bucovina până în anul 1917.

Politica țărilor europene și a SUA față de problema Bucovinei în timpul conflagrației mondiale este reflectată în articolul docentului universitar V. Pisanov, *La intersecția ideilor și acțiunilor: Bucovina în anii conflictului mondial din anii 1914-1918* (nr. 1-2/1994, p. 190-195).

La 4 octombrie 1995 se împlinesc 120 de ani de la inaugurarea Universității din Cernăuți. Istoricul întemeierii Universității, unele aspecte din activitatea ei între anii 1875-1975, rolul acestei instituții superioare de învățământ în pregătirea intelectualității bucovinene de toate naționalitățile, în perioada austriacă și românească de funcționare a acesteia, sunt reflectate în articolul lui V. Kolotylo, *Universitatea din Cernăuți și ucrainenii bucovineni* (nr. 1-2/1995, p. 97-115). Trebuie să subliniem faptul că, revendicarea de a înființa o instituție superioară de învățământ în Bucovina a fost înaintată, pentru prima dată, guvernului central din Viena în timpul revoluției de la 1848-1849, inițiativa aparținând societăților românești, și nu în anul 1868, precum a susținut autorul (p.100), fapt care nu poate diminua caracterul argumentat și echilibrat al studiului sus-numit.

Tot istoricului Universității cernăuțene, dar într-o perioadă și într-un domeniu mai restrâns, este consacrat articolul docentului catedrei de analiză matematică, V. Masliucenko, *Hans Gann și matematica Universității cernăuțene în perioada austriacă* (nr. 1-2/1994, p. 144-151).

Cercetătorul A. Krugașov, în studiul *Criteriul – interesele propriului popor* (nr. 2/1993, p. 160-169), a reflectat legăturile democratului ucrainean M. Dragomanov (1841-1894) cu intelectualitatea ucraineană din Bucovina în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea.

Viața, activitatea social-politică și pedagogică a unuia dintre liderii ucrainenilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, St. Smal-Stoțki, sunt pe larg reflectate într-un amplu ciclu de articole semnate de istoricul cernăuțean A. Dobrjanski (nr. 4-5/1992, p. 176-193; nr. 1/1993, p. 124-147; nr. 3-4/1993, p. 115-136; nr. 3-4/1994, p. 108-123; coautor V. Danielenko; nr.1-2 1995, p. 133-143; coautor V. Danielenko). Autorul dă dovadă de un înalt nivel profesional,

argumentele și concluziile lui sunt temeinic fundamentate de o bogată bază de izvoare documentare, multe inedite.

De perioada austriacă din istoria Bucovinei sunt legate și memoriile unuia dintre liderii mișcării ucrainene din Bucovina, O. Popovici (1856-1930), intitulată *Renașterea Bucovinei* (nr. 1/1992, p. 123-151; nr. 2-3/1992, p. 166-197). Tot Bucovinei de la hotarul secolelor XIX și XX, evenimentelor din timpul primului război mondial sunt consacrate memoriile scriitorului T. Galip (Halip) (1873-1943), *Din amintirile mele* (nr. 1-2/1994, p. 152-179; nr. 3-4/1994, p. 71-100), publicate integral pentru prima dată în „Bukovânskii jurnal“.

Perioada de după 1918 este relativ mai slab reflectată în paginile revistei. Totuși, este prezentă și această epocă. Istoricul Al. Masan a analizat atitudinea ucrainenilor bucovineni și a autorităților române față de foamea din Ucraina Sovietică în anii 1932-1933, în articolul *Sunați alarma în clopotul cel mare!* (nr. 3-4/1993, p. 87-99).

Rolul lui O. Oljici (O. Kandâba) în implementarea ideilor OUN (Organizația Naționaliştilor Ucraineni) în Bucovina și ipoteza privitoare la redactarea revistei cernăuțene „Samostiina Dumka“ (*Idee independentă*) de către acesta, aflat în Praga, sunt analizate în articolul lui A. Duda, *O. Oljici și revista „Samostiina Dumka“ din Cernăuți* (nr. 1-2/1994, p. 8-12).

Activitatea OUN în Bucovina în perioada interbelică (a doua jumătate a anilor '30) și constituirea UPA (Armata Răsculaților Ucraineni), care a luptat atât împotriva bolșevicilor, cât și, ulterior, împotriva hitleriștilor, a fost reflectată de istoricul I. Burkut în articolul, *UPA: acțiuni victorioase și învătămintele tragice* (nr. 4-5/1992, p. 128-166).

Acțiunile de represalii împotriva studenților de la Universitatea din Cernăuți, efectuate de organele de securitate ale fostei URSS, în primul deceniu postbelic, sunt oglindite în articolul cercetătoarei T. Marusik, *Studențimea represată* (nr. 1-2/1995, p. 117-124). Autoarea publică un șir de date inedite, aflate în Arhiva Direcției pentru regiunea Cernăuți a Serviciului de Securitate al Ucrainei, dar ea se limitează în timp (până la 1951) și, respectiv, la o singură etnie (or, au suferit nu numai ucrainenii).

Unele aspecte ale vieții social-politice din Bucovina de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 al secolului nostru, formarea primelor societăți culturale, a mișcărilor sociale și partidelor politice în regiunea Cernăuți, sunt reflectate în studiul lui I. Burkut, *Deșteptarea* (nr. 2-3/1992, p. 140-153)

O schiță bibliografică a cunoscutului cercetător cernăuțean al istoriei, literaturii, folclorului popoarelor ucrainean și român, O. Romanet, este întocmită de N. Babici sub titlul *Întotdeauna în căutarea adevărului de dragul adevărului* (nr. 3-4/1993, p. 108-114).

Prin articolele menționate, „Bukovânskii jurnal“ vine să întregescă rândul solid, deja, al revistelor consacrate cercetării problematicei bucovinene și contribuie, într-o anumită măsură, la luminarea trecutului ținutului nostru.

**MAXIMILIAN HACMAN,
ULTIMUL PREȘEDINTE CERNĂUȚEAN AL SOCIETĂȚII
PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ
ÎN BUCOVINA**

Mircea Grigoroviță

București

În ultimile decenii s-a creat legenda că ultimul președinte al Societății pentru Cultură, când își avea sediul la Cernăuți, ar fi fost dr. Ion Nandriș. În realitate, acesta a fost *penultimul*. *Ultimul* ales doar cu câteva zile înaintea intrării tancurilor sovietice în Cernăuți a fost profesorul univ. și fost rector al Universității din Cernăuți *Max Hacman*. Fiind posesorul unui document foarte rar, dacă nu unic: Foaia cu pagina 3 și 4 a ziarului „Bucovina” (nr.833 din 8 martie 1944), unde se relatează despre ședința adunării generale a Societății pentru Cultură, în care a fost ales ca președinte *Max Hacman*, iar ca vicepreședinte Oreste Bucevski, precum și a unor notițe din „Revista Bucovinei” (5 și 7 din 1944), am scris un articol, la rugămintea revistei „Iconar” (serie nouă), despre „Ultimul comitet cernăuțean al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (martie 1944)”, care apare în această revistă (nr. 4/1995). În refugiu, Max Hacman a activat ca președinte atât timp cât a fost posibil. Bineînțeles că după ce armata sovietică a pătruns pe întreg teritoriul României, această activitate nu a mai fost posibilă. Iar Maximilian Hacman nu poate fi învinovățit cu nimic că n-a mai putut desfășura o activitate normală. Știm cu toții ce s-a întâmplat atunci și care era situația refugiaților bucovineni și basarabeni.

TRAGISMUL FIINȚEI SAU VOCAȚIA JERTFEI?

Ștefan Hostiuc

Cernăuți

Editura „Cogito“ a publicat recent un nou tiraj al romanului *Ion Aluion* de Mircea Streinul*. Ediția, apărută în colecția „Penumbre“, este îngrijită remarcabil de criticul Ion Simuț. În prefața „Un scriitor din fondul secret al literaturii române: Mircea Streinul“, criticul orădean ia în discuție trei aspecte esențiale ale creației liderului mișcării literare din Bucovina interbelică. Le trecem în revistă cu subtitlurile care le anunță: *Riscul politic al unui destin literar* (o încercare de a separa sensul literar al operei de ceea ce dânsul numește „episod legionar“ al biografiei scriitorului), *Profil de istorie literară* (puțină biografie, date despre viața literară din epocă, o scurtă analiză a operei și a lucrărilor de proză), *O filă din istoria tragică a Bucovinei* (prezentare a romanului *Ion Aluion*).

Fiind solicitat la începutul deceniului al nouălea să colaboreze la *Dicționarul scriitorilor români*, coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, cu cercetări despre unii „scriitori interbelici de al doilea plan, insuficient cunoscuți“, tânărul istoric literar adună materiale și despre liderul mișcării iconariste. Acestea îi servesc acum la întocmirea *Dosarului unei existențe*, cuprinzând mărturii despre Mircea Streinul, făcute de prieteni și scriitori care l-au cunoscut în diverse împrejurări (C. Petrescu, L. Valea, I. Vesper, V. Ierunca, A. Acterian, M.R. Paraschivescu). Dosarul debutează cu o notă care precizează și completează, cu date de ultimă oră, profilul de istorie literară din prefață. El încheie fericit ediția, întregind portretul unui scriitor până nu de mult interzis publicului larg.

Câteva remarci în legătură cu aprecierile editorului. E un merit al domniei sale de a-i fi stabilit poetului Mircea Streinul descendența blagiană, și prozatorului Mircea Streinul descendența rebreniană. Nu cred însă că *ritualitatea estetică și puritatea sonorităților poeziei [...] lui Grigore Vieru își au rădăcinile în poezia* lui Mircea Streinul sau a vreunuia dintre cei cinci poeți mai valoroși din generația sa. Nu tăgăduim existența unor afinități, dar nici nu vedem cum poate fi posibilă aici o descendență directă. Pe de altă parte, aflăm, tot din prefață, că poezia și proza lui Mircea Streinul nu au nimic de a face cu suprarealismul (cum considera G. Călinescu – n.n.), ci cu expresionismul. În această privință opinia lui Ion Simuț coincide cu cea a unor cercetători mai noi ai operei lui Streinul, cum ar fi Mircea A. Diaconu și Nicolae Havriliuc, citați (și apreciați) în nota din *Dosarul unei existențe*. Parcurgând prefața și *Dosarul*, cititorul va vedea că părerile privind cel mai bun roman al lui Mircea

* Mircea Streinul, *Ion Aluion*, Ediție, prefață și *Dosarul unei existențe* de Ion Simuț, Editura „Cogito“, Oradea, 1995, 151p.

Streinul diferă. „Există aproape o unanimitate a opiniilor în a considera *Drama casei Timoteiu* cel mai bun roman al lui Mircea Streinul (p.14). Această constatare, ca și cea referitoare la estimările lui Virgil Ierunca în favoarea *Prăvălței diavolului*, nu-l împiedică pe Ion Simuț să declare romanul *Ion Aluion* drept cea mai bună din cărțile lui Mircea Streinul. Această diversitate de opinii (mai ales când e vorba despre superlative ale modului de apreciere) intrigă cititorul, catalizându-i interesul de lectură.

Și acum să revenim la dilema (deconstructivității ar prefera s-o numească aporie) sensurilor pe care poate să le îmbrățișeze romanul lui Mircea Streinul: cel mistic (cultul jertfei), cel existențial (tragismul fatal al ființei) sau cel politic (drama națională a Bucovinei). Căruia din aceste sensuri trebuie să i se dea întâietate? Mircea Simuț consideră (polemizând în termeni destul de convingători cu cernăuțeanul Dumitru Covalciuc) că „romanul *Ion Aluion* nu este centrat, în sens mistic, pe ideea de jertfă, ci, în sens politic, pe ideea de dramă națională a Bucovinei“ (p.7). Dacă am înțeles bine, ceea ce nu poate fi acceptat în aprecierea lui D. Covalciuc nu este faptul că în romanele lui Streinul și-ar găsi expresie „vocația jertfei“, ci că această vocație, proclamată, cum zice cercetătorul cernăuțean, „de pozițiile ideologice legionare“ (p.7), ar fi o dominantă a vocației scriitorului. Or, în ultimă instanță, totul depinde de tipul de cititor (și mai puțin de romanul însuși), de perspectiva sa de lectură și de orizontul său de așteptare. Dacă, încurajat de un anume fel de texte publicistice, cititorul așteaptă să-i apară și la orizontul operei literare expresia unei doctrine ideologice, aceasta nu este de loc exclus să se ivească, fie chiar și ca un fel de *fata morgana*. Dar ca orișicare aspect unilateral, această „revelare“ va rămâne, sub aspect estetic, irelevantă. Dacă vom citi fără prejudecăți romanul *Ion Aluion*, vom vedea că el e marcat nu atât de cultul jertfei, aparținând unei paradigme ideologice de care – cine poate să nege? – Mircea Streinul nu a fost nicidecum străin, cât de o nestăvilită „pornire universală de distrugere“ (p.9), grefată pe tragismul unei situații istorice concrete, particulare (războiul împinge până la absurd drama unei provincii înstrăinate, întrelvăzută pe fundalul unei comune zbuciumate, dar mai cu seamă pe exemplul unei familii de țărani împuținată de război și amenințată cu distrugerea totală prin demențiala condamnare la moarte a unicului fiu, Ion, care inițial se împotrivesc cu disperare să moară, dar se supune în cele din urmă destinului tragic). Această pornire e sugerată chiar în primele pagini ale romanului, printr-o poftă nebună a plopilor de la marginea căii ferate de a se arunca înaintea trenurilor (p. 23-24). Iată, deci, cum pun stăpânire pe textul romanului pulsionile morții.

Bine încheșat ca narațiune, romanul excelează totuși prin descrieri. Prin ele autorul încearcă (și după părerea noastră reușește) să cosmizeze drama pământescă, să o supună sau mai degrabă să o încredințeze unui destin transcendent. Să dăm un exemplu:

„Spânzurătoarea dădea semne cu luciul ei de lemn proaspăt jupuit. Brațul orizontal se perdea între stele, ca un pod de lemn peste valuri de râu limpede, în care se vedea nisipul de culoarea lunei.

Un copil bolnav dintr-o casă din apropiere își întrebă mama:

– Oamenii fac un scrânciob lângă primărie?

– Da, un scrânciob...“

Acest fragment ar putea să servească drept cheie pentru porțile închise ale narațiunii. *Luciul de lemn proaspăt jupuit* e un semn, așa ne spune textul. El modifică într-un fel grila lecturii obișnuite și lasă să se întrevadă caracterul adevărat al morții

lui Ion: despuierea. *Valurile de râu limpede* de sub brațul cosmizat al spânzurătorii invocă ideea morții ca îmbăiere, apa ținându-i loc de epidermă. Din acest unghi de receptare, actul spânzurării, care invocă legănarea în scrânciob, este un act al scufundării ratate. Dar cum înecul este iminent și totodată imposibil, intervine (ca o ieșire din situație) strangularea prin cordon. Satul așteaptă și el strangularea, atâta timp cât drumul, în plin spectacol al execuției, îi pare părintelui Avacum „o funie imensă aruncată peste sat” (p. 128). Funia drumului șerpuiește, alunecă, induce ideea curgerii.

Frecvența și poziția strategică a imaginilor fluidității, în strânsă corelație cu imaginile preconizatei întreruperi a firului vieții, atestă faptul că moartea bună (cea care, chiar fiind nedreaptă, este totuși așteptată cu înțelegere, dacă nu și cu dorință) e gândită de Mircea Streinul mai curând ca o alunecare în ape, decât ca o prăbușire în hăuri. Uneori apa e mocirloasă, e turbure, cu conotații cadaverice, mai întâi din cauza secetei (în primul aliniat al romanului), apoi din cauza febrei cauzate condamnatului de sentimentul așteptării morții cu ștreangul la gât (în ultimele pagini ale narațiunii): „I se face cald. [...] Zgomotele au murit cu totul. Parc-a dat o apă măloasă peste ele, stingându-le” – p. 131). E apa agitată (de aceea e și turbure) din preajma morții, care întunecă și sperie. Așa e văzută ea de dincoace de moarte: „Lumina se stinse și întunericul năvăli ca o apă mocirloasă în ochii băiatului” (p. 95). Văzută de dincolo de clipa morții, apa se limpezește și devine atrăgătoare: „Deodată, băiatul se vede la pârâu, cu Stan, cu Luca și alții. S-au dezbrăcat și se aruncă în apă, bălăcindu-se fără grijă” (p. 132). Simbolurile sunt transparențate: Moartea este o despuiere de grijile lumești și o îmbăiere în „veșnicile albastre” (p. 130). Imaginea morții ca îmbăiere este precedată de întrebarea lui Ion, pe care Honig, jandarmul bun, o „aude ca prin apă [...] – Oare de ce trebuie să mor?” (p. 125). Iată o întrebare la care suntem solicitați să răspundem. Alte metafore ale fluidității risipite cu abundență în textul romanului: *ploua lună deasă; lună fluidă; soarele ... plutește luncător; oamenii ... tălăzuiau a rășcoală; aburul cărnii se topea în licori albastre; cuvintele se topeau în dulce mireasmă; răchităle-și răsfirau crengile într-un talmeș-balmeș de nuiete; stejarii și fagii se țin lanț deasupra dealurilor cu coline domoale; piatra ... cu ape prețioase a inelului lui Dreher lovește ochiul stâng al lui Ion care crapă, scurgându-se ca un albuș de ou*. Unele metafore ale apei sunt sprijinite prin efecte de semnificanță, trădând virtuțile poetice ale prozatorului. Astfel, atunci când bătrânul primar, răscolit de sentimentul propriei lașități și vinovății, „își pleacă fruntea, parcă n-ar mai fi putut suporta strălucirea căii robilor, care covârșea copacii cu atâta lumină de smarald apos” (p. 74), muștrarea sa de conștiință devine și mai evidentă pe fondul figurilor fonostilistice din segmentul „lumină de smarald”, dominat de sonante, în special de lichidele „l” și „r” care transformă sintagma într-o pastă verbală cu adevărat „apoasă”, întărită, semantic, chiar de epitetul „apos”, și el întărit de ecoul fonostilistic al „copacilor” (*apo* din *apos* e imaginea rășfrântă a lui *opa* din *copaci*).

Tehnicile poetice nu covârșesc totuși textul în așa măsură încât să ne creeze impresia că avem de-a face cu o proză poetică. Mircea Streinul preferă să fie un autor epic în romane. Și ca un bun meseriaș, ca un bun maestru, știe să-și modeleze narațiunea după legile de organizare epică a textului.

Dar măiestria artizanului nu poate acoperi decât parțial talentul nativ, fața adevărată a creatorului de lumi ficționale. Măștile narațiunii ascund ceva mai mult decât niște tehnici operaționale. Dincolo de ele se află (se mai află) și o zonă

transrațională a textului, o zonă a tensiunilor sale înalte. După cum s-a putut vedea deja, în romanul lui Mircea Streinul această zonă e guvernată de sentimentul morții.

Acțiunea romanescă debutează cu descrierea unei canicule demențiale care usucă sau macină totul: „Pârâul satului aproape că secase și prundișul lucios se vedea din albie ca dinții unui cadavru măcinat de puterea arșiței“ (p. 23). Simbolurile descompunerii cadaverice stăruie pe tot parcursul textului. Un soldat austriac „imprudent sau poate amețit de căldură“ și vrând „să treacă deasupra unui vagon să se răcorească în curentul provocat de viteză, [...] își pierdu echilibrul și căzu sub roți“ (p. 28). Citind printre rânduri îți dai seama imediat că de fapt este vorba de simbolicele roți ale istoriei care, „clămpănind ascuțit“, zdremică ființa augustului imperiu. Este interesant să aflăm în continuare ce atitudine vor lua „auguștii“ funcționari față de acest incident. Unii, habotnici, vor continua să servească din datorie (citește: orbește) un imperiu în agonie. Văzându-se (sau doar simțindu-se) condamnați de istorie ei vor încerca să se revanșeze cumva și, în starea lor de nebunie sadică, vor căuta să condamne pe alții. Că aceștia ar putea să fie și nevinovați, nu contează. Important e să fie găsit cineva bun de spânzurat, că motive se vor găsi. E cazul wachmeisterului Dreher (un fel de „Ficher“ la nivel de comună). Alți funcționari, cuprinși de o stare de apatie (cum sunt ceilalți jandarmi, cu excepția lui Honig care evoluează, în roman, de la condiția de jandarm la cea de om, ba trece chiar în categoria personajelor victimă), înțeleg să fie doar niște sanitari ai imperiului (ce trage să moară), precum îi redă acest pasaj cu valoare de parabolă: „Câțiva oameni de serviciu culeseră cadavrul ciopârțit, îl încărcară într-o roabă și-l aruncară într-o magazie, unde, în curând, se strânseseră mii de muște, cari bâzâiau deasupra cârnii măcelărite“ (Idem). Musca se plimbă la fel de semnificativ „pe fruntea împăratului“ din biroul wachmeisterului, ca și pe „hoitul intrat în putrefacție al unei găini din șanțul de la porțiță“ (p. 48). Ceea ce vrea să însemne că imperiul murea și în instituțiile sale; în afara lor era mort demult și mirosea rău ca orice stârv.

Imaginile descompunerii, ale desecării se extind, pe de o parte, asupra lucrurilor („Zugrăveala pereților, de altfel albastră, luase nuanțe violete, stranii de descompunere“, p. 81), iar pe de altă parte, asupra sufletului însuși, chinuit de soartă: „Tecla simte din nou cum i se destramă sufletul, parcă ar fi de carne și l-ar tăia cineva în bucăți“ (p. 64).

Nu întârzie să apară în text și imaginea gurii flămânde, căscate, care fie că așteaptă să-și devoreze victima („fereastra beciului se deschide ca o gură cu dinți negri“ – p. 49), fie că dorește să o înghită: „icoane cenușii de noapte păreau guri de mormânt“ (p. 85). Pentru a primi în el, pământul are nevoie de mormânt. Apa nu are nevoie. Ea nu are gură. Ea este gură. Coborârea în mormânt e pandantul tonic al scufundării în valurile liniștitoare ale începuturilor, al întoarcerii în apele materne, embrionare. Toate chinurile pământești își găsesc acolo astâmpăr.

După ce fusese scenă de calvar și coșmaruri, carcera cu pereți umezi, care, în lumina unui felinar cu flăcări tremurânde, „păreau o apă agitată de brațele înotătorilor“ (p. 92), naufragiază fatal, „de parcă ar fi coborât într-un fund de ocean“ (p. 113). Biserica și carcera sunt, noaptea, două spații de întuneric dens care absorbă ființa disperată. Tecla încearcă prin rugă fierbinte, prin „suspînul inimii [...] un fel de despărțire între trup și suflet, un fel de moarte voluntară“ (p. 86). Acestei senzații divine, de acalmie cerească, îi răspunde, din hruba satanicului calvar, senzația liniștirii totale a fiului, coroborată cu conștiința împăcării cu moartea. Tecla și Ion ajung nu numai să trăiască această stare, ci și să o perceapă cu o maximă luciditate: „luciditatea

femeii se ascuțise ca un colț de stea". Și Ion, ale cărui minți se încurcau odinioară într-o „amestecătură de creieri, de sânge, de stele, de noapte“ (remarcabilă imagine!), „își dă seama, lucid, că acum revolta sa era fără sens“ (p. 113).

Sensul împotrivirii înverșunate față de moarte este acela de a demonstra, tot prin perceperea de sine a lui Ion, rămas fără un ochi, că până la urmă ea nu are sens. Totuși faptul că Ion acceptă să moară nu este o sinucidere morală, ci doar o împăcare cu destinul care-i oferă, drept răsplată, șansa onorabilă, și salvatoare în înțeles creștin, de a fi jertfă, nu sinucigaș. Anume sub acest aspect am putea admite aici ideea unui cult (vocații, cum spune Covalciuc) al jertfei, dar ea, bineînțeles, va depăși înțelegerea și interpretarea strict legionară a termenului și se va înscrie în marea tradiție antică a predestinării care, remarca subtil și cu multă pătrundere Perpessicius, citat cu simpatie de Ion Simuț, „l-a orbit pe Oedip și a jertfit-o pe Iphigenia“ (p. 18).

În urma celor spuse mai sus, ajungem la concluzia că acțiunea romanului (urmând o schemă naratologică destul de simplă) se desfășoară, în structurile ei de adâncime, pe cel puțin două planuri: unul diurn și altul nocturn, unul al arșitei dogorătoare și al descompunerilor cadaverice, altul al topirii trupului „în baia înghețată a luminii de lună“ (p. 110), unul ctonic, al pământului și al celor pământești, altul neptunic, al apelor de la începuturi și ale celor cerești.

Aceste planuri ale acțiunii atrag după sine alte două planuri: unul al existenței sociale, celălalt al existenței individuale, unul al spiritului social și de epocă, celălalt al sufletului omenesc de acum și dintotdeauna. Descompunerea cadaverică a imperiului are loc într-un plan mai de suprafață al existenței, în condiții de greață, de groază, de război. În planul ei de adâncime, guvernat de tragism și predestinare, unde destinul are un cuvânt greu de spus (indiferent dacă se răscăală sufletul și protestează conștiința), ființa nu se mai destramă în segmente, ci se „transformă în albăstrimi“, se reîntemeiază într-o dăinuire veșnică: „totul se erealiza, se subția, amenințând să se transforme în albăstrimi de apă adâncă sau de cer“ (p. 129).

O lectură rizomică, ca să preiau un termen al lui Umberto Eco, poate să ne edifice asupra mesajului discret al narațiunii. Iar valoarea romanului va crește în ochii noștri pe măsură ce-i vom fi descoperit nu numai sensul profund, ci și capacitatea lui (a sensului) de a fi multiplu.

Tehnoredactare computerizată:
INFO-TEAM Ltd.
tel/fax: 650.6015; fax: 659.4626

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.8617
Tel/Fax: 615.1527

ISSN 1222-5606